

TARİH KRİTİK

History Critique

3 Aylık Hakemli **Kitap** Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi
Quarterly Peer Reviewed Journal for Book Review and Review
Essays

Erişime açık yayın- Open access

Cilt/Vol.7

Sayı/Issue

3

Temmuz /July 2021

dergipark.gov.tr/tarihkritik

e - ISSN 2149-8733

TARİH KRİTİK DERGİSİ

Journal of History Critique

Hakemli Kitap Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi /Peer Reviewed Journal for Book Review and Review

Essays

Cilt/Vol. 7 • Sayı/Issue 3 • Temmuz/July 2021 • e-ISSN 2149-8733

SAHİBİ/Owner
Oğuzhan SAYGILI

EDİTÖR/Editor
Prof. Dr. Hasip SAYGILI

EDİTÖR YARDIMCISI/Assistant Editor
Yasemin KALENDER
Funda TEKİN
Büşra MURATOĞLU

YAYIN KURULU/Editorial Board
Prof.Dr. İskender ÖKSÜZ
Büyükelçi (E)/Ambassador (R) H. Kemal GÜR
Prof.Dr. Mahir AYDIN
Prof.Dr. Alfina SIBGATULLINA
Prof.Dr. Fatma ÜREKLİ
Dr. Abdrasul İSAKOV

REDAKTÖR/Redactor
Ömer KARABAYIR

tarihkritik@gmail.com <http://dergipark.gov.tr/tarihkritik>

23 Nisan Mah. 11 Nolu Sok. 3/2 Turkuaz Apt. B Blok No 2 Şahinbey27070Gaziantep

Tarih Kritik Dergisi, tarih sahasında yılda dört kez Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında yayımlanan kitap tanıtımı ve incelemeleri dergisidir. Yazılar, derginin değil yazı sahiplerinin görüşünü yansıtır. Yazı sahipleri akademik ve hukuki olarak yazılarında sorumludur.

Journal of History Critique is quarterly published in January, April, July and October for book review and review essays on history. The writings reflect opinions of the authors, not that of the journal.

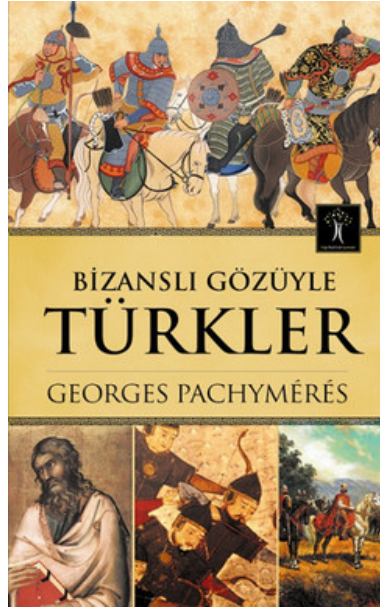
Reviewers are responsible for their reviews in regard of academic and legal matters.

İÇİNDEKİLER/Contents

KİTAP TANITIMLARI/BOOK REVIEWS	296
Bizanslı Gözüyle Türkler, Georges Pachymeres Havva ELÇİOĞLU	297
Bilge Vezir Nizamülmülk, M.Kazım Arıcan, M. Enes Kala, Mehmet Tuğrul Fatih ERBAŞ	300
1071 Malazgirt Zafere Giden Yol, Muharrem Kesik Muhammed CORT	305
İbn Cübeyr Seyahatnamesi, Çev. Ramazan Şeşen Talha ÖZDEMİR	308
Venedik Gizli Servisi Rönesans'ta Bir İstihbarat Teşkilatı, Ionna Iordanou, Çev. Fatih Yücel Aykut ÇAĞLAK	311
Kliski Sandzak Kilis Sancağı Kuruluşundan Girit Savaşı'nın Başlangıcına Kadar (1537-1645 Yılları), Fazileta Hafizoviç Okan BÜYÜKTAPU	315
Fetih ve Kıyamet 1453, Feridun M. Emecen Fatma ÖZGÜN	318
Fakihler ve Sofuların Kavgası&17.Yılıyıda Kadızadeliler ve Sivasiler, Ali Fuat Bilkan Recep KUL	324
Defterimden Portreler, İlber Ortaylı Gizem KARABAL	328
Türklerle Beraber Osmanlı Cephelerindeki Avusturya-Macaristan Askeri Birlikleri 1914-1918, Emre Saral, İsmail Tosun Saral Furkan Ali SEVİM	331
Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası, Servet Avşar Ahmet ŞAHİN	335
Die "Nachrichtenstelle für den Orient" im Kontext globaler Verflechtungen (1914-1921) Strukturen-Aktuere-Diskurse (Global Etkileşimler Bağlamında Şark İstihbarat Birimi: Yapılar, Aktörler, Diskur Analizi), Samuel Krug Mustafa GENCER	340
Kurmay Albay Daday'lı Halit Beğ Akmansü 1884-1953 Cilt I, Ziya Göğem Enis İÇEN	345
Kurmay Albay Daday'lı Halit Beğ Akmansü Cilt II, Ziya Göğem Melik ABAY	350

Bir Doktorun Harp ve Memleket Anıları, Metin Özata (Derleyen) Alper Tunga HIDİR	354
Sorularla Milli Mücadele Tarihi, Emel Engin & Vahdettin Engin Muhammed Emin ÇİLEK	357
Gavur Mümin Gazi Paşa'nın Casusu, Yaşar Aksoy Kübra ÖZTÜRK	360
İstanbul'un İlkleri, Süleyman Faruk Göncüoğlu Fatma Hilal BİCİL	363
Atatürk ve Demokratik Türkiye, Halil İnalçık Yunus ŞİRİN	366
(Osmanlı'dan Günümüze) Kıbrıs Dün, Bugün, Yarın, Fatma Çalılık Orhun Murat DERİN	370
KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIM ESASLARI/GUIDELINE FOR REVIEW	376

KİTAP TANITIMLARI/BOOK REVIEWS

Bizanslı Gözüyle Türkler

Georges Pachymeres

İstanbul, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2019, 127 Sayfa, ISBN: 978-9944-978-55-2

Havva ELÇİOĞLU*

Kuşkusuz Bizans kaynakları Türk tarihi için büyük öneme sahiptir. Çünkü Türkler tarihte uzun yıllar Bizans ile etkileşim kurmuşlardır. Özellikle geç ortaçağ tarihi açısından Bizans kaynaklarının önemi büyüktür. Bu etkileşim 1071 Malazgirt Savaşı ile birlikte başlamış gibi görünse de aslında Türk-Bizans ilişkisi daha eskiye dayanmaktadır. 1075 yılında İznik'te kurulan Türkiye Selçuklu Devleti ile sınırdaş olunması hasebiyle ilişkiler daha da artmış ve Osmanlı Devleti'nin beylikten imparatorluğa uzanan sürecinde Türk-Bizans ilişkisi son safhaya ulaşmıştır. 1453'te İstanbul'u ele geçiren Osmanlılar Bizans mirası üzerine devleti imparatorluğa dönüştürmüş, dolayısıyla bu miras kendi kaynaklarına da yansımıştır. İşte bunların başında gelen bir isim; Georges Pachymeres'in eserinde Kıpçaklardan Selçuklu Sultanlarına, İkinci Beyliklerden Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemine ait önemli malumatlar bulunmaktadır. Özellikle Osmanlı kuruluş dönemi hakkında okuyucuya aktarılan bilgiler ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü Osmanlı Devleti'nde tarih yazıcılığı, Fatih Sultan Mehmed döneminden sonra başlamıştır. Bizans ve Osmanlı Devleti arasında yapılan ilk savaşı (Bafeus Savaşı) ele alan yazar, Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'den bahseden ilk tarihçidir.

İstanbullu olan ünlü Bizans tarihçisi Pachymeres, 1242 senesinde İznik'te doğdu. 1261'de başkent yeniden Bizanslılar tarafından ele geçirildiğinde buraya taşındı. Sainte-Sophie'de diyakozluk yapmış, patrikliğin mahkemesinde çalışmış, keşişlere hocalık yapmış daha sonra da saraya çağrılarak altı üst

* Muş Alparslan Üniversitesi, Tarih Bölümü, Lisans Öğrencisi, havvaelcioglu63@gmail.com

düzyer görevliden oluşan grubun arasına girmiştir. Onun bu durumu Pachymeres'in kilise hayatını yakından tanınmasını, İmparatorluk ailesi ve yine İmparatorluğun üst düzey görevlileriyle yakın ilişkiler içinde olmasını sağlamıştır. Başlıca kilise görevlilerinden olan II. Athanes d'Alexandrie, Theodose Prinkips ve özellikle 1276'dan 1282 senesine kadar İstanbul patrikliği yapan Jean Bekkos ile dostluk bağı kurmuştur. (s.24-25)

Eser, giriş ve iki bۆlümnden oluşmaktadır. Eserin büyük bir bۆlümünü teşkil eden Georges Pachymeres'in eserinin yanı sıra, Türkler hakkında malumatlar bulunan diğer ağdaş kaynaklara da yer verilmiştir. Giriş bۆlümünde; Bizans kaynakları dönemsel bir şekilde ele alınmıştır. Bunlar; İlk Dۆnem Bizans Kaynakları, 1-Priskos – *Excerpta De Legationibus* 2- Mauricius- *Strategikon*, 3-Miracula S. Demetrii- *Aziz Demetrios'un Mucizeleri*. Bu bۆlümdeki kaynaklara içerik olarak bakacak olursak, daha çok İslamiyet Öncesi Türk Tarihi hakkında bilgi verildiğini söyleyebiliriz. Hunlar, Slavlar ve Avarlar hakkında önemli bilgiler mevcuttur. Orta Dۆnem Bizans Kaynakları; 1- *Joannes Kinnamos- Historia*, 2- *Niketas Khomates- Historia*, 3-*Anna Kommena – Alexiad*, 4- *Mikhail Psellos – Khronographia*, 5- *Nikephoros Gregoras – Historai Romae*. Bu dönemdeki kaynaklarda İslamiyet Sonrası Türk Tarihi, bilhassa Türkiye Selçuklu Devleti ve Haçlı Seferleri hakkında geniş bilgilere yer verilmiştir. Son Dۆnem Bizans Kaynakları ise; 1-*Dukas – Historia*, 2-*Laonikos Khalkokondyles – Historiae*, 3- *Georgios Sphrantzes – Minus Ve Majus Kroniği*, 4- *Mikhail Kritovulos – Historia*, 5- *Ioannes Anagnostis – Dugisis*, 6-*Georges Pachymeres – Relations Historiques*. Bu kaynaklarda ise son dönem Ortaçağ tarihini ele alırken, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı kuruluş dönemi hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır. Bunların yanı sıra eser Georges Pachymeres'in hayatı ve eserleri şeklinde devam etmektedir.

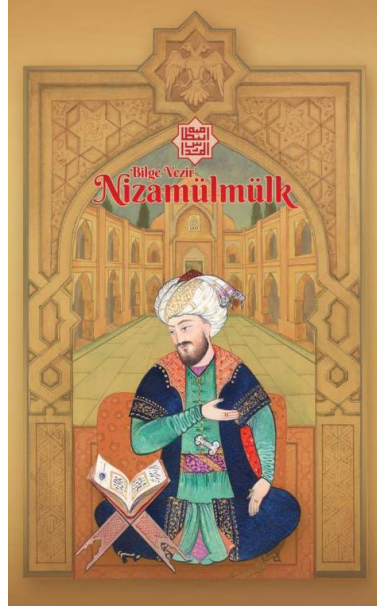
Georges Pachymeres "*Relations Historiques*" adlı eserinde dönemini tarafsız bir şekilde ele almıştır. XIII. yüzyılın en iyi Bizans kaynağıdır. Bizans tarihi ile birlikte Türk ve Bulgar tarihleri açısından önemlidir. On üç kitaptan oluşan eser 1261-1308 yıllarını kapsamaktadır. İlk altı kitap VIII. Mikhail, sonraki yedi kitap ise II. Andronikos dönemlerine aittir. Bundan sonraki kısımları bu eser üzerine yazılmıştır.

Kitabın "I.-VI. Kitaplar" adlı birinci bۆlümde Moğollara fazlaca yer verilmiştir. Özellikle Moğol-Bizans arasında olumlu bir ilişkinin var olduğu ve hatta Bizans'ın Moğollara yardımıda bulunduğu bile görölür. Moğolların XIII. yüzyılda Anadolu'ya gelip birçok bۆlgeyi istila etmesi, Anadolu Beylikleri ile ittifak kurup Türkiye Selçuklu Devleti'ni mağlup etmelerinden bahsetmektedir. Moğol ve Bizans ilişkisinin evlilik antlaşması ile daha da iyi hale geldiği görölmektedir. Hatta yazara göre dönemin Bizans İmparatoru kendi ordusundan çok Moğol birliklerine güvenmektedir. Eserde Moğol Devleti'nin gücünden, Cengiz Han'ın yasına kadar Moğollar hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır. Bununla birlikte Haçlıların Anadolu'ya gelişi ve Memlukler ile gerçekleşen mücadele, Menteseoğlularının Aydın şehrini ele alması gibi konular hakkında Anadolu'nun Osmanlılardan önceki siyasi durumu hakkında zengin bilgiler mevcuttur.

“VII.-XII. Kitaplar” adlı ikinci bölümünde Moğollar ele alınmaya devam etmektedir. Bizans’ın desteğiyle Moğollar Makedonya bölgesine geçmiş, Bizans İmparatoru tabiri caizse Moğolların gazabından korktuğu için mümkün merteye Moğolları elleri boş göndermek istememiştir. İkinci Türk Beyliklerinin nüfusu bir hayli artmış ve Batı Anadolu’yu abluka altına almışlardır. Altın Ordu Devleti’ndeki iç mücadele ve hükümdarları tarafından taht kavgası yaşandığından bahsetmektedir. Belki de eserin en önemli kısmı olan Osman Bey’den bahseden ilk çağdaş kaynak olması hasebiyle X. kitap Türk tarihi için büyük bir öneme sahiptir. 1302 yılında gerçekleşen Koyunhisar Savaşı’nda, Bizans Türklere karşı başka milletler ile yaptığı ittifaka rağmen mağlup olmuştur. Osmanlı gün geçtikçe Anadolu’ya hâkim oluşu Bizans için bir tehlike arz etmektedir. Artık bu iki devlet sınırdaş olmuştur. Osmanlıların bu hızlı ilerleyişinde Bizans ciddi yaralar almaktadır. Artık Batı Anadolu’da Bizans’tan tek bir eser bile kalmamıştır. İznik Fethi’nin kapısını açan, Karahisar’ın Fethi ile Bizans’a son vurucu darbe indirilmiştir.

Türk tarihi başta Orta Asya dönemi itibariyle; Çin, Arap, İran ve Bizans gibi köklü milletlerin tarihine de nüfuz etmiştir. Gerek siyasi çekişmeler gerekse bürokratik anlamda her çağın önde gelen devletleri ile bir münasebet içerisinde olduğundan ötürü, farklı milletlerin kaynaklarında sık sık karşımıza çıkar. Eser hem birinci el hem de yabancı kaynak olması bakımından üzerinde durulması gereken bir çalışmadır. Çünkü olaylara farklı milletlerin pencerelerinden bakmak, çalışmanın bilimselliği açısından büyük önem arz etmektedir. Kronolojik olarak, Eskiçağ’dan Ortaçağ’a kadar; Hunlar, Slavlar, Avarlar, Bulgarlar, Moğollar, Türkiye Selçukluları Beylikler ve Osmanlı Devleti kuruluş dönemi hakkında etraflıca bilgi içermektedir. Bölümler kısa, açık bir şekilde okudukça ilerleyen bir eser mahiyetindedir. Bölüme başlamadan önce bahsi geçen olaylar hakkında atıfta ön bilgilendirme bulunmaktadır. Bu da eserde geçen olaylara daha fazla vakıf olmamızı sağlamaktadır. Ana kaynaktaki bilgiler bütünü ile değil sadece Türklerle olan münasebetler alınmıştır. Bunların yanı sıra ilk defa karşımıza çıkan bilgiler mevcuttur. Özellikle Moğol ve Bizans ilişkilerinin bu denli iyi olduğunu bu eser sayesinde öğrenmekteyiz. Bilahare bu ilişkiyi akrabalık bağı ile daha da ileri götürmüşlerdir. Türkiye Selçuklu sultanının Bizans’a sığınması ve kaleye hapsedilmesi, Beyliklerin Moğollar ile nasıl anlaştığı, Koyunhisar Savaşı’ndaki Osman Gazi’nin gücü, Osmanlıların ilerleyişinin durdurulamaması ve sair bilgiler yer almaktadır. Eser başta araştırmacılar için ciddi bir yol haritasıdır. Dönem kaynaklarından ziyade yabancı kaynaklara da hâkim olma olanağı sağlamaktadır. Bundan hareketle dönemin önemli bir Bizans tarihçisi olan Georges Pachymeres ve çağdaş diğer Bizans tarihçilerin eserlerini, İlcan Bihter Barlas’ın çevirme ve düzenlemesi doğrultusunda öğrenme fırsatı buluyoruz.

Bilge Vezir Nizamülmülk

M. Kazım Arıcan, M. Enes Kala, Mehmet Tuğrul (Editörler)

Konya, Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları: 402, 2019, 585 Sayfa, ISBN: 978-605-389-343-1

Fatih ERBAŞ*

Bilge Vezir Nizamülmülk, Nizamülmülk'ün doğumunun 1000. yılı münasebetiyle Türkiye Yazarlar Birliği, Konya Büyükşehir Belediyesi, Erdemli Yöneticiler Akademisi, Karatay Üniversitesi ve Necmettin Erbakan Üniversitesinin iş birliği ile 6-8 Nisan 2018 tarihleri arasında Konya'da düzenlenen uluslararası bir sempozyumun bildirilerinin kitaplaştırılması ile vücut bulmuştur. Sempozyuma Türkiye'nin yanı sıra Cezayir, Filistin ve İran'dan da akademisyenler iştirak etmişlerdir.

Kitap tasarım olarak cezbedici bir şekilde hazırlanmış. Kaliteli ve yazılanları anlamayı, anlamlandırmayı kolaylaştıracak görseller kullanılması kitabın etkisini artırmış. Birkaç kurum ve kuruluşun iş birliği ile gerçekleştirilen bir faaliyet olması hasebi ile olsa gerek, başlangıçta üç sunuş yazısına yer verilmiş ki Prof. Dr. M. Kazım Arıcan'ın yazısı dışındakilerin gerekli ve yararlı olmadığı değerlendirilmektedir. Ön sözde kitap hakkında bilgi verilirken bir yönü ile de kitabın birinci bölümü kapsamına girecek şekilde Nizamülmülk'ün hayatı ve yaptıklarına dair bir bildiri sunumu da gerçekleştirilmiş.

Kitap toplamda yedi bölümden mürekkeptir. Gönderilen bildiri metinlerine göre bölümlerin oluşturulduğu ve bir iki bildirinin de tam olmasa da yaklaşık bölümlere yerleştirildiği algısı oluşuyor. Birinci bölümde “Nizamülmülk'ün Hayatı ve Şahsiyeti” ele alınmış. İkinci bölümde “Bir Devlet ve Siyaset Adamı Olarak Nizamülmülk”, üçüncü bölümde “Nizamülmülk Döneminde Bâtınilige Karşı

* Uluslararası Güvenlik Stratejileri Doktoru, fatiherbas@gmail.com

Siyasi ve Fikri Mücadele”, dördüncü bölümde “Siyasetname Geleneğinde Nizamülmülk’ün Yeri ve Önemi”, beşinci bölümde “Nizamülmülk’ün Selçuklu İlmî Hayatına Etkisi ve Nizamiye Medreseleri”, altıncı bölümde “Nizamülmülk Döneminde Kültür, Edebiyat ve Sanat” ve son olarak “Nizamülmülk Dönemi Selçuklu Mimarisi” ele alınmış. Bu çerçevede dönemin musıkî anlayışı ile şiir dışında kültür-sanat faaliyetlerine, dönemin devletler arası ilişkiler ortamı ve devlet yönetim anlayışına yer verilebilse ve buna ilave olarak bağımsız bir siyasetname bölümü oluşturulabilse dönemin şartlarının anlaşılabilmesi açısından daha yararlı olabilirdi. Bununla birlikte kitapta dönemin Türkçesine, şiire, mimariye, kendisine yapılan suikasta yer verilmesi, karşılaştırmalı dönem ve kişi değerlendirilmeleri yapılması, o dönemin en büyük sorunu Batınîliğe yer verilmesi bu bildiri kitabının olumlu yanlarını oluşturmaktadır.

Nizamülmülk’ü tanımaya yönelik hazırlanmış olan birinci bölümdeki dört bildirden birinin suikastı ile ilgili olması faydalı olmakla birlikte kapsam dar olduğu için bildirilerde tekrara düşülmüş. Farklı kişilerce aynı konunun farklı yönlerinin anlatılması bir tekerrür riskini ortaya çıkarmakla birlikte, öte yandan aynı meselenin farklı kişilerce nasıl anlaşıldığı yönü ile de olumlu bir tarafı oluyor bu tekrarların. İlk bölümün birinci bildirisi “Nizamülmülk’ün Hayatı ve Şahsiyeti Tonyukuk’tan Nizamülmülk’e” ismini taşımaktadır. Bu bildiride Tonyukuk-Nizamülmülk mukayeseleri güzel olmakla birlikte bildiri kitabına Tonyukuk mukayesesi ile başlamanın münasip olmadığı değerlendirilmektedir. Ayrıca bildiride kaynak kullanımının yetersiz olduğu görülmektedir. İkinci bildiriye “Devlet ve Kader Adamı Bir Şahsiyet: Nizamülmülk” ismi verilmiştir. Bu çalışmada da yeterli dipnot kullanılmamış. Öte yandan Nizamülmülk’ün devlet yönetimindeki etkisi güzel ve teferruatlı bir şekilde ele alınmış. Ancak daha sonra neredeyse tüm bildirilerin özeti sayılabilecek ve sonunda işi Nizamülmülk’ün sözlerine kadar getirecek bir muhtasar bildiri sunulmuş. Sempozyum bildirilerinde her konuyu kapsayan bildirilerin hoş olmadığı kanaatindeyim. Üçüncü makale “Büyük Vezir Hacı Nizamülmülk’ün Hayatı, Faaliyetleri ve Eserlerine Kısa Bir Bakış”, Nizamülmülk’ün devlet hayatındaki sergüzeştini yeterli kaynakla güzel bir şekilde ele alan bir çalışma. Birinci bölümün dördüncü ve son bildirisi “Nizamülmülk Suikastinin Tahlili ve Rivayetlerin Değerlendirilmesi” başlığını taşıyor. Nizamülmülk’ün öldürülme sebeplerine ve kim tarafından, ne zaman ve nasıl suikasta uğradığına dair birçok kaynaktan yararlanılarak hazırlanmış şümüllü, çok başarılı bir akademik bildiri.

“Bir Devlet ve Siyaset Adamı Olarak Nizamülmülk” ikinci bölümde ele alınmış. Şunu da belirtmek gerekir ki, ilk bölümde de bu hususları kapsayan bildiriler bulunmaktadır. İkinci bölümün birinci bildirisi “Sultan Melikşah’a Karşı Hânedan Üyelerinin İsyanlarının Bastırılmasında Nizamülmülk’ün Rolü”. İkinci bölümün birinci makalesinin doğrudan isyanlarla alakalı olması uygun olmamış. Mantık olarak Nizamülmülk’ün devlet adamlığının esaslarının öncelikle ortaya konması beklenirdi. Sempozyum sürecinde akademisyenin kıdemine saygı gereği ilk söz ona verilmiş olabilir ancak kitapta bölümün ilk makalesi olması uygun olmamış. Alparslan ve Melikşah dönemindeki isyanlara dair aydınlatıcı bir yazı gibi görünmekle birlikte, o döneme dair güçlü kaynaklarımız bulunmadığı dikkate alındığında; hadiselere şahitmiş gibi konuşmalarla bezenmiş, hikâyeleştirilmiş bir makale oluşturulması makalenin

gerçeklik etkisinin azalmasına sebep olmuş. Ayrıca isyanlarla ilgisiz bölümlere çok yer verilmiş ve böylelikle makale uzamış. İlave olarak isyanların engellenmesinde Nizamülmülk'ün rolü iyi bir şekilde ortaya konamamış.

İkinci bölümün ikinci makalesi “Nizamülmülk'ü Devlet Yönetiminde Başarılı Kılan Temel Özellikler”. Konu çok güzel seçilmiş. Nizamülmülk, siyasetname ve hassaten istihbarat mevzuu üzerinden incelenmiş. İstihbarata önem vermesi üzerinde durulmuş. Aşağı yukarı her konu istihbarat ile ilişkilendirilmiş. Nizamülmülk'ün tek bir pencereye hapsedildiği gibi bir algı oluşmuş. Üçüncü makale yine mukayese temelli bir yazı: “Celaleddin Karatay Örneğinde Selçuklularda Emir ve Vezirlerin Yetkileri”. Bir devşirme devlet adamı değerlendirilmiş. Nizamülmülk ile ilgisiz bir makale. Anadolu Selçuklularının idari teşkilatında önemli yer alan Rûmîleri ele alıyor. Makalenin sonuç bölümü yetersiz. Makale küçük yaştaki emirler ile vezirlerin ve birkaç hanedan mensubunun ortak saltanatını ele alıyor. İkinci bölümün dördüncü makalesinin adı “Amîdülmülk Kündürî ile Nizamülmülk'ün Sosyal Politikaları Hakkında Bir Karşılaştırma”. Selçuklu'nun halef-selef vezirlerinin karşılaştırmalı değerlendirildiği, yeterli kaynakçanın kullanıldığı, mezhep çatışmalarına bakışın da yer aldığı başarılı bir çalışma.

Üçüncü bölümde “Nizamülmülk Döneminde Bâtîniğe Karşı Siyasî ve Fikrî Mücadele” ele alınmış. Nizamülmülk'e dair yapılan bir sempozyumun üçüncü bölümünde Bâtîniğe karşı verilen mücadelenin yer alması garip görünmekle birlikte, dönemin devletlerinin ve devlet adamlarının en büyük sorununun dindeki sapıklıklar ve özellikle Bâtînilik olduğu, Bâtînilerin toplum hayatını altüst ettikleri göz önüne alındığında normal karşılanabilir. Üçüncü bölümün birinci bildirisi “Nizamülmülk'ün Gözüyle Bâtîni Hareketlerin Tarihsel Kökenleri ve Temel Gayeleri.” Böyle başlıklı bir makaleye “Siyasetnameler ve Bazı Temel İlkeler” alt başlığı ile başlamak, ana başlık ile uyumsuzluğu nedeni ile uygun olmamış. Sonuç bölümü bir değerlendirme değil makalenin devamı gibi yazılmış. Makalenin büyük bölümü konu ile sağlıklı bir irtibat kuramamış. Üçüncü bölümün ikinci makalesi, “Cüveynî'nin Vezir Nizamülmülk'e Sunduğu El-Akîdetü'n-Nizamiyye Adlı Eserinin Değerlendirilmesi”. Böyle bir makalede ehl-i sünnet fıkıh ve akaidi hakkındaki hüküm ve ayrıntılı bilgiye yer vermenin konu dışı olduğu değerlendirilmektedir. Makale genelde fikhî ve itikâdî meselelere yer vermiştir. Bâtînilik ile irtibatı tesis edilememiştir. Nizamiye medresesi müderrislerinden Cüveynî'nin irad ettiği görüşler değerlendirilmiştir. Cüveynî, Şafî, eş'arî anlayışa sahip ehl-i sünnet alimlerindedir. Üçüncü makale “Gazzâlî ve Bâtînilik” adını taşımaktadır. Güzel bir Bâtînilik ve ona karşı yapılanların incelemesidir. Ancak makalenin sonuç bölümünde akademik tarafsızlık adına, yangın ile itfaiyeci arasında akademik bir tarafsız kalma kaygısı rahatsız edici olmuş. Hasan Sabbah ile tedhişçilerinin ve takipçilerinin yaptıkları tarihte sabittir. Böylesine bir terör yapılanmasına karşı bağımsız ve tarafsız değerlendirme uygun olmamış. Bâtînilik, İslam düşüncesine katkı sağlayan unsurlardan kabul edilmiş ve Hasan Sabbah'ın ilme verdiği değer ortaya konmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümün dördüncü makalesi de “Cüveynî'de Ahlâkî İyi ve Kötü Meselesi”dir. Bu makalede, Cüveynî'nin ahlakî iyilik ve kötülüğe bakışı ele alınmış olup, makalenin Bâtînilik ve Nizamülmülk ile irtibatı anlaşılammıştır.

Beşinci bildiri “Gazzâlî'nin Fedâ'ihu'l-Bâtîniyye Adlı Eseri Muvacehesinde Bâtîni Akımlarla Mücadele”
Tarih Kritik (7) 3 History Critique | Temmuz/July 2021

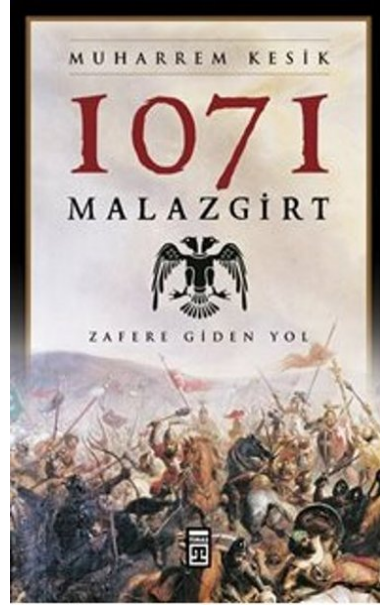
ismini taşımaktadır. Bâtînlikle ilgili üçüncü genel bilgilendirme bu makalede de yapılmak suretiyle bir tekrerrür meydana gelmiş. En kuvvetli bildiri metinlerinden biri ortaya çıkmış. Gazzali özelinde müthiş bir Bâtînlilik incelemesi. İlave olarak Nizamiye Medreseleri, hocaları ve müfredatı da incelenmiş ki aslında Nizamülmülk hakkındaki bir sempozyumda bu, ayrı ve çok özel bir bölüm olmalıydı. Üçüncü bölümün son makalesi “Mâverdî ve Nizamülmülk’te Meşruiyetin Kaynağı”. Güzel bir konu ve güzel bir inceleme ama Bâtînlilik başlığı altında sırtmış. Bu bildiri ikinci bölümde yer alabilirdi.

Sempozyum bildiri kitabının dördüncü bölümünün adı “Siyasetname Geleneğinde Nizamülmülk’ün Yeri ve Önemi”dir. İlk makalenin başlığı “Siyasetname Okumalarının Tarihçilik Bağlamında Değerlendirilmesi”dir. Siyasetnamenin ne olduğunu ve nasıl okunması gerektiğini ifade eden yararlı bir çalışmadır. İkinci makale “Siyasetnamelerin Dili Olarak Adalet” olarak belirlenmiş. Kısaca Kınalızade’nin “Ahlak-ı Alâ”si ve adalet ile Kutadgu Bilig adalet irtibatı incelenmiştir. Ancak ana konuya gelene kadar konunun etrafında çok dolaşmıştır. Dördüncü bölümün üçüncü makalesinin adı “Nizamülmülk’ün Türk-İslam Siyaset Teorisindeki Yeri”dir. Saltanat ve hilafetin meşruiyetine dair Nizamülmülk’ün ortaya koyduğu esaslar ele alınmıştır. Dördüncü bildiri “Şii-Bâtînlî Nüfuzunun Devlete Sızması, Tehlikesi ve Siyasetname’den Hareketle Devletin Buna Karşı Harekete Geçmesi” ismini taşımaktadır. Bu makale sempozyumun Bâtînlilik ile ilgili bölümünde yer alabilirdi. Makalede biraz Bâtînlilik biraz Siyasetname ele alınmış.

Kitabın beşinci bölümünün başlığı “Nizamülmülk’ün Selçuklu İlmî Hayatına Etkisi ve Nizamiye Medreseleri” olarak belirlenmiş. Bölümün ilk makalesi “Vezir Nizamülmülk’ün Selçuklu İlmî Hayatındaki Rolü”. Bu çalışmada iyi bir Nizamülmülk, Siyasetname ve Nizamiye Medreseleri muhtasar tahlili ortaya çıkmış. İkinci bildirinin başlığı “Nizamiye Medreselerinin İslam Tefekkür Hayatındaki Yeri ve Önemi”dir. Nizamiye medreselerinin ve oradan yetişenlerin devirlerinin ve sonraki devirlerin düşünce hayatına etkilerini ele alan başarılı bir bildiri. Üçüncü bildiri “Nizamiye Medreselerinde Öğrenim Gören Öğrenciler” ismini taşımaktadır. İsim isim Nizamiye medreselerinde yetişen bazı zevatı ele alan bir çalışma. Dördüncü makalede “Nizamiye Medreselerinin Anadolu Medreselerine Etkileri” ele alınmış. Nizamiye medreselerinin diğer medreselere ilmi, dini, kurumsal ve mimari etkileri ele alınmış.

Kitabın altıncı bölümü “Nizamülmülk Döneminde Kültür, Edebiyat ve Sanat”a ayrılmış. İlk bildiri “Nizamülmülk Döneminde Kültür ve Edebiyat” üzerine olmakla birlikte kültürden ziyade Türklere dair kısa bir yazı olmuş. İkinci bildirinin konusu “Emîrüşşü’arâ Mu’izzî Divanında Nizamülmülk Methiyeleri”. Dönemin saray şairi Muizzî ve onun divânı ve Nizamülmülk’e dair yazdıkları ile ilgili başarılı bir bildiri ortaya çıkmış. Üçüncü bildiri “11. Yüzyıl Selçuklu Dünyasında Türkçenin Durumu” başlığını taşıyor. Dönemin Türk dili ve kültürüne dair yetersiz bir inceleme ve sonuç ihtiva eden bir bildiri. Dördüncü bildirinin konusu “Nizamülmülk Döneminde Şair ve Şiir”. Dönemin bazı şairleri ve sık kullanılan şiir kalıplarına dair bir bildiri. Beşinci bildiri “Tarihi Kaynakların Çizdiği Nizamülmülk Portrelerine Selçuklu Minyatür Sanatı Etkisiyle Çağdaş Yaklaşım”. Nizamülmülk’ün karakter özelliklerinin, ona dair çizimlerin ve çağdaş bir çizme gayretinin yer aldığı bir bildiri.

Kitabın yedinci bölümünde “Nizamülmülk Dönemi Selçuklu Mimarisi” ele alınmış. Bölümün birinci makalesi “Nizamiye Medreseleri ve Selçuklu Dönemi Medrese Mimarisinin Ortaya Çıkışı”. İkinci makale “Nizamülmülk’ün Büyük Selçuklu Mimarî Faaliyetlerindeki Rolü”. Üçüncü makale “İsfahan Cuma Camii’nin Maksure Kubbesi ve Üzerindeki Bânî Kitabesinde Yer Alan Sultan Unvanı Üzerine”. Bu çalışmada dönemin sanat ve kavram ilişkisi üzerine çok kapsamlı bir bildiri sunulmuş. Dördüncü bildiride “İsfahan’da Nizamülmülk Türbesi ve Selçuklu Hanedan Mezarları” ele alınmış. Yedinci bölüm mimarinin ele alındığı teknik bir bölüm olmuş. Bu bölümde fotoğraf ve krokiler çok etkili kullanılmış. Sonuç olarak, “Bilge Vezir Nizamülmülk” kitabı, muhteva ve terkip bakımından bazı eksiklik ve hatalarına rağmen Nizamülmülk, onun dönemi, medresesi, devlet anlayışı, din anlayışı, sosyal mücadeleler, çatışmalar, edebiyat ve mimariye kadar birçok yönünün ele alındığı faydalı bir çalışma olmuş.

1071 Malazgirt, Zafere Giden Yol

Muharrem Kesik

İstanbul, Timaş Yayınları, 2018, 208 Sayfa, ISBN: 978-605-08-1272-5

Muhammed ÇORT*

Kitabın yazarı Muharrem Kesik, lisans öğrenimini İstanbul Üniversitesinde tamamlamıştır. Daha sonra yine aynı üniversitede orta çağ alanında yüksek lisans eğitimini tamamlamış; 2012 yılında doçent unvanını ve 2017 yılında da profesör unvanını almıştır. Halen İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümünde ders vermektedir. Ayrıca kendisi 2019 yılına kadar okulumuz Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesinde eğitim vermiştir. Orta çağ alanında, özellikle Selçuklu tarihi alanında birçok esere imza atmış ve bu alanda Türkiye'deki en önemli isimlerden birisidir.

Yazarı kısaca tanıdıktan sonra kitabın içeriğini inceleyecek olursak, kitap üç ana bölümden oluşmakta ve ayrıca ön söz ile beraber toplam dört bölümden oluşmaktadır. Yazar, ön söz bölümünde Malazgirt Savaşı'nın Türk tarihi açısından önemine değinmiş ve ayrıca kitabı yazarken yararlandığı kaynaklardan kısaca söz etmiştir. Yararlandığı kaynaklardan söz ettikten sonra bu konu hakkında özellikle Cumhuriyet'ten sonra Malazgirt ile ilgili en iyi kaynakları sıralamıştır. Bu oldukça ilgimi çekti, çünkü kitapların ön sözünde bu bilgilere çok yer verilmez. Kullanılan kaynaklara değinilir ama okuyuculara tavsiye niteliğinde kitap önerilmez. Genel olarak kitabı yazarken emeği geçenlere teşekkür edilir. Tabii ki yazarımız da ön söz bölümünde, kitabı yazdığı süre boyunca karşılaştığı zorluklara değindikten sonra emeği geçenlere teşekkür edip kitabın birinci bölümü olan Malazgirt Savaşı öncesi Selçuklu topraklarındaki durumu detaylı bir şekilde ele almıştır.

Bölümlerin içeriğini detaylıca yorumlamadan önce kitabın ana tezine değinmek gerekir. Yazar aslında genel olarak kabul edilen görüşlerin dışına çıkmamıştır, yani Malazgirt Türklere kapıyı açan değil, zaten

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, muhammedcort60@gmail.com

açık olan kapıyı sonuna kadar açan bir savaştır, söylemini yazar, kitabın ana konusu olarak değerlendirmiştir. Bu görüş günümüzde özellikle Selçuklu tarihçilerinin savunduğu ortak görüştür.

Kitapta, önemli görülebilecek bir soru vardır. Yazar, kitabında bölüm halinde olmasa da şu soruyu sormuş ve aslında kitabın konusu dâhilinde olmadığı halde bir nevi Selçuklu Devleti'nin yıkılma nedenlerinden olan bu eksikliği okuyuculara aktarmıştır: *“Sultan Alparslan ve Melikşah dönemi dışındaki dönemlerde neden bu kadar başarılı olunamadı?”* Bunun cevabını ise bilinenin aksine çok farklı bir şekilde okuyuculara aktarmıştır. Bu konu hakkında klasik olarak söylenen şey taht mücadelesi, isyanlar vb. gösterilir ama yazar burada işte bu klasikleşmiş bilgilerin dışına çıkıp, asıl nedenlerden birini dile getirmiştir. Bu soru yazar tarafından şöyle cevaplanmıştır: *“Alp Arslan ve Melikşah dönemindeki büyük emirlerden olan Emir Afşin, Artuk Bey, Emir Bozan, Emir Aksungur gibi başarılı ve iyi yetişmiş emirler gibi emirler maalesef diğer sultanlar döneminde ortaya çıkamamıştır, yani diğer sultanların emirleri bunlar kadar yetenekli değildi.”*

Kitabın bölümlerine gelecek olursak; kitabın ilk bölümü sadece Sultan Alp Arslan'a ithaf edilmiştir. Alp Arslan'ın, sultan olmadan önceki yaşantısı ve faaliyetlerine değinilmiş, tabii ki sadece sultan olmadan önceki hayatı değil, daha çok sultanlığında yaptığı faaliyetler hakkında bilgi verilmiştir ama aslında bu bölümün asıl hedefi Malazgirt öncesi dönemi genel hatlarıyla çizerek okuyucuya Malazgirt'in önemini aksettirmektir. Çünkü burada incelenen konular arasında Sultan Alp Arslan'ın Malazgirt öncesi diğer devletlerle nasıl bir ilişki içerisinde olduğu, özellikle Bizans ve Fatımilere karşı politikası dikkatli bir şekilde incelenmiştir. Yazarın bu gibi konulardan bahsetmesi, okuyucunun kitabı akıcı bir şekilde okumasını sağlamıştır. Çünkü direkt olarak konuya giriş yapsaydı okuyucu hem Malazgirt'in öneminin farkına varamazdı hem de zaten kısa olan kitabın daha da kısılmasıyla akademik yönüne sert bir eleştiri gelmesine yol açılabilirdi.

İkinci bölümde ise kitabın asıl konusu olan Malazgirt Savaşı anlatılmaktadır. Bu bölüm ayrıca kitabın en uzun bölümüdür. Lakin bu bölümden çok bahsedemeyeceğiz çünkü genel olarak bilgi aktarıldığı için okuyucuya yorumlanacak veya eleştirilecek çok şey sunulmamıştır. Bu bölümde genellikle az buçuk tarih okuyanların bilebileceği bilgiler bulunmaktadır ama bu, kötü anlamda eleştiri olarak görülmemelidir çünkü kitabın ismi “1071 Malazgirt”tir ve bu bilgilerin uzun olması gayet normaldir.

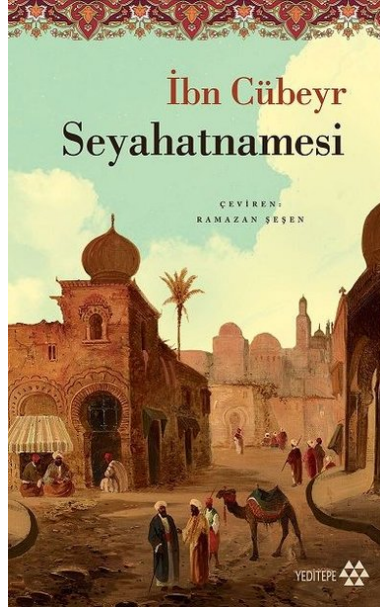
Kitabın üçüncü bölümünde ise Malazgirt Savaşı'ndan sonraki, özellikle Anadolu'ya yapılan akınlar hakkında bilgiler verilmiş ve buranın Türkleşmesinin ve İslamlaşmasının süreci anlatılmıştır. Buradaki önemli husus ise Anadolu'nun Türkleşmesi sürecinde emeği geçen birçok emirden “Anadolu'nun Fatihleri” adlı bölümde detaylıca bahsedilmesidir. Bu isimlerden burada bahsedilmesi, günümüzde de unutulmalarını sağlamakta ve okuyucuya bu isimleri öğretmektedir. Daha sonra değinilen konu ise Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluşudur. Bu konuya değinilmeseydi büyük bir eksiklik olurdu. Çünkü Malazgirt Savaşı'nın tartışmasız en önemli sonucu, Anadolu'da bir Türk devletinin kurulmasıdır ve yazar bu konuyu detaylı bir şekilde ele alıp yine yukarılarda söylediğimiz gibi Malazgirt sonrası Anadolu'yu okuyucuya çok iyi bir şekilde aktarmıştır.

Yazar, sadece Türkiye Selçukluları değil ayrıca Anadolu’da kurulan diğer beylikler hakkında da bilgi vermiştir. Kitabın bence en önemli kısmı üçüncü bölümdür, çünkü bu bölümde klasikleşen bilgiler dışında okuyucunun ufkunu açabilecek bilgiler mevcuttur ve Anadolu’nun Türkleşmesini anlamak için kesinlikle okunması gereken bir bölümdür. Son olarak kitap hakkında söyleyebileceğim şeylerden birisi, yazarın konuları anlatırken anılan dönemle ilgili görsel kaynakları çok iyi ve yerli yerine koyarak okuyucuya görsel hafıza ile de hitap etmesidir. Böylece kitabı okuyanlar özellikle Malazgirt Savaşı hakkında edindikleri bilgileri pekiştirmişlerdir.

Sonuç olarak, günümüzde gittikçe popüler bir hale gelen Selçuklu tarihinin en önemli olaylarından biri olan Malazgirt Savaşı’nı akademik çerçevede inceleyen hocamız Muharrem Kesik, bizlere oldukça kıymetli bir eser bırakmıştır. Bu kitap başta Malazgirt Savaşı olmak üzere, ondan sonraki süreci yani Haçlı Seferlerini, hatta süreyi biraz daha uzatırsak İstanbul’un fethini anlamamıza yardımcı olabilecek bir eserdir. Çünkü Selçukluların İslam’ın liderliğini üstlenmesiyle Bizanslılar 1453’e kadar devam eden bir sürece girmiştir.

Şahsım adına kitabın ana konusu; aslında ismi her ne kadar “1071 Malazgirt” olsa da bence ana konusu Malazgirt Savaşı’nın dünya siyasi tarihini nasıl bir yola soktuğudur. Selçuklu tarihine ilgili olan herkesin mutlaka bu kitabı okuması gerekmektedir.

İbn Cübeyr Seyahatnamesi

Çeviren: Ramazan Şeşen

İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2020, 272 Sayfa, ISBN: 978-975-6480-24-3

Talha ÖZDEMİR*

Eserden bahsetmeden önce yazardan ve çalışmalarından kısaca bahsetmek gerekir. Prof. Dr. Ramazan Şeşen bugüne kadar yaptığı çalışmalar ile birçok farklı alanda eserler yayımlamıştır. Özellikle coğrafya ve sosyokültürel alanda tarih çalışmalarına büyük katkı sağlamıştır. Bu bağlamda Ramazan Şeşen birden fazla seyahatname çevirisinde bulunmuş, ayrıca Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyûbi kitabı gibi siyasi tarih çalışmaları da yapmıştır. Bu seyahatname ise Ramazan Hoca'nın bugüne kadar yaptığı çalışmaların adeta bir kesişim noktası gibidir. İbn Cübeyr Seyahatnamesi coğrafyadan, sosyokültürel hayattan ve Selâhaddin Eyyûbi'den bahsetmesi ile yazarın eserler silsilesinde yerini almıştır.

Kitabın asıl yazarı Seyyah Ahmed bin Cübeyr 1144'te Valencia'da doğdu. İbn Cübeyr Kur'an, fıkıh ve hadis âlimi olmasının yanı sıra edebiyatçıdır. Ancak kendisi mevzubahis olan Rihle adlı seyahatnamesi ile ünlenmiştir. Kitabın içeriğine geçiş yapmadan önce ilk cümlelerinden örnek vermek gerekir: “*Bu eserin yazımına 30 Şevval 578 (25 Şubat 1182) tarihinde başladım.*” İbn Cübeyr kendini tanıttikten sonra şu şekilde devam eder: “*Granada'dan hac yapmak maksadı ile 8 Şevval 578 (3 Şubat 1182) Perşembe günü Ceyyana vardım.*” (s. 11) İçeriğinden de anlaşıldığı üzere kitap, 3 Şubat 1182 ve 4 Nisan 1185 tarihlerini kapsayan seyyahın 3 yıllık hac yolcuğu sırasındaki hatıralarını kaleme aldığı bir eserdir. Kitabın içeriğinden kısaca şu şekilde söz edilebilir:

“Gittiği yerlerdeki enteresan, güzel abidelerden, siyasî-sosyal-ahlakî hayattan, dini durumdan, camiler,

* Tarih Lisans Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, talha199453@gmail.com.

türbeler, sahabelerin mezarları, hac menasiki (adabı), vaizlerden, medreseler ve hastanelerden, kiliselerden, kalelerden, denizdeki fırtınalardan, yolculuk sırasında şahit olduğu zorluklardan, Müslümanlar ile Haçlılar arasındaki savaştan, bu arada halkın durumundan, Müslümanlarla Hıristiyanlar arasındaki ilişkilerden, savaşa rağmen iki taraf arasındaki ticarî, sosyal ilişkilerin devam ettiğinden bahsetmiştir.” (s. 11)

Eser siyasi hayattan çok sosyal ve kültürel hayattan bahsetmesiyle, özellikle Orta Çağ döneminde ciddi eksikliği çekilen halkın yaşantısına ve kültüre dair verdiği bilgiler ile kültür tarihi açısından önemli bir kaynaktır. Kitap birçok başlıktan oluşup hatıralar gayet muhtasar ve öz şekilde anlatılmıştır. Kitap ilk kısımlarında bolca deniz yolculuğundan bahsetmesi ile Orta Çağ deniz yolculukları keyfiyetine dair güzel ipuçları vermektedir. Seyyahın günümüze benzer turistik gezi edası ile gittiği ülke ve şehirlerin tarihî yapılarını özellikle ziyaret edip gayet keyifli bir şekilde kendi zamanını anlatması, bu tarihi eserin bilgilendirici olmasının yanında okumayı keyifli bir hale getirmiştir. İbn Cübeyr'in sadece gördüğü yerleri değil, duyduğu hikâyeleri de kaleme alması halkın zihin dünyasına dair de ipuçları vermektedir.

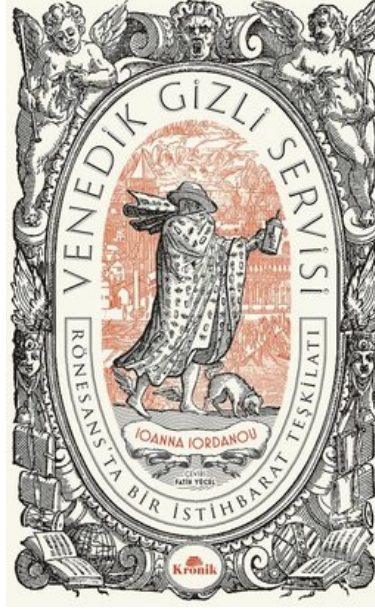
Seyyah deniz yolu ile İber Yarımadası'ndan Mısır'a gelmiş, burada Mısır ve Nil Nehri'ne dair malumat vermiştir. Piramitlerden bahsederken duyduğu hayranlığı mucize olarak tanımlamış ve piramitlere dair adım bakımından ölçüler verip ayrıntılı bir şekilde tasvirler yapmıştır. Daha sonra Kızıldeniz kıyısına geldiğinde buradan *firavun denizi* olarak bahsetmesi dikkat çekicidir. Bundan sonra hac mevsiminden sekiz ay önce Mekke'ye varmasından mütevellit seyahatnamenin büyük kısmını oluşturan hac ibadeti ve kutsal topraklarda yaşadığı hatıralar başlamaktadır. Burada hacıların yerel halk tarafından istismarı ile devam eden süreçte Cidde Limanı'ndan Mekke'ye gidişini ayrıntılı anlatmış ve nihayetinde Mescidi Haram'a varmıştır. Mekke çevresindeki yapıların özellikle Mescidi Haram'ın, kapılarına varana kadar yapısını ayrıntılı şekilde incelemiş ve kaleme almıştır. Yine burada sıkça mezar ve türbeleri ziyaret etmiştir. Daha sonrasında yaptığı ibadetleri, ibadetleri sırasında gözlemlediği çevredeki tüccar veya hizmetlileri yazmıştır. Burada dikkat çeken bir husus olarak; kadınlarla erkeklerin tavaf günlerinin ayrı olduğundan bahsetmiş ve durumu, kadınların tavaf günü başlığı altında tafsilatlı olarak anlatmıştır. Mekke'de geçirdiği uzun süre içerisinde, Peygamber'in Mekke döneminde gittiği, kaldığı yerleri ziyaret etmiştir. Ramazan Bayramı ve devam eden süreçte Mekke'ye dair birçok olaydan bahsetmiş, hac vazifesinden bahsederek nihayetinde Medine yolculuğuna başlamıştır.

Mekke'de 8 ay geçirdikten sonra Medine'de bir aydan az kalmış ve pek ayrıntı anlatmamıştır. Bundan sonra geldiği yoldan farklı bir yol ile Irak, Nusaybin, Halep ve Dımaşk şehirlerini gezmiş, özellikle Dımaşk'ta uzun süre kalmış ve hatıra anlatmıştır. Bundan sonra Akka'dan deniz yolu ile Sicilya'ya geçmiştir. Sicilya'nın devamında oldukça kısa özetler ile son dört ayını anlatmış ve seyahatine son vermiştir.

Kitabın önemli bir özelliği de tarihleri gününe kadar vermesi, ayrıntılı tasvirler yapması, bazı zamanlar yapıların ölçülerini dahi vermesidir. Eser, bu bilgiler ile önemli bir tarihî hafıza oluşturmaktadır. Bazen şehirlerdeki memurların zulmünden bahsetmiş, yolculuğu sırasında yaşadığı zorlukları anlatmıştır. Hicri ayları ayrı ayrı kaleme almış, ilk hilali nerede ve ne zaman gördüğünden tafsilatı ile bahsetmiş, her ay olan önemli vakaları özet geçmiştir. İbn Cübeyr gittiği yerlerin demografik yapılarını anlatmış, bazen

şehirlerin yapılaşmasından bahsetmiş, kimi zaman devlet yönetimini kaleme almıştır. Özellikle Selâhaddin Eyyûbi'den, onun adaletinden, yönetim şeklinden bahsetmiş ve ona olan sevgi ve hayranlığını gizlememiştir.

Seyyah, verdiği tarih, yer, yapı, kültür bilgileri ile adeta modern bir yazım örneği ortaya koymuş, her açıdan faydalı bir eser meydana getirmiştir. Seyahatname birçok alan ve kitleye hitap eden, sadece tarih alanında değil coğrafya, sosyoloji, denizcilik ve edebiyat alanı gibi birçok alanda değerlendirilmesi gereken, günümüze önemli ölçüde materyal sağlayan güzide bir bilgi kaynağıdır. Avrupalılar tarafından 1846'dan 1907'e kadar birçok kez bazı kısımlarının Fransızcaya çevrilmesi, eserin değerini önemli ölçüde ortaya koyar, diye düşünüyorum. Yazımızın nihayetinde biz, okuyucular olarak Prof. Dr. Ramazan Şeşen Hocamıza bu değeri günümüz Türkçesine kazandırıp istifademize sunduğu için şükranlarımızı sunuyoruz.

Venedik Gizli Servisi: Rönesans'ta Bir İstihbarat Teşkilatı

İonna İordanou (Çeviren: Fatih Yücel)

İstanbul, Kronik Kitap, Eylül 2020, 416 Sayfa, ISBN 978-605-7635-65-5

Aykut ÇAĞLAK*

Kronik Kitap tarafından 2020 yılının Eylül ayında yayımlanan; Venedik istihbaratını politik, sosyo-ekonomik ve organizasyonel yönleriyle ele alan, Venedik Gizli Servisi'nin dünyanın ilk merkezi ve sistemli istihbarat servislerinden biri olduğunu kanıtlamayı amaçlayan kitap, giriş ve son söz bölümü hariç altı bölümden oluşmaktadır.

Kitabın giriş bölümünde, kavramsal çerçevenin çizilmesinin ardından Venedik istihbaratının işleyişinde önemli rolü olan Onlar Konseyi'ne ve devlet tahkikat memurlarına ilişkin temel bilgiler verilmektedir. Yazar bu bölümde Venedik Gizli Servisi'nin yapılandırılmasında Onlar Konseyi'nin *merkezî* rol oynadığı 1500-1630 tarih aralığının kitabın temel kronolojik odağı olduğunu belirtmekte ve kitapta sonraki bölümler Venedik istihbaratının söz konusu tarih aralığındaki gelişimine ve faaliyetlerine odaklanmaktadır.

Birinci bölümde, devletlerin bilgi toplama ve bilgiyi koruma gereksinimleri doğrultusunda 16. yüzyıl Avrupası'nda gizli servislerin yükselişe geçtiği ve Venedik devletinin de kendine has istihbarat organizasyonu, diplomatik ve merkezi istihbarat faaliyetleriyle dikkate alınmaya değer bir istihbarat yapılanmasına sahip olduğu vurgulanmaktadır. İkinci bölümde ise Rönesans Venedik'inde gizliliğin

* Dr., T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5843-7422>, a.caglak@vgm.gov.tr - aykut979@yahoo.com

yüce bir erdem sayıldığı ve toplumsal ilişkilerde de gizliliğe önem verildiği, gizliliği yüce bir erdem olarak gören ve geniş bir tabana yayılan bu anlayışın sonucu olarak da Venedik istihbaratının istihbarat üretimi faaliyetlerinde çok farklı iletişim kanallarından istifade edebildiği anlatılmaktadır.

Kitabın omurgasını oluşturan üçüncü bölümde, Rönesans döneminde Venedik istihbaratının merkezî organizasyonunun işleyişi üzerinde durulmaktadır. İç ve dış güvenliğin sağlanmasında ve devlet istihbaratının yönetiminde Onlar Konseyi'nin oynadığı rol ve devlet istihbaratının üretiminde şifreli yazışmalarda takip edilen sistematik bu bölümde açıklanmaktadır. Venedik devletinin kendine has belge yönetim sistemi doğrultusunda belgelerin Doçluk Kañçılıryası'nda koruma altına alınması, bu belgelerin tasnifi sonucunda gizlilik derecesi yüksek olan belgelerin ayrılarak Gizli Kañçılırya isimli ayrı bir birime nakledilmesi ve bu birimde belgelerin erişimine kısıtlama getirilmesi; ayrıca Gizli Kañçılırya'daki belgelerin devletin istihbarat üretimine katkısı ve Gizli Kañçılırya'nın 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Onlar Konseyi'nin kontrolü altına girmeye başlaması da bu bölümde ele alınan konular arasındadır.

Dördüncü bölümde, Venedik istihbaratının şifre oluşturma ve şifre kırma birimi olan Venedik Kriptoloji Departmanının yapısı ve bu departmandaki profesyonel işleyişle birlikte kriptolojinin zamanla bir sanat ve saygın bir meslek haline gelmesi anlatılmakta; beşinci bölümde ise Venedik istihbaratının işleyişinde haber ve bilgi temininde istifade edilen, resmî ya da gayriresmî görevleri olan profesyonel ve amatör muhbir ve casuslardan oluşan *karma ağ* hakkında bilgiler verilmektedir. Altıncı bölümde, Venedik istihbaratının temel çalışmalarından biri olan karşı istihbarat çalışmalarına, bu çalışmaların özellikle de imparatorluğun küçülmeye başladığı 16. yüzyılda imparatorluğu koruma içgüdüsüyle yoğunlaşmaya başladığına, suikastların, işkenceli sorgulamaların ve komplo çalışmalarının artmasına yer verilmekte ve kitap, yazarın Venedik istihbaratını genel hatlarıyla özetlediği son söz bölümü ile son bulmaktadır.

Kitapta Iordanou *istihbarat ve organizasyon* kavramlarını analizlerinin merkez kavramları olarak belirlemektedir (s. 23, 364). Venedikli karar alıcıların denizaşırı ülkelerde bulunan resmî temsilcilerle oluşturduğu türden *hassas* bilgi kanallarını analiz etmenin, genel anlamda *istihbaratı*, özelde ise Rönesans dönemi istihbaratını ne ölçüde açıklayabileceğini sorgulayan Iordanou, *istihbaratı* sadece tarihî bir hadise olarak tanımlamanın da doğru olmadığını savunmaktadır. Iordanou'ya göre erken modern dönemde istihbarat hem bir devlet vazifesi hem bir özel teşebbüs, hem profesyonel bir görev hem bir vatandaşlık görevi, hem kurumsal sadakati gösteren bir faaliyet hem finansal bir ihtiyaçtır. Yazar *istihbaratın* çok yönlülüğünün de her zaman göz önünde bulundurulması gerektiği görüşündedir.

Iordanou *organizasyon* kavramını ise erken modern dönemde istihbaratın alıcılara ulaştırılması bağlamında hem bir *kuruluş* hem de bir *süreç* olarak ele aldığını söylemektedir: Venedik'te erken modern dönemde *hassas* bilginin toplanması, iletilmesi ve değerlendirilmesi sistemli bir şekilde organize edilmekte ve bu *organizasyon*, devlet güvenliğinden sorumlu olan Onlar Konseyi tarafından idare edilmektedir. Onlar Konseyi'ne bağlı istihbarat ağı Venedik'e çok uzak olan bölgelere kadar yayılmıştır. Haber ve bilgi teminiyle görevli sivillerin ve kamu görevlilerinin bu *ağ* dâhilinde devamlı birbirleriyle

irtibatlı olmaları ağı en önemli özelliğidir. Onlar Konseyi ise bu tip ağlardan kurulmuş *organizasyonu* denetleyici pozisyondadır. Jordanou bu bağlamda, Venedik istihbaratının *kuruluş* anlamında da istihbarat üretimini betimleyen *süreç* açısından da merkezî bir karaktere sahip olduğunu söylemektedir.

İstihbarat analizleri yapan, örtülü eylemler gibi operasyonel çalışmalar içerisinde bulunan ve kriptolu haberleşme üzerinde hassasiyetle duran Onlar Konseyi Jordanou'ya göre, karmaşık da olsa kurumsal ve olgun bir *proto-modern istihbarat teşkilatı* görünümüne sahiptir (s. 24-25, 28, 159). Onlar Konseyi, özellikle güvenliğe ilişkin konularda devlet yönetiminde oldukça etkilidir. Yazar, güvenlik söz konusu olduğunda Onlar Konseyi'nin bir *otorite* olduğunu vurgulamakta, Konsey'in sadece Rönesans döneminde değil Venedik siyasi tarihinin bütününde de en güçlü devlet aygıtlarından biri olduğunu söylemektedir (s. 33).

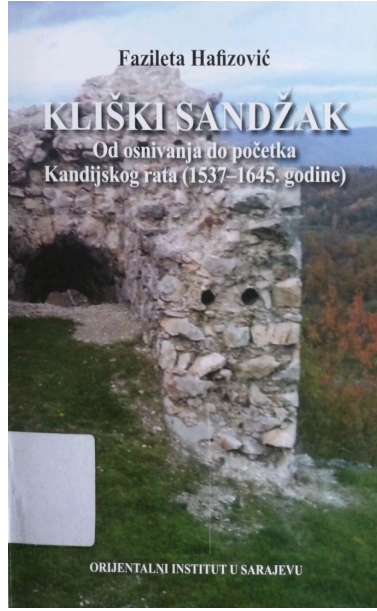
Venedik istihbaratını Rönesans döneminin diğer Avrupa devletlerinin istihbarat yapılanmalarıyla da kıyaslayan Jordanou'ya göre, bu dönemde Avrupa devletleri içerisinde Venedik istihbaratına benzer bir istihbarat yapılanması bulunmamakta ve Venedik istihbaratının işleyişi daha ziyade modern istihbarat teşkilatlarına benzemektedir. Jordanou, Rönesans dönemi Avrupası'nda istihbarat faaliyetleri yürüten diğer organizasyonların daha çok, itibarlı kişilerin çıkarlarını gözeten organizasyonlar olduğunu, bu organizasyonların devleti ikinci planda tuttuğunu, Venedik istihbaratının ise merkezî ve organize bir yapıya sahip olduğunu, devleti ve devlet yönetimini oluşturan kişileri bir bütün olarak önemseyen bir yönetim anlayışını benimsediğini söylemektedir. Yazar, Venedik devletinin yanında erken modern dönemde bazı İtalyan şehir devletleriyle birlikte, İspanya, İngiltere, Fransa ve Osmanlı İmparatorluğu'nda da istihbaratın yükselişe geçtiğinden bahsetmekle birlikte, bunlar içerisinde sadece İspanya'nın merkezî istihbarat aygıtları oluşturma yoluna gittiğini ve Venedik Devleti haricinde diğer ülkelerde istihbarat faaliyetlerinin üst düzey devlet yetkililerinin tekelinde ve onların çıkarlarını koruyucu nitelikte faaliyetler olduğunu savunmaktadır (s. 75-109)

Jordanou'nun Venedik istihbaratını dönemin diğer Avrupa devletlerinin istihbarat yapılanmalarıyla kıyasladığı bölümler -ki bu kıyaslamalara yazar ağırlıklı olarak birinci bölümde ve kısmen de üçüncü bölümün sonu ile sonuç bölümünde değinmektedir- kitabın zayıf yönünü oluşturmaktadır. Yazarın, Osmanlı İmparatorluğu istihbaratını ele aldığı üç sayfalık bölümde (s. 104-107) ve İtalyan şehir devletleri, İmparatorluk İspanyası, Tudor İngilteresi ve Bourbon Fransası istihbaratını ele aldığı bölümlerde (s. 82-104) bu devletlerin istihbarat yapılanmaları hakkında değerlendirmelerde bulunurken, özellikle de Osmanlı İmparatorluğu dönemi Türk istihbaratı hakkında geniş bir arşiv ve literatür taraması yapmadan genellemelere ulaştığı görülmektedir. Bu genellemelerle Jordanou, sadece Venedik istihbaratının devleti yöneten kişileri ve devleti birlikte önemseyen, diğer ülkelerin istihbarat yapılanmalarının ise itibarlı kişileri önemseyip devleti geri planda tuttuğu gibi sonuçlara ulaşmaya çalışmaktadır. Jordanou'nun kitapta ağırlıklı olarak bu görüşünü destekleyici nitelikte ve az sayıda kaynağa yer vermesi, çalışmada önemli bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

Jordanou'nun kitap boyunca *sistemli istihbaratın* Birinci Dünya Savaşı öncesinden günümüze kadarki

süreci kapsayan *modern* bir fenomen olduğu anlayışını yıkmaya çalışması ve bunu Venedik istihbaratının *sistemli ve organize* yönüne yaptığı vurgular ve bu vurguları destekleyen arşiv belgeleriyle yapması ise kitabın güçlü yanını oluşturmaktadır. Iordanou'nun ortaya koyduğu belge ve analizler sonucunda *sistemli istihbaratı modern* bir fenomen olarak görmek artık pek de mümkün görünmemektedir. Yazarın Venedik Devlet Arşivleri ile birlikte Roma ve Londra'daki arşivlerden temin ettiği belgeleri, tezini güçlendirecek şekilde ve analitik bir yaklaşımla metninde kullanmış olması kitabı değerli ve özgün kılmaktadır. Tüm bunlarla birlikte yazarın kitapta, Venedik vatandaşlarının da Venedik'in güvenliği söz konusu olduğunda operasyonel süreçlere dâhil olabildiğini belgelerle ortaya koyması, bu bağlamda *aşağıdan istihbaratın* erken modern dönem istihbaratının anlamlandırılmasında temel noktalardan biri olduğunu kanıtlaması da kitaba özgün bir karakter kazandırmaktadır. Iordanou *aşağıdan istihbaratın*, devlet ve toplumun iç içe geçmesini sağlayan önemli bir unsur olduğunu da hatırlatmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde *Venedik Gizli Servisi: Rönesans'ta Bir İstihbarat Teşkilatı* başlıklı kitabın, erken modern dönem istihbarat faaliyetlerinin *organize istihbaratın* gelişiminde belirleyici olduğunu vurgulamasıyla ve bununla birlikte *istihbaratın modern* bir fenomen olmadığını belgelere dayalı olarak kanıtlamasıyla, istihbarat tarihi literatürüne önemli katkı yaptığını söylemek mümkündür.

Kliski Sandzak [Klis Sancağı Kuruluşundan Girit Savaşının Başlangıcına Kadar (1537-1645 Yılları)]

Fazileta Hafizović

Saraybosna Şark Enstitüsü Yayınları, Saraybosna, 2016, 336 Sayfa, ISBN 978-9958-626-32-6

Okan BÜYÜKTAPU

Ülkemizde seksenli ve doksanlı yıllarda sosyo-ekonomik tarih çalışmaları kapsamında büyük revaç gören tapu tahrirlerine dayalı sancak çalışmaları özellikle son on yılda oldukça azalmıştır. Buna rağmen sayıca daha az olsa da ilk örneklerinden farklı olarak konuya daha farklı açılardan yaklaşan ve bilgisayar destekli analiz ve verilerle yeni bilgilere ulaşmamıza olanak sağlayan çalışmalar yapılmaya devam edilmektedir.

Tahrir çalışmalarına yoğun ilginin olduğu ilk evreyi sadece Türk tarihçileriyle sınırlandırmamak, Orta Avrupa, Balkanlar ve Arap coğrafyasından birçok tarihçinin de Osmanlı arşivlerinin en kıymetli ve en zengin koleksiyonlarından olan tahrirlere dayalı önemli çalışmalar yaptıklarını hatırlatmak gerekmektedir. Macar, Yugoslav, Bulgar, Arap ve diğer milletlerden tarihçiler kendi coğrafyalarıyla ilgili olan tahrirlerden yararlanarak önemli çalışmalar ortaya koymuşlardır.

Eski Yugoslavya ve bugünün Boşnak tarihçileri içinde mümtaz bir yere sahip olan Fazileta Hafizović hâlihazırda en önemli Bosna tarihçilerinden biri olduğu kadar tahrir çalışmalarına dayalı yapılan araştırmaların da yaşayan en önemli temsilcilerinden biridir. Kırk yılı aşkın süreye uzanan çalışmalarının son meyvesi olan “Klis Sancağı Kuruluşundan Girit Savaşının Başlangıcına Kadar (1537-1645 Yılları)”, Klis sancağı üzerine bugüne kadar yapılmış ilk monografidir. Bosna eyaletinin en önemli sancaklarından biri olan Klis sancağıyla ilgili Türkçe literatürde henüz makale düzeyinde dahi bir ürün verilmemiş olması ise dikkat çekicidir.

Bosna eyaletinin Dalmaçya kıyılarına paralel şekilde uzanan Klis sancağı; batıda Krka, kuzeybatıda Bihaç, doğuda Bosna ve güneyde Hersek sancaklarıyla çevriliyken, güneyinde Venedik'in hâkim olduğu Dalmaçya kıyıları bulunuyordu. Klis sancağının merkezi olacak Klis Kalesi, 1537'de Gazi Hüsrev Bey'in kethüdası olan ve ilk Klis sancakbeyi olarak atanacak Hırvat asıllı Murad Tardıç tarafından fethedildi. Klis Kalesi önemli bir Venedik şehri olan Split'in hinterlandındaydı ve Dalmaçya'nın orta kısımlarının etkin kontrolü için stratejik askerî öneme sahipti.

Kitabının “Giriş” bölümünde (s. 7-10) Hafızoviç, neden kuruluşundan Girit Savaşı'na kadar olan dönemi seçtiğini açıklıyor. Yazar bu tarih aralığını, büyük fetihlerin durması ve serhaddin stabil hale gelmesi akabinde giderek kurumsallaşmakta olan imparatorluğun uzak bir bölgesinin durumu hakkında daha sağlıklı bilgi edinebilmek için tercih etmiştir.

Kitabın “Bosna-Osmanlı İlişkileri ve Ortaçağ Bosna Krallığı Topraklarındaki İlk Sancağın Oluşumu (1386-1537)” başlıklı birinci bölümünde (s. 11-29) yazar, Bosna'nın tarihini kısaca özetler. Osmanlılar 15. yüzyılın ikinci yarısından başlamak üzere 16. yüzyılın sonlarına kadar Bosna ve Hersek'in büyük bölümlerine ve ardından Bosna sınırı boyunca Dalmaçya sahillerine doğru hâkimiyet alanını kademeli olarak genişletmiştir. 1580'de Krka Nehri'nin kuzey ve batısında kalan alanda Krka sancağı kurulana kadar Klis, Rumeli eyaletindeki en büyük sancaklardan biri olarak varlığını sürdürür. Hafızoviç daha sonra 1550 (TD. 440), 1574 (TD.533), 1585 (TD. 622) ve 1604 (TD.475) tarihli tahrir defterlerinden elde ettiği verileri kullanarak Klis sancağının bu dönemler içinde geçirdiği sınır değişikliklerini detaylı olarak okuyucuya sunar.

“Klis Sancağındaki Nüfus ve Yerleşim Yerleri” başlıklı ikinci bölümde (s. 30-237) yazar, sancaktaki yerleşim türlerini ayrıntılı olarak ele alır. Kasaba, varoş ve köylerin hem kendilerini hem de nüfus yapılarını detaylı incelemeye tabi tutar. Yazar, tahrir defterlerinin sunduğu verileri kullanarak vergi çeşitleri, miktarları; reyanın medeni durumları, yaş aralıkları, ekonomik etkinlikleri hakkında bilgiler verir. Yerleşim örneklerine dayanarak, 16 ve 17. yüzyılın ilk yarısında reyanın geçirdiği demografik, sosyal ve ekonomik değişiklikleri anlatır. Ayrıca, bu bölümün sonunda, tarih yazımı araştırmalarının önemli problemlerinden biri olan Balkanlardaki Ulah nüfusu ve ulusal mensubiyet konularını tartışmaya açar. Yazar, Ulahların bir ulusa herhangi bir ulusal bağlılık hissetmedikleri bir zamanı temel alan iddia, siyasi söylem ve sözde bilimsel araştırmaların kötüye kullanılmasının yanlış olduğunu savunur.

“1593'ten 1645'teki Girit Savaşının Başlangıcına Kadar Klis Sancağı” başlıklı üçüncü bölümde (s. 238–261), 1593-1606 arası dönemde hüküm süren Uzun Savaşların tarihsel bağlamını ve o dönemde Klis serhaddinde sınırlı kaynaklara rağmen yürütülen Venedik-Osmanlı mücadelelerini inceler. Hafızoviç ayrıca 17. yüzyılın ilk yarısından sonra tahrirlerin artık önemini kaybetmesi neticesinde görülen ana kaynak değişikliği nedeniyle bu bölgenin tarihine eğilmek için İtalyan kaynaklarına daha fazla müracaat etmek durumunda kaldığını belirtir. Yazara göre Klis sancağında Uzun Savaşların akabinde kasabadan küçük şehirlere doğru bir gelişim görülmektedir ve bu çıkarımını delillendirmek için sosyo-ekonomik düzeyde meydana gelen çok sayıda değişikliği detaylıca listeler ve şablonlarla gösterir. Bununla birlikte,

kaynaklarda şehir sakinlerinin sayısının azaldığını kaydettiğinden, bazı yerleşim yerlerinin muhtemelen savaş şartlarından etkilendiğini belirtir.

“XVI. yüzyılda Devlet Adamlarının Mülkleri ve Aileleri” başlıklı dördüncü bölümde (s. 262-290) yazar, sancaktaki yüksek sosyal tabakaları, yani toplumun önde gelen daha zengin üyelerini inceler. İncelenen elitler arasında, Skradin kökenli olan ve Klis Kalesi çevresinde zengin mülkleri bulunan Kanuni Sultan Süleyman’ın damadı Rüstem Paşa da bulunmaktadır. Hafızoviç, Klis sancağında büyük mülkler satın almış olan bir dizi yüksek rütbeli Osmanlı yetkilisinin biyografilerini ve varlıklarını ele alır ve onların izledikleri mülk politikalarının yarattığı sonuçları inceler. Yazara göre kitapta bahsedilen devlet adamlarının uyguladığı kamu binaları inşa ettirme geleneği çok önemliydi ve politikalar sancak boyunca Osmanlı kentsel yerleşimlerinin ortaya çıkması ve genişlemesinin temelini oluşturmuştu.

Hafızoviç “Sonuç” bölümünde (s. 291-295) Klis sancağının var olduğu dönem boyunca Venedik-Osmanlı sınırının bir parçası olduğuna ve Venedik topraklarıyla bir tür tampon bölge oluşturduğuna dikkat çeker. Bir serhad bölgesi olmanın getirdiği bütün avantaj ve dezavantajlara sahip olan bu sancağın nüfusu her zaman savaşa hazır durumdaydı ve sınırın her iki tarafından karşılıklı olarak sayısız düşman akınları yapılmaktaydı. Klis’teki Osmanlı savunma sistemi, incelenen dönem boyunca hem para hem de yiyecek bakımından yetersiz kalmakta ve bu durum sistemin etkinliği üzerinde kesinlikle olumsuz bir etkiye sahip olmaktaydı. Sancak ekonomisi temel olarak sığır yetiştiriciliği ve tarıma dayalıydı, üçüncü sırada el sanatları geliyordu. Sancakta büyük bir şehir gelişme gösterememişti ve nüfusun büyük çoğunluğu, yavaş yavaş yerleşik bir yaşam tarzına geçen çok sayıda yerleşik Ulah’ın yaşadığı kırsal alanlarda yaşamaktaydı.

Klis sancağı üzerine yapılan en detaylı çalışma olmasının haricinde kırk yıldan fazla bir süredir çalıştığı Bosna coğrafyası üzerine yapılan en önemli yayınlardan biri olan bu kitabın Türkçeye kazandırılması hem Balkan çalışmaları hem de Osmanlı sosyo-ekonomik çalışmaları açısından çok kıymetli olacaktır. Araştırmacılar Fazileta Hafızoviç’in böylesine büyük bir vukufiyetle okuyucularına sunduğu bilgiler sayesinde Batı Bosna ve Dalmaçya bölgesinin tarihsel demografisi ve sosyo-ekonomik koşulları hakkında konuyla ilgili doyurucu bilgilere ulaşma şansını yakalayacaktır.

Fetih ve Kıyamet 1453

Feridun M. Emecen

İstanbul, Timaş Yayınları, 2018, 377 sayfa, ISBN: 978-605-114-931-8.

Fatma ÖZGÜN*

Feridun M. Emecen, doktora derecesini Osmanlı tarihi alanında İstanbul Üniversitesi'nde (1985) tamamlamıştır. 1989 yılında doçent, 1995 yılında profesör olmuştur. İstanbul Üniversitesi'nde çok çeşitli idari görevler yürüten Prof. Emecen halen İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi'nde Edebiyat Fakültesi Dekanıdır. Osmanlı Tarihi'nin çok çeşitli alanlarında birçok eser ve araştırmaları bulunan Prof. Emecen özellikle Osmanlı klasik dönemi ve öncesinde sayılı uzmanlarından biridir. Prof. Emecen'in Türk Tarih Kurumu şeref üyeliği ve Türkiye Bilimler Akademisi üyeliği de tarih çalışmalarındaki seçkin konumuna işaret ederler. Prof. Emecen, 2014 yılında Elginkan Vakfı tarafından Türk Kültürü Araştırma Ödülü'ne layık görülmüştür. Fetih ve Kıyamet 1453, Yavuz Sultan Selim, Osmanlı'nın İzinde, İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası, Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum, Osmanlı Klasik Çağında Savaş, Osmanlı Klasik Çağında Siyaset yayımlanmış kitaplarından bazılarıdır.¹

Ele alacağımız eser, Türk tarihçisi ve araştırmacısı Feridun Mustafa Emecen'e aittir. Fetih ve Kıyamet 1453 adlı eser 2012 yılında İstanbul'da ilk kez basılmıştır. Eser; önsöz, giriş, üç ana bölümden ve sonuç yerine: *Dünya'da fethin yankıları* kısmından oluşmaktadır. Eser 377 sayfadır. Yazar, eserinde Osmanlı devletinde XV.yüzyılda yaşanan İstanbul fethinin, kıyametle ilişkilendirilen apokaliptik (anlaşılmaz,

* Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, yüksek lisans öğrencisi, e-mail: fatmaozgun1@gmail.com

¹ İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, "Prof. Dr. Feridun Mustafa Emecen" (Erişim 4 Mart 2021).

kapalı, karanlık)² unsurların nedenlerinden bahsetmek amacıyla kaleme almıştır ve bunun üzerine de İstanbul'un fethinden daha çok kıyamet vurgusunun yapılması ve II. Mehmed'in İstanbul şehrinin İslam dünyası tarafından fethedilmesi sonucunda lanetin kalkacağını bildirmesiyle eserin Fetih ve Kıyamet 1453 başlığı ile içeriği uygunluk göstermektedir. Eser, İstanbul şehrinin daha ilk kuruluşundan itibaren lanetli bir şehir olduğunun ileri sürülmesi ve bu şehrin felaketlere uğrayarak yıkılacağı gibi rivayetlerin bulunmasından dolayı İstanbul fethinin, şehrin kıyameti olacağı iddiasındadır. Yazar, eserinin iddiasını ortaya koymak için dönemin birinci el kaynaklarından ve fetih üzerine yazılmış yerli/yabancı eserlerden faydalanmıştır. Yazar, ekler bölümünde ise İstanbul fethini, çağdaşı olan Türk kroniklerinde nasıl anlatıldığına dair on bir belge eklemiştir. Nitekim son sayfalarında ise olayın içerisinde geçen şahsiyetlerin portelerine, fetih için hazırlanan malzemelerin (inşa edilen kuleler, mancınık, sur yıkmada kullanılan aletler vb.) çizimlere yer vermiştir.

Şehir adlı birinci bölüm, fethin hedefi olan İstanbul şehrini ele almaktadır. İstanbul'un tarih boyunca çok önemli bir yer teşkil etmesinin nedenini Doğu ve Batı dünyasında gerek siyasi gerek dini açıdan, Avrupa ve Asya kıtalarının arasındaki konumundan ve İstanbul'un tarih boyunca aldığı isimlerden bahsetmektedir. Yazar, İstanbul'un kuruluş hikâyesine değinerek, aslında buranın bir Megara (Orta Yunanistan'da bir Dor kenti) koloni olarak teşekkül edildiğini ancak zaman içerisinde yeni yapılan kazı çalışmalarıyla bu şehrin tarihinin çok daha eskilere dayandığından bahsetmiştir. Bu keşiflerin sonucunda İstanbul'un antik tarihinin tarih öncesine değin gitmekte olduğunu ve yazılı kaynaklarda da adının Byzantion şeklinde geçtiğinden bahsedilmiştir. Bu koloni şehri adını efsaneye göre Byzas adlı kumadan veya kraldan aldığına ve bu ismin yaklaşık bin yıllık bir süre boyunca da kullanıldığından bahsedilmiştir. Byzantion şehri daha sonra Roma İmparatorluğuna dâhil edilmiştir ve şehir dört kat daha büyütülmüş ardından da Hristiyanlığın başkenti olarak ilan edilmiştir. Böylece bu şehre kurucusunun adı atfedilerek Konstantinopolis adı verilmiştir. Bu isim şehrin hemen doğu kısımdan kurulan İslam devletlerince de Kostantiniyye şeklinde telaffuz edilmiştir. İslam dünyasından da Konstantonopolis'e Hz. Peygamber'in gösterdiği yolda öncelikle Emeviler'in ardından da Abbasiler'in yoğun bir şekilde askeri seferlerde bulduklarından bahsedilmiştir. Hatta Ebu Eyyüp El Ensari'nin İstanbul kuşatmasına katılması ve bu kuşatma sırasında vefat etmesi, 1453'teki fethine kadar uzanan yolda İslam dünyası için büyük bir motivasyon kaynağı olduğundan ve bundan dolayı şehre olan ilginin artmasıyla da Müslüman hükümdarlar için şehir "şehir-i mevûdu" yani vaat edilmiş şehir haline geldiğinden bahsedilmektedir. Eserde şehrin ne kadar kutsal kabul edilmesinden bahsedilse de aynı zamanda toprağının lanetli ve kötülüklerin kol gezdiği bir yer olarak da nitelendirildiğinden bahsedilmektedir. Hatta bu lanetli şehir rivayetleriyle ilgili birçok yerli ve yabancı tarihçilerin/yazarların kaleme aldığı eserlerinde de çok fazla işlenmesinden dolayı bu düşüncenin bilinçaltına yerleşmesine neden olmuş olabileceğinden bahsedilmiştir. Böylece İstanbul şehrinin Allah'ın lanetine uğraşmış olduğundan, sıklıkla felaketlere duçar (uğramış, tutulmuş, yakalanmış)³ olan bir şehir olması görüşü benimsenmiştir. Lakin II. Mehmed,

² Türk Dil Kurumu Sözlüğü, "Apokaliptik" (Erişim 4 Mart 2021).

³ Kubbealtı Lugatı Sözlüğü, "Duçar" (Erişim 4 Mart 2021).

tüm bu rivayetleri göğüsleyerek İstanbul'a yönelmiş ve bu şehri alıp İslam dünyasına kazandırması sonucunda üzerindeki lanetin kaldırabileceğini ileri sürmüştür. Yazar, tüm bu bilgilere ve kıyamet senaryolarına dönemin fetihnamelerinden, olayı bizzat gören tarihçilerin kaleme aldığı kroniklerden ve olayları bizzat görmese de öğrendiklerini kaleme alan tarihçilerin eserlerinden ulaşıldığına değinmiştir.

Fatih adlı ikinci bölümde II. Mehmed'in karakterinden, şehzadelik yıllarından, Edirne sarayındaki Molla Gürani, Molla Sinan gibi önemli şahsiyetlerden aldığı eğitimlerden, ilk idari görevi olan Saruhan sancağına gönderilmesinden ve daha sonra babası II. Murad'ın gerekli ortamı hazırlamasından sonra tahtını 12 yaşındaki oğlu II. Mehmed'e bırakmasıyla başa geçtiği ilk saltanat (1444-1446) yıllarına değinilmiştir. II. Mehmed'in padişah seçilmesinde vezirlerin düşüncelerini yazar şu şekilde aktarmıştır; “*ağzından süt kokusu gelecek kadar küçüktür ancak akıllı olup onun karşısında itaatkâr olmak lazımdır*” (s. 98) diye düşünerek, ona tabii olmuşlardır. II. Mehmed'in iki yıl kadar sürecek olan bu tecrübesi, hiç kuşkusuz İstanbul'u fethetmesinde ve Fatih unvanı almasında ve gerekli olgunluğa ulaşmasında oldukça önemli bir yer teşkil etmiştir. Bu iki yıl padişahlık süresinde II. Mehmed'in yanında olan vezirler, babasının da onayından geçmiş olan II. Murad'ın en güvendiği ve tecrübeli bir devlet adamı olan Çandarlı Halil Paşa, Zağanos Paşa ve Saruca Paşa idi. II. Murad'ın tahtını küçük yaşta II. Mehmed'e bırakmasını fırsat bilen Macaristan ve Bizans İmparatorluğu bu durumdan istifade etmeye çalışmışlardır. Bizans İmparatorluğu elinde tuttuğu bir Osmanlı şehzadesini (Şehzade Orhan) serbest bırakarak Anadolu'da bir karışıklık oluşturmak istemiştir. Lakin bu şehzade Anadolu'da, Bizans'ın sandığı kadar büyük bir etki yaratmamıştır. II. Mehmed'in talimatıyla üzerine asker gönderilmiş ancak şehzade tekrar Bizans devletine sığınmıştır. Macaristan ise II. Murad ile yaptığı anlaşmanın hilafatına (aykırı, karşıt, ters) ⁴ Edirne'ye yürümek için askeri hazırlıklar içine girmiştir. Bundan dolayı da Osmanlı Devletinde bu savaşa II. Murad'ın mı yoksa II. Mehmed'in mi çıkacağı konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Yazar, bu bölümde yıllarca kroniklerde yer alan II. Mehmed'in babasına “*Eğer bu diyarın şehriyarı isen gel vilayetini himaye eyle ve eğer raiyyet olmaya rağbet ettinse onun hükmüne riayet eyle*” (s. 106) şeklinde yer alan bu ifadelerin modern tarihçiler tarafından çarpıtıldığını ve böyle ifadelerin tarihi zeminin bulunmamakta olduğunu belirtmektedir. Nitekim Çandarlı Halil'in ısrarları üzerine Varna Savaşına II. Murad katılmış ve zafer ile sonuçlanmış ancak II. Murad tahta geçmeyi yine de kabul etmemiştir. Bunun üzerine II. Mehmet Varna savaşının arkasında aslında Bizans olduğunu ve kendisine karşı yapıldığının farkında olduğundan daha ilk saltanat yıllarındayken İstanbul'un fethedilmesi gerekliliğini düşünmeye başlamıştır. Ancak bu düşüncelerden Çandarlı Halil Paşa hiç memnun olmamıştı ve II. Murad'ın tahta çıkması konusunda daha ısrarcı tavırlar sergilemiştir. Hatta Çandarlı Halil Paşa, Buçuktepe mevkiinde yeniçerilerin ulufe yüzünden isyan etmesine neden olmuştur. Feridun Emecen, eserinde Halil İnalçık'ında bu konu üzerinde mükemmel incelemelerinin sonucunda gerçekten böyle bir olayın yaşandığını ve bunu Çandarlı Halil'in II. Murad'ı tahta geçmeye zorlamak ve bunu bahane olarak kullanmak istediğinden bahsetmektedir. Bu olay sonucunda II. Mehmed 1446 yılında tahtan indirilerek Manisa'ya sevk edilmiştir. II. Mehmed, tüm bu yaşadığı olayları unutmamış ve Manisa yıllarında ileride

⁴ Türk Dil Kurumu Sözlüğü, “Hilaf” (Erişim 4 Mart 2021).

yapacağı siyasi ve idari işlerinin zeminin oluşturmak için çalışmalar yaparak tekrar tahta geçeceği günü beklemiştir. Nitekim 1451 yılında babası II. Murad'ın vefat etmesiyle ikinci saltanat yılları (1451-1481) başlamıştır. Eserde, 1451 yılından sonra II. Mehmed'in hedefine giden yolda güçlüklerle karşılaşmamak için gerekli önemleri aldığından bahsedilmektedir.

Fetih adlı üçüncü bölüm, eserin en geniş bölümüdür. Yazar, burada II. Mehmed'in ikinci saltanatına çıktıktan sonra ilk icraatlarından biri olan Rumeli Hisarının yapılışından, Rumeli Hisarının yapılıırken Bizans ile Osmanlı devlet arasındaki sulh içindeki yaşamın bozulmasından ve iki devletinde savaş hazırlıklarından, gemilerin karadan yürütülmesini, yürütülecek güzergâhın belirlenmesinden akabinde muhasaradan ve şehrin düşüşünden bahsetmektedir. II. Mehmed, 1451 yılında tahta çıktığında ilk iş olarak Anadolu Hisarı'nın tam karşısına Rumeli Hisarı'nı yaptırmıştır. Bu dönemde Bizans ile Osmanlı devleti arasında sulh ve barış hâkim idi lakin Rumeli Hisarı'nın yapım aşamasında yaşanan bir takım olaylardan dolayı Bizans ve Osmanlı devletinin arasındaki sulh bozulmuş ve II. Mehmed bu olayları savaş sebebi saymıştır. Bunun üzerinde II. Mehmed, Meşveret Meclisini toplamış ve Konstantinopolis şehrini fethetme fikrini devlet adamlarına da bildirmiştir. Yazar, bu mecliste olan kişilerin hiç kuşkusuz II. Mehmed'in fikirlerine destek verecek isimlerin daha ağırlıkta olduğunu ancak Çandarlı Halil Paşa ve onu destekleyenlerin böyle bir fetih girişimi için erken olduğunu ileri sürdüklerinden bahsetmiştir. Halil Paşa'ya rağmen mecliste oy birliği ile savaş kararı alınmıştır. II. Mehmed, öncelikle Karaman beyliği ve diğer çevre devletlerle saldırmazlık anlaşmaları imzalamıştır. Daha sonra top yapımı, gemilerin inşası, erzaklar ve savaş planları gibi hazırlıklara koyulmuştur. Bizans İmparatorluğu ise Papa'ya yardım çağrısında bulunmuştur. Ardından Venedik ve Cenova gibi devletlerle ittifak kurma tekliflerinde bulunmuş, Katolik ve Ortodoks dinlerinin birleşme teklifi sunmuş, şehir surları güçlendirilmiş, Haliç kapatılmış ve erzak takviyeleri yapılmıştır. Yazar, Bizanslıların kendilerine müttefik bulamamasının yanı sıra dinlerin birleşme konusunda dönemin kaynaklarında Notaras'ın "*Kentin içinde Latin başlığının hâkim olduğunu görmektense Türklerin sarığının hâkim olduğunu görmemiz yeğdir*" (s. 207) ifadelerinin gerçekten yer alıp almadığının tasdik edilecek başka bir kaynağın olmadığını ancak söylenmiş olsa dahi bu sözlerin birleşmeye karşı sert tavırların olduğunun göstergesi olduğundan bahsetmektedir.

Muhasara, Türkler için mübarek bir gün olan cuma günü kuşatma nizamının hazırlanması üzerine 6 Nisan Cuma günü kuşatma başlamıştır. Hazırlıklarını tamamlayan II. Mehmed, savaşı resmen başlatmadan önce İslami kaidelere uygun olarak öncelikle şehrin teslim olması için teklif göndermiştir. Ancak Bizans İmparatoru bu teklifi kabul etmemiştir. Dolayısıyla iki taraf arasındaki ilk çarpışmalar 6 Nisan Cuma günü vuku bulmuştur. Yazar, 20 Nisan tarihinde Cenova'dan Bizans imparatorluğuna gelen yardım gemileriyle ilk çarpışma meydana gelmiştir. Ancak Osmanlı devleti bu çarpışmada başarısız olmuştur ve bunun üzerine II. Mehmed'in çok sinirlenip atını denize doğru sürdüğüne değinilmiştir. Bunun üzerine de II. Mehmed'in büyük projesi olan gemileri karadan yürüterek Haliç'e indirilmesini uygulama zamanı geldiğinden bahsedilmiştir. Yazar burada yaygın olan, gemilerin karadan çekilerek Haliç'e indirilmesi konusundaki 50-60 geminin bir gecede çekilerek Tophane'den Kasımpaşa'ya indirilmiş olduğu noktasında şunları söylemektedir, meselenin mesafenin kısalığının değil, bu gemilerin

günümüz teknolojisinde dahi bir gecede çekilebilmesinin mümkün olmadığına, bu hazırlıkların çok önceden yapılmaya başlandığını, gemilerin çekilerek hazır hale getirildiğini ve birden denize indirilmesi üzerine dönemin yazarların bunu bir gecede olduğuna kanaat getirmesi üzerine böyle bir algının oluştuğundan bahsetmektedir. Yazar'ın bu konuda üzerinde durduğu bir diğer unsurda Bizans İmparatorluğunun gemilerin karadan çekilerek Haliç'e indirilmesinden tamamen habersiz olmadıklarıdır. Çünkü İmparatorluğun içerisinde yüksek kulelerin olduğunun ve bu kulelerle Osmanlı devletinin sürekli olarak takip edildiğinden ancak bu gemilerin kuşatma hazırlıklarına başlandığı 1451 yılında Rumeli hisarının inşası sırasında gözlerden uzak gizli koylarda yapıldığından bahsetmektedir. 29 Mayıs Salı günü sabah ezanından sonra Osmanlı devleti Konstantinopolis şehrine tüm cephelerden hücum etmesiyle ve sabahın ilk ışıkların da Osmanlı askerlerinin şehre girmesi sonucu Osmanlı padişahı II. Mehmed tarafından Konstantinopolis fethedilmiştir. II. Mehmet artık *Fatih* unvanına sahip oldu. Eserde hücum sırasında II. Mehmed'in bizzat surlara kadar gelip savaşı yönettiğinden ve askeri teşci ettiğinden ve askeri müdafaanın zayıfladığı noktalarda etkili sözleriyle askerlerini yönlendirdiğinden bahsetmektedir. Yazar, II. Mehmed'in şehri ele geçirmesiyle İslam geleneklerine göre askerlerine üç gün şehri yağma hakkı tanıdığından lakin şehre girmesiyle şehrin harap olduğunu gördükten sonra yağmaya izin verdiği için pişman olduğuna, duyulduğuna hatta gözlerinden yaşlar aktığına değinmiştir. Bundan dolayı askerleri disiplin altına alınması ve şehri yapılanması için çalışma talimatları vermiştir. II. Mehmed, şehrin ana kilisesinden İslam geleneklerine uygun şekilde ezan okutup şükür namazı kılmış ve Aksaray ile Ayasofya arasındaki tüm kiliseler camiye çevrilmiştir. Ayrıca İslam devletleri artık İstanbul'a Konstantinopolis yerine 'İslam bol' demeye başlamıştır.

Sonuç yerine: Dünya'da fethin yankıları bölümünde ise İstanbul fethedildikten sonra Doğu'da ve Batı'da bulunan devletlerin üzerindeki etkilerinden ve tavırlarından bahsedilmiştir. Batı'da, Türk tehlikesi üzerine bol bol konuşulmaktan, dini telkinlerle Hristiyanlık için endişe duyulmaktan, parlak sözlerle manevi ruhu ikame etmekten başka herhangi bir ciddi işe kalkışılmamıştır. Aksine yavaş yavaş Türklerin Batı'ya ait olduğu yolundaki efsanevi bilgiler üretilmeye; Truvalıların soyundan geldikleri için Roma ve Yunanların Truva'ya karşı yaptıkları vahşetin intikamını almak üzere harekete geçtiklerine inanılmaya başlanmıştı. Doğu'da ise İslam devletleri bulunmaktaydı ve bu devletlerarasındaki Memluk idaresi hariç genel bir sevinçle karşılanmıştır. Böylece Osmanlının gücü sadece Batı'da değil tüm İslam devletlerinde de iyice tanınmıştır.

Eser hakkında bir değerlendirme yapacak olursak şunlar söylenebilir; Öncelikle eserin dilinin sade ve anlaşılır olması, akıcı bir dil kullanılması ayrıca akademik bir dilin kullanılmaması eserin her kesimden insanın rahatlıkla okunmayabilmesini ve alanı olan yahut da alan dışından olan kimselerinde faydalanmasını sağlamaktadır. Yazar, eserinde konusu için ağırlıklı olarak birinci el kaynaklardan yararlanılarak ve bu kaynakların karşılaştırılmasını yaparak hem dönemin yanlışlarına hem de dönemde yaşanan ortamı/düşünce yapılarını göstermede başarılı olmuştur. Olayların aktarılmasında kronolojik bir sıra izlenmiştir. Eser, konu bütünlüğü, başlık seçimleri ve konun açıklanmasında oldukça başarılıdır. Eser, İstanbul fethi ile ilgili birçok soru işaretine ve bilinen birtakım rivayetlerin de gerçek olup

olmadığını bizlere göstermektedir. Bundan dolayı da *Fetih ve Kıyamet 1453* adlı eserin okunulması ve okutulmasının gerekliliğini düşünmekteyim.

Fakihler ve Sofuların Kavgası & 17. Yüzyılda Kadızâdeliler ve Sivâsiler

Ali Fuat Bilkan

İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, 208 Sayfa, ISBN:978-975-05-2098-3

Recep KUL*

Ali Fuat Bilkan, bu eserinde Osmanlı tarihinin önemli hâdiselerinin cereyan ettiği bir yüzyıl olan 17. yüzyılda yaşamış iki farklı zihniyeti temsil eden Kadızâdeliler ve Sivâsiler arasındaki çatışmayı anlatmıştır. Eser, ön söz ve sonuç haricinde toplamda beş bölümden müteşekkildir. Bu bölümler şunlardır: Giriş bölümü: 17. yüzyıl Osmanlı ve Batı dünyasında meydana gelen bir takım önemli olayların kısa bir özeti niteliğindedir. Birinci bölüm: Kadızâdeliler hareketinin ne olduğu ve ne şekilde ortaya çıktığından bahsedilmiştir. İkinci bölüm: Sivâsilerin kim olduklarından ve neyi temsil ettiklerinden söz edilmiştir. Üçüncü bölüm: Kadızâdeliler ve Sivâsiler arasında tartışma konusu olan meselelerin anlatılmasıdır. Dördüncü bölüm: Osmanlı Devleti'nin önemli eşraf ve ulemasının bu fakih ve sofulara olan bakış açısının anlatıldığı bölümdür.

Yazar, ön söz bölümünde, kitabın yazılışında 17. yüzyıldaki fakihler ve sofular arasında geçen tartışmalar üzerinden giderek dönemin genel bir zihniyeti çözümlenmek gayesindedir. Yazar Kadızâdeliler ve Sivâsiler arasındaki bu çatışmayı iki farklı zihniyetin çatışması olarak görmektense tabiîn döneminden başlayarak günümüze kadar gelmiş olan, isimlerinin dönemden döneme fark ettiği ama neticede aynı karaktere sahip, uzun yıllara dayanan dini husumetin bir parçası olarak görmektedir. Müellif, ön sözü bitirirken eserinin ortaya çıkmasında istifade ettiği kaynakları zikretmiş ve görüşlerinden faydalanmış olduğu şahsiyetlere teşekkür etmiştir.

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, recep.kul.25.rk@gmail.com

Yazar giriş bölümünde Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyılda yaşadığı iktisadi, siyasi ve askeri yapıdaki bozulmalar ile toplum hayatındaki yozlaşmanın büyüdüğünden ve klasik Osmanlı düzeninin artık işlemez olduğundan bahsetmiştir. Ayrıca Osmanlı'nın yaşamış olduğu ilmiyedeki çözümlerden de bahsetmektedir. İlmiyede yaşanan çözümlerin ana nedeni olarak beşik usulü ve rüşvetle birtakım mevkilerin satın alınması gösterilmektedir. Bu noktada şuna dikkat çekmek gerekir ki devletin bir alanında yaşanan bozulmalar diğer alanlara da sirayet etmiştir. Osmanlı'nın toprak sisteminde yaşamış olduğu bozulmaların nedenlerini ve sonuçlarını şöyle özetleyebiliriz: Ateşli silahların icadı ile birlikte piyadenin önemi artmış ve buna paralel olarak devletin ücretli asker sayısını artırması, dirlik olarak tahsis edilen gelirlerin nakdi vergilere dönüştürme çabaları sonucunda tımar sistemi zayıflamış ve zamanla yerini iltizam sistemine bırakmıştır. 16. yüzyıldan itibaren köylünün üstüne yüklenen ağır vergiler yetmezmiş gibi devletin tımar sisteminden iltizam sistemine geçmesi ayan denilen birtakım bölgesel güçleri ortaya çıkarmış ve merkezi otoritenin zayıflamasına yol açmıştır. Köylü bu ayanların zulmü altında ya yüksek vergilere katlanıyordu ya da toprağını bırakıp büyük şehirlere göç ediyordu. Tabii bu da ilerleyen vakitlerde işsizlik sorunu yaratıyordu. Bu işsizler de Osmanlı'nın adalet ve mali sisteminde yaşanan aksaklıklar yüzünden devleti zor durumda bırakan Celali isyanlarına katılıyordu.

17. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde bazı mühim hâdiseler cereyan etmişti. Bu hâdiseler Çınar Vak'ası, Cinci Hüseyin ve Sabetay Sevi olaylarıdır. Giriş bölümünde bahsedilen bir diğer husus da Muhyiddin Arabî ve onun ekolü olan Ekberîliktir. Bilim ve din başlıklı kısımda ise dinin bilimle çelişen bir yapıda mı yoksa örtüşen bir yapıda mı olduğu anlatılmaktadır. Giriş bölümünde anlatılan son konu ise Batı dünyasında yaşanan değişimdir. Batı dünyasının Coğrafi Keşifler, Reform, Rönesans gibi birtakım gelişmelerden sonra yaşamış olduğu büyük değişimden söz edilmiştir. Bunun haricinde 17. yüzyılda yaşanan birtakım bilimsel gelişmelerin daha sonra meydana gelecek olan Aydınlanma ve Akıl çağının temellerini oluşturduğundan bahsedilmiştir.

Birinci bölümde, Kadızâdeliler hareketinin ne zaman ve ne şekilde meydana geldiğinden bahsedilmiştir. Kadızâdeliler hareketi, ismini IV. Murat dönemi vaizlerinden Kadızâde Mehmed Efendi'den almıştır. Osmanlı'nın dini hayatında mühim bir yer tutan Kadızâdeliler hareketinin en güçlü ve aktif olduğu dönem 1620-1680 arasındır. Kadızâdelilerden bazı kaynaklarda fakihler diye de bahsedilmektedir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren geniş kesimler tarafından kabul gören tasavvuf düşüncesi Kadızâdelilerin ortaya çıkmasıyla sert bir muhalefet ile karşı karşıya kalmıştır. Kadızâdeliler hareketinin başlıca üç önemli temsilcisi vardır. Bunlar Kadızade Mehmed Efendi, Üstüvanî Mehmed Efendi ve Vanî Mehmed Efendi'dir. Kadızâdelilerin fikirleri genellikle 13. yüzyılda yaşamış ve İslam dünyasında yüzyıllar boyunca etkili olmuş bir âlim olan İbn Teymiyye'nin görüşlerine bağlanır. Ancak Kadızâdelilerin Anadolu'daki fikir kaynağını İmam Birgivi'nin oluşturduğu söylenebilir. Kadızâdeliler hareketi, 17. yüzyılda gelişme ve yayılmaya uygun siyasi, ekonomik ve sosyal bir zemin bulmuş ve böylece devletin zaafalarını rahatlıkla istismar etmeye kadar varan bir tehlike haline gelmiştir. Bütün bunların temelinde, merkezi yönetimin zayıflaması, padişah ve vezirlerin kültür ve donanımdan yoksun olması, Avrupa ve İran cephesinde devam eden savaşlar ile gün geçtikçe büyüyen ekonomik sorunlar

yatmaktadır. Kadızâdeliler, hurafelerle tanınmaz hale gelen ve bazı tarikatların farklı yorumlayarak asıl kimliklerinden uzaklaştırdıkları İslam'ı eski sadeliğine ve hakikatine kavuşturmayı amaçlayan bir zihniyeti temsil etmektedir. Kadızâdelilerin değişen çağın ihtiyaçlarını ve zaruretlerini asla dikkate almadıklarından söz edilmiştir. Kadızâdeliler, Osmanlı toplumu gibi çok gelenekçi ve tasavvufi değerlerle iç içe yaşayan bir ortamda, pek çok kültür ve medeniyet unsuruna karşı savaş açmakla asıl niyetlerinden farklı bir yola girmiş ve ciddi rahatsızlıklara sebep olmuşlardı. IV. Murat'ın geceleri fenersiz dolaşanları katletme emri vermesinden kahvehaneleri yıktırıp tütünü yasaklamasına kadar bütün hâdiselerin arkasında Kadızâdelilerin vaaz ve telkinleri vardır. Osmanlı tahtında yaşanan otorite boşluğu, siyasi kargaşa, sosyal ve kültürel çözümler, Kadızâdelileri fiili tecavüzler konusunda cesaretlendirmiştir. Aslında bu durum, bir yönüyle padişah ve yöneticilerin de işine gelmiş, yasaklama, men etme ve cezalandırmalar, dini bir gerekçeyle irtibatlandırılarak yönetime karşı ortaya çıkabilecek hareketlerin de önü alınmıştı.

Eserin ikinci bölümünde Sivâsiler veya kaynaklarda yer alan diğer bir isimle sofular anlatılmıştır. Kadızâdelilerin tasavvuf düşmanlığına karşı mücadele veren mutasavvıfların birçoğunun Halvetiyye tarikatının Sivâsîyye koluna mensup olmaları, bu hareket mensuplarına genel bir adlandırma ile Sivâsiler isminin verilmesine sebep olmuştur. Halveti tarikatından olmayan Mevlevi, Bektaşî gibi Kadızâdelilerin karşı olduğu tarikatlara da bu bölümde yer verilmiştir. Kadızâdelilerin tenkit ettikleri birçok husus Mevlevi ve Nakşî çevrelerinde rastlanan uygulamalar olmasına karşın Kadızâdeliler asıl rakip olarak Halveti tarikatını görüyordu. Bunun temel nedeni Halvetîlerin saray ve çevresiyle daha yakından irtibat kurması ve sultanların Halvetîliğe yakın olmasıdır. Sivâsilerin başlıca temsilcileri olan Abdülmecîd Sivâsî, Abdülâhad Nurî ve Niyazî-i Mısırî gibi önemli mutasavvıfların hayatlarına kısaca değinilmiş ve Kadızâdelilere karşı izlemiş oldukları siyaset anlatılmıştır.

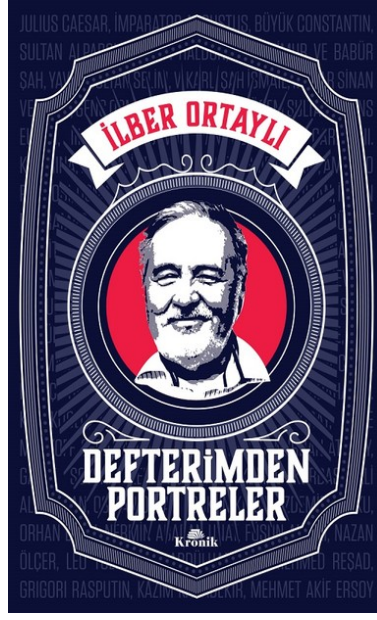
Eserin üçüncü bölümünde 17. yüzyılın gündemini oluşturan dini konulardaki tartışmalara yer verilmiştir. Bu tartışmalar başlıklar halinde verilerek Kadızâdelilerin ve Sivâsilerin kısaca görüşleri belirtilmiştir. Bu yüzyılın gündemini oluşturan tartışma konularının asırlar öncesinden de konuşulduğundan; Kadızâdelilerin ve Sivâsilerin yeni bir yorum getirmediğinden, eskileri nakletmekle yetindiklerinden bahsedilmektedir. Burada yazar, fikirlerin durağan olduğundan söz etmiştir. Yazar, eserde tartışılan konuları üç başlık altında toplamıştır. Başlıklar ve içerikleri şu şekildedir: Birincisi tasavvufi uygulamalardan kaynaklanan meseleler; burada musiki, devran, raks ve zikir gibi konular vardır. İkincisi sosyal ve siyasi konuların yer aldığı kısım; burada kahve, tütün, rüşvet gibi konular yer almıştır. Üçüncüsü ise inanç ve dini uygulamalardan kaynaklanan tartışmalardır. Burada Hz. Peygamber'in ebeveyni hakkında, Kur'an'ın makamla okunması, bazı nafîle ibadetler ve bid'atler yer almıştır.

Eserin dördüncü bölümü de devletin ileri gelenleri ve ulemanın Kadızâdelilere ve Sivâsilere olan bakış açısının anlatıldığı bölümdür. Bu bölümde Kâtip Çelebi, Bahayî Efendi, Şeyhülislam Yahya, Solakzade Mehmed, Naima ve Evliya Çelebi'nin fakihler ve sofular hakkındaki düşüncelerinden bahsedilmiştir. Kadızâdeliler ve Sivâsiler arasında yaşanan bu tartışmalar ulema ve devlet adamları arasında ihtilaf çıkarmıştır. Kitabın bu bölümünde bahsedilen şahsiyetler Kadızâdeliler hareketinin üslup ve

metotlarından hoşlanmayan kişilerdir. Bu sebepten ötürü ya Sivâsileri haklı bulmuşlardır ya da her iki tarafın da cezalandırılmalarını istemişlerdir.

Yazarın sonuç bölümünde yazdıklarının, diğer bölümlerin özetini oluşturduğu söylenebilir. Ayrıca 17. yüzyılda Osmanlı'nın yapmış olduğu bu kısır tartışmaların Osmanlı'ya pahalıya patladığından, Osmanlı'nın bunları tartışırken Batı dünyasında meydana gelen bilim, sanat ve kültürdeki gelişmelerin Osmanlı'yı hesap edemeyeceği kadar geride bıraktığından söz edilmiştir.

Kitabın değerlendirmesini yapacak olursam, kitap gayet akıcı bir dille yazılmış. Bugünkü Türkçede kullanılmayan kelimelerin parantez içinde anlamları verilerek okuyucuya daha anlaşılır bir kitap sunulmuştur. Ayrıca yazarın, kitabın konusunu oluşturan Kadızâdeliler ve Sivâsileri anlatmadan önce var olan arka planı okuyucuya sunmuş olması ve mukayeseli olarak Batı dünyasını da ele almış olması okuyucunun eksik parçaları birleştirmesinde mühim bir rol oynamaktadır. Kitabın zaafî olarak şunu söylemeliyim ki hacmi küçüktür. Kitapta yer alan bazı kısımlar özet niteliğindedir. Tartışma gündemini oluşturan meselelerin daha kapsamlı bir şekilde yazılabileceği kanaatindeyim. Kitabın konusunu oluşturan Kadızâdeliler ve Sivâsiler hakkında günümüz Türkçesiyle yazılmış fazla eser olmaması kitabı daha da çekici kılmaktadır. Kitap, konuyla ilgilenenlerin tartışmanın geçtiği zemini anlayabileceği ve genel anlamda Kadızâdeliler ve Sivâsiler hakkında bilgi almak isteyenlerin istifade edebileceği güzel bir eserdir.

Defterimden Portreler

İlber Ortaylı

İstanbul, Kronik Kitap, 2018, 303 Sayfa, ISBN: 978-975-2430-76-1

Gizem KARABAL*

Türkiye'nin önde gelen tarihçilerinden İlber Ortaylı, Ankara Üniversitesinde Siyasal Bilgiler Fakültesi ile Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümünü bitirdi. Viyana Üniversitesinde Slavistik ve Orientalistik okudu. Yüksek lisans çalışmasını ise Prof. Dr. Halil İncalcık ile yaptı. "Tanzimat Sonrası Mahalli İdareler" çalışması ile doktorluk, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu" çalışmasıyla da doçentlik unvanını aldı. Yerli ve yabancı bilimsel dergilerde Osmanlı tarihinin 16-19. yüzyıl ve Rusya tarihiyle ilgili makaleler yayımladı. Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesinde hukuk tarihi dersleri veren yazar, halen bu üniversitede misafir öğretim üyesi olarak ders vermektedir.

Eserin içeriğine baktığımızda iki bölümden oluştuğunu görüyoruz. İlk bölümde dünya tarihine damga vuran isimler yer almıştır. Bu şahıslar arasında Julius Caesar, İbn-i Haldun, Mimar Sinan, Fatih Sultan Mehmed, Şair Puşkin, Lev Tolstoy ve V. Mehmed Reşad gibi farklı rolleri olan isimler yer almıştır. İkinci bölümde ise çağdaş Türkiye'de yer alan büyük isimlerden söz edilmiştir. Eseri okuduğumuzda burada yer alan birçok isimle yazarın tanıştığını anlayabiliriz. Bu kişilerden bazıları ise Halil İncalcık, Recep Yazıcıoğlu, Andreas Tietze, Cemil Meriç'tir.

Yazar, bizim tarihçiliğimizde büyük tarihî portrelerin olmadığını vurgulamış ve bunun nedeni olarak da sanatçı eksikliğimizin olduğunu söylemiştir. Yazar, eserde şahıslardan bahsederken isimlerinin altına o

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, gizemdelioglu@outlook.com

kişiyi tanıtan birkaç kelimelelik sözler de yazmıştır. Eserde bahsedilen şahısların bazılarının yazar tarafından bizzat tanınması ve şahıslardan bahsederken samimi bir dil kullanması, kendi yorumunu katması da okuyucuya ayrı bir keyif vermektedir.

Yazar, eserde İbn-i Haldun'dan bahsederken “*Ona bugün kim ulaşacak?*” demiştir. Bu bölümde yazar, İbn-i Haldun'u nasıl tanıdığından ve Fransız düşünür Roger Garaudy'nin methiyeleriyle sevmeye başladığından bahsetmektedir.

Yazar, Kösem Sultan'ın Osmanlı tarihindeki en ilginç portrelerinden biri olduğunu yazmıştır. Haremde kadın hâkimiyetinin sembolü haline gelmiştir. Kösem Sultan çocuk yaşta olmalarına rağmen I. Ahmed'i etkilemiştir. I. Ahmed'in ölümüyle uzun bir süre eski bir saraya kapatılmıştır. Oğlu Murad'ın tahta çıkmasıyla genç yaşta bir valide olarak oğluna yardımcı olmuştur. Oğlu onun devlet işlerine karıştırmamıştır. Torunu IV. Mehmed'in tahta geçmesiyle bir saray ayaklanmasında boğulmuştur.

Eserde Sultan Abdülmecid Han'dan “*Çok konuşulan en az tanınan*” şeklinde bahsedilmiştir. Sultan Abdülmecid tahta çıktığında 16,5 yaşındaydı. Yazar, bizim tarihçilerimizin padişahı 22 yıllık saltanatında eğlenceye ve içkiye düşkün, devlette tüketimi artıran ve devleti borca batıran olarak gördüğünü yazmıştır. Devleti borca batıran harcamaların Kırım Savaşı ve Osmanlı-Rus Harbi'nden geldiğini; genç padişahın insan sarrafı olduğunu ve saray hayatının onun zamanında modernleştiğini yazmıştır.

Eserde Halil İnalçık'tan “*Türkiye'nin hocası*” diye bahsedilmiştir. Hocası Abdülbaki Gölpınarlı'dır. İnalçık, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin ilk kuşak öğrencilerindedir. Yazılarında hiçbir tarafın ulusal tarihini haksız yere yermiş ya da övmemiştir. Bu yüzden Sırbistan Bilimler Akademisinin onursal üyeliğine seçilmiştir. Onun için arşiv ve araştırma her şeyin önünde gelir. Yazara göre İnalçık'ın muhalled eseri *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*'dir. Bernard Lewis, İnalçık için “*Köprülü ve Ömer Lütfi Barkan döneminin büyük tarihçileridir, Halil İnalçık ise bütün zamanların en usta tarihçisidir.*” demiştir. Yazar, İnalçık'ın genç nesillere arşivin önemini en iyi anlatan ve sevdiren hoca olduğunu yazmıştır. İnalçık, Doğu'nun ve Batı'nın saygıyla ve çekinerek andığı bir otoriterdir.

Eserde Andreas Tietze için “*Türkolojinin Kaybı*” denilmiştir. Yazar, Tietze ile olan ilginç tanışmasını anlatıyor. Tietze için, “*İnsanların dehşet ve hayranlıkla her şeyi biliyor dedikleri bir hocaydı.*” demiştir. O, Balkan dillerinin tamamını ve Türkçeyi öğrenmiş ve birçok dili aksansız olarak konuşabilmektedir.

Eserde Ali Alparslan için “*Hattat Hoca*” denilmiştir. Kendisi, son asrın en önemli hattatı, Osmanlıca metinler hocasıdır.

Eserde Prenses Sophie'nin Rusya'ya gelin olarak geldiğinden söz edilmiştir. Burada Ortodoks olmuş ve Katerina adını almıştır. Çarıçenin fikirleri ve okudukları aydınlanmanın öncüleridir. Ünlü Ermitaj Müzesini kurmuştur. Burası günümüzün en zengin Avrupa sanat tarihi müzesidir. Rusya'nın opera ve resim sanatının gelişmesi için gayret gösterse de Rus sanayisi ve ulaşımı için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Katerina, Osmanlı İmparatorluğu'na da oldukça zarar vermiştir. Yazar, III. Selim ve II. Mahmud devri reformlarını hızlandıran en önemli unsurun *II. Katerina Rusyası* olduğunu yazmıştır.

Eserde Enver Paşa için “*Sıra dışı tarihi şahsiyet*” denilmiştir. Enver Paşa, Trablusgarp’ta 20 bin kişiyi seferber etmeyi başarmış ve adına para bastırarak bölgeye hâkim olmuştur. Yazara göre Anadolu hükûmeti, Rusya’nın Müslüman topraklarında faaliyet göstermek isteyen Enver Paşa’ya karşı onaylayıcı davranmamıştır. Enver Paşa, Sovyet Rusya’ya ve Türkistan’a adım attığı zaman parçalanan Rusya’da özellikle Orta Asya Türklerinin desteğini kazandı. 1918’den beri doğan erkek bebeklerin arasında Enver ismi en çok görülen isim olmuştur. Yazara göre Enver Paşa, Türk tarihini işgal eden portrelerdendir.

Eserde Emir Timur ve Babür Şah için “*Doğunun iki büyük hükümdarı*” denilmiştir. Yazara göre Emir Timur’un Türk vatanına tek hediyesi İzmir’dir. Askeri stratejisi dâhiyanedir. Timur’un kurduğu devlet teşkilatı mükemmel olsa da Osmanlı İmparatorluğu’na göre kabilelerin federasyonu olmaktan kurtulamaması zaafı onu için sıkıntı yaratmıştır. Yazara göre Timur’un asıl yönü, Orta Doğu’yu ve Orta Asya’yı mimaride birleştirmesidir. Babür, Timur gibi Türk ve Fars kültürünü birleştiren bir faaliyetin başındadır. İslam ile Hind’deki dini akımların birleşme çabası Babürlüler devrinde başlamıştır. Torunu Ekber’in, okuma yazma bilmesede mimari sanatlar, edebiyat ve din üzerindeki bilgisi muhteşemdir. Timurlu soyu Afganistan’ı Doğu dünyasının incisi haline getirirse de bugün bu dünya fakirliğin, terörün ve yabancı orduların işgali altındadır.

Yazar eserine “*İndeks*” kısmını ekleyerek son vermiştir. Eser, detaylı ve samimi bir anlatımla okuyucuya sunulmuştur. Her branştan önemli isimlerin farklı bir bakış açısıyla anlatılması okuyucuya keyif vermektedir.

Türklerle Beraber - Osmanlı Cepheleindeki Avusturya-Macaristan Askerî Birlikleri 1914-1918

Emre Saral, İsmail Tosun Saral

İstanbul, Kronik Kitap, 2020, 414 Sayfa, ISBN 978-605-7635-79-2

Furkan Ali SEVİM*

I. Dünya Savaşı, bütün dünyayı derinden etkileyen ve sonuçları ile yeni gelişmelerin yaşandığı bir savaş olması bakımından çok önemli bir savaştır. Osmanlı Devleti de Almanya ve Avusturya-Macaristan ile birlikte bu savaşa dâhil olarak birçok cephede büyük mücadeleler yaşamıştır. Ele alacağımız bu eser, Osmanlı cephelelerinde savaşmış olan Avusturya-Macaristan askerlerinin durumları ve nerelerde savaşmış oldukları hakkında bilgi sahibi olmamız açısından önemli bir eserdir. Kitabın içeriğine geçmeden önce yazarları hakkında da kısa bilgiler vermek istiyorum.

Yazarlarımızdan Emre Saral, 1983 yılında dünyaya gelmiştir. İlköğrenim ve ortaöğreniminden sonra 2004 yılında Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden mezun olup yüksek lisansını Ankara Üniversitesinde Avrupa Birliği'nin uluslararası ilişkileri üzerine yapmış, 2016 senesinde "Türkiye-Macaristan İlişkileri 1920-1945" başlıklı teziyle doktora derecesine ulaşmıştır. Bu alanda çeşitli çalışmaları olmakla birlikte İngilizce, Macarca ve Almanca dillerini de bilmektedir.

Diğer yazarımız İsmail Tosun Saral ise 1941 yılında doğmuştur. İlköğrenim ve ortaöğreniminden sonra 1961 yılında Viyana'da Dünya Ticareti Yüksek Okulunda okumuş olup birçok farklı işte çalışmıştır. Kendisi Türk-Macar Dostluk Derneğinin kurucularındandır; 1992 yılından itibaren Yönetim Kurulu üyesi ve başkan yardımcısı olarak görev yapmış ve 2017'de derneğin başkanı olmuştur. Bektaşî dervişi Gül Baba üzerine, Macar tarihi ve kültürüne dair çeşitli çalışmaları mevcut olup bunlar Macarcaya çevrilmiştir. 5 Mart 2013 tarihinde, Macaristan Cumhurbaşkanı tarafından Macar-Türk kültürel ve tarihi

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, furkan-ali96@hotmail.com

hatıratlarının muhafaza edilmesi uğrunda gerçekleştirdiği faaliyetler neticesinde Macar Liyakat Nişanı Şövalye Haçı ile ödüllendirilmiştir. Almanca ve İngilizce bilmektedir.

Kitabın içeriğine bakacak olursak; kitabımız 414 sayfadan oluşmaktadır. Genel itibariyle ön söz ile birlikte üç bölümden oluşmakta ve üçüncü bölümün sonunda 3 ek bölümle son bulmaktadır. Birinci bölümde Çanakkale Cephesi'ndeki Avusturya Macaristan Topçu Birlikleri ve bu birliklerin kimler oldukları, ikinci bölümde Kanal-Sina ve Filistin-Suriye Cephelerindeki Avusturya-Macaristan Topçu Birlikleri ve son bölümde Osmanlı cephelerindeki Yardımcı Avusturya-Macaristan Birlikleri olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. En son kısımda da kaynakça ile görsel malzemeler yer almaktadır. Ön söz ve birinci bölümde genel olarak Osmanlı cephelerinde savaştan ve sayıları 7 bin ila 12 bin arasında olduğu tahmin edilen Avusturya-Macaristan birliklerinin durumları ve bu birliklerin cephelerde verdikleri hizmetlerle birlikte Çanakkale Savaşı'nın kazanılmasıyla farklı cephelere kaydırıldıklarından söz edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na katılmasıyla bu savaşın en önemli cephelerinden olan Çanakkale Cephesi'nden fazla bahsedilmemesine karşın Avusturya-Macaristan askerlerinin yer aldığı ve gelen topçu yardımlarıyla savaşın kaderi üzerinde önemli bir etki yaptığı ifade edilmiştir. Bu birliklerin Balkanlarda Sırp'ların mağlup edilmesi ve Bulgaristan'ın İttifak Devletleri yanında savaşa dâhil olmalarıyla birlikte Balkanlar üzerinden Osmanlı topraklarına ulaşması ve Çanakkale kara savaşlarının son zamanlarında yüksek atış kabiliyetine sahip olan topçu birliklerinin Çanakkale'de düşmanı çok zor bir duruma düşürüp Türk ordusuna güç ve kuvvet sağladığı anlatılmıştır. Bu topların hangi fabrikalarda üretildiği, topçu bataryasının kimlerin komutasında olduğu, hangi güzergâhlardan geldiği ve bu topların menzilleriyle birlikte savaştaki rolleri detaylıca anlatılmıştır. Bunların yanında, savaşta yer alan Türk ve Avusturya-Macaristan askerlerinin savaş hakkındaki değerlendirmeleri, başka devletlere ait askerler hakkındaki yorumlarıyla İtilaf güçlerinin Avusturya ve Türk askerleri hakkındaki döneme ait ve sonrasında yazılmış olan görüşleri, çeşitli dergilerle gazetelerin yazılarıyla birlikte çeşitli hatıratlar ele alınarak bu bölümde kaydedilmiştir. Bunların dışında Mustafa Kemal Paşa'nın bu savaştaki en önemli komutanlardan birisi olduğu ifade edilerek Mondros Mütarekesi'nden sonra Avustralyalı bir gazeteci ile yapılan röportajında yer aldığı bir kısım ve Çanakkale Savaşı'nın Mustafa Kemal Paşa tarafından nasıl kazanıldığına dair bir bölüm de bulunmaktadır. Daha sonrasında Çanakkale Cephesi'nin kapanması ile birlikte Avusturya askerlerinin farklı cephelere gönderildiği ve bu birliklerin bir kısmının da Kanal-Sina ve Filistin-Suriye Cephelerinde Osmanlı ile birlikte omuz omuza savaştığı ifade edilerek ikinci bölüme geçilmiştir.

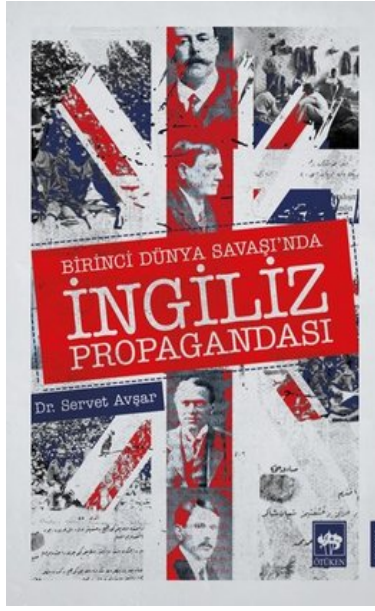
İkinci bölüm, Kanal Harekâtı olarak bilinen muharebe ve adı çok anılmayan Gondos Baskını Girişimi ile Tur Baskını hakkında bilgilerle başlamaktadır. Burada Macar Asıllı Yedek Subay Gondos ve arkadaşlarının İngilizlere Mısır'daki petrol kuyularına sabotaj yapmaları, bunun başarılı olmasıyla birlikte bu baskının birçok subay tarafından nasıl karşılandığı ve baskınla ilgili düşünceleri anlatılmıştır. Osmanlı için çok önemli olan İkinci Kanal Seferi hazırlıkları ve birliklerin bu bölgelere aktarılması konusuyla devam edilmiştir. Burada altını çizmemiz gereken nokta olarak, Avusturya ordusunun bir dağ topçu tugayı kurarak Osmanlı Devleti'ne destek verdiği ve bu tabura Von Marno Dağ Taburu adı

verilerek savaş için cepheye gönderilme süreci anlatılmıştır. Devamında ise Filistin–Sina Cephelerinde yaşanan muharebeler, 2. Kanal Seferi'nin başarısızlığı ile birlikte gelişen birçok muharebenin detayları anlatılmıştır. Pek fazla bahsedilmese de Avusturya'dan gelen dağ obüs topçularının bu savaşlarda etkili olmasına karşın güçlü ve sürekli destek alan İngilizlerle onlara bağlı diğer İtilaf askerlerinin başarılı savunmaları sayesinde geri çekilme sürecinin başladığını söyleyebiliriz. Sonrasında Romani, Katya Muharebeleri ile El Ariş Muharebesi'nin kaybedilme süreçleri ve gerilerde Filistin savunması sırasında yaşanan gelişmeler ele alınmıştır. Burada ordu geri çekilirken yaşanan zorlukların da neler olduğu, savaşta bulunan asker ve subayların hatıratlarına dayanılarak ele alınmıştır. Birinci ve İkinci Gazze Muharebelerinde Osmanlı başarılı savunma yapmıştır. Avusturya topçuları da bu savunmada önemli rol olsa da düşman kuvvetinin giderek artan saldırıları neticesinde İngilizler Üçüncü Gazze Muharebesi'ni kazanmış ve Osmanlı daha gerilere, Şeria bölgesine çekilmek durumunda kalmıştır. Bu süreçte Kudüs'ün kaybı yüreklerimizi dağılayan bir gelişme olsa da mücadelenin tüm şiddetiyle devam ettiğini söyleyebiliriz. Tabii bu süreçte Osmanlı birliklerinin yanı sıra Alman, Avusturya, Macaristan, Leh askerlerinin, sayıları fazla olmasa da bütün muharebelerde bulunup kahramanca savaştıklarını ve Mondros Mütarekesi'ne kadar bu mücadelelerini sürdürdüklerini görmekteyiz. Yine Osmanlı tarihçiliği açısından önemli bir isim olan Paul Wittek'in de bu muharebelerde çeşitli görevlerde bulunduğunu da bu kitap sayesinde öğrenme fırsatını buluyoruz. Yıldırım Ordular Grubunun kurulması, Birinci ve İkinci Şeria Muharebeleri ile bu savaşların bozgunla sonuçlanması neticesinde Mütareke'ye giden sürecin detayları anlatılmış ve savaşın sona ermesiyle birlikte Avusturya–Macaristan askerlerinden sağ olanların evlerine dönüş süreçleri anlatılarak 3. bölüme geçilmiştir.

3. bölümde ise Osmanlı Cephelerinde farklı hizmetlerde bulunmuş Avusturya–Macaristan birliklerinin hangi görevlerde buldukları, bu kişilerin kimler oldukları, bu süreçte gördükleri olayları hatırat olarak yazmaları ve bunların yapmış olduğu faaliyetlerle birlikte sayıları pek fazla olmasa da çeşitli görevlerde hizmet verdikleri anlatılmıştır. Özellikle savaşın hızla devam etmesine karşın Avusturyalı arkeologların arkeolojik çalışmalarının gerçekleştiği de anlatılmıştır. Çeşitli yardım kuruluşlarının yaptıkları faaliyetler ve bunlara halkın verdiği desteklerin yanı sıra Alman ve Avusturyalı yabancı askerlerin katkıları anlatılmıştır. Bölümün sonunda ek olarak ayrılan bölümlerde, harp madalyası alan Avusturya–Macaristan askerleri ile bu askerlerin kimler oldukları ve hangi görevlerde buldukları rütbeleriyle isimleri verilerek tek tek yazılmıştır.

Sonuç olarak, I. Dünya Savaşı'nda bütün cephelerde toplamı bir tümen sayısına ulaşmayan bir Avusturya–Macaristan gücünün Osmanlı Devleti'ne yardıma geldiği bilgisinden pek fazla söz edilmemektedir. Genellikle Alman ordusu ve komutanları hakkında bilgilerimiz olsa da Çanakkale kara savaşlarında sağladıkları yararlar, Kanal-Filistin-Sina Cepheleri ve devamında yaşanan diğer savaşlarda kahramanca mücadeleleri ile cephe gerisinde farklı hizmetlerde bulunmalarından dolayı Avusturya–Macaristan askerleri ve hizmet eden diğer yabancılar bu eser sayesinde daha da ön plana çıkmaktadır. Bu askerler ve cephe gerisinde hizmet verenlerin kimler olduklarının, sayılarının, yaptıkları görevlerin, görevleri sırasındaki gözlemlerinin ele alınmasının yanı sıra Osmanlı Devleti için canlarını vermelerinin

ve hizmetlerinin unutulmaması adına çok önemli bir eserdir. Birçok yerli ve yabancı kaynak kullanılarak hazırlanan bu eserin büyük bir titizlik ve çalışma sonucu ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Zira yerli ve yabancı birçok hatırat, döneme ait gazete ve raporlar, yapılan mülakatlar ve savaşın geçtiği dönemle ilgili birçok kaynakla birlikte yaşanan olaylarla savaşta yer alan asker ve farklı kişilerin isimleri de detaylıca anlatılmıştır. Ayrıca Filistin–Sina Cephesi dâhil farklı görevlerde bulunan Avusturya–Macaristan askerlerine ait birçok görsel malzeme, Avusturya İmparatoru I. Karl’ın İstanbul ziyareti ve Avusturya birliklerinin teftişleri hakkında birçok resmin de kullanılmasıyla bu birlikleri daha yakından görme imkânına sahip olabilmekteyiz. I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı cephelerindeki Avusturya–Macaristan askerleri hakkında detaylı bilgi sahibi olmak isteyenler için okunması gereken kıymetli eserlerden birisidir.

Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası

Servet Avşar

İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2020, 671 Sayfa, ISBN: 978- 605-155-932-2

Ahmet ŞAHİN*

Latince “propagare” kelimesinden gelen “propaganda”, Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre, “Bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak, benimsetmek ve yaymak amacıyla söz, yazı vb. yollarla gerçekleştirilen çalışma, yaymaca” olarak ifade edilmektedir. İnsanlık tarihi boyunca propaganda var olmuş en büyük kitlesel silâh aracı olarak tanımlanmaktadır. *Yaymaca* ifadesi genel bir ifade olarak kabul görmektedir.

“Propaganda teriminin 1622 yılında Roman Katolik Kilisesi tarafından oluşturulan Congregatio de Propaganda Fide ya da İtikatı Yayma Cemaatinden ortaya çıktığı düşünülmektedir. Terim 18. yüzyıla kadar yalnızca kilise tarafından kullanılmış, bu dönemden itibaren Fransız literatüründe de kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde propaganda ile ilgili birçok tanım bulunmaktadır. Bu konuda ilk kapsamlı tanımlama Laswell (I. Dünya Savaşı'nda Propaganda Tekniği, 1927) tarafından kullanılmıştır. Laswell'e göre propaganda; “anlamli semboller ya da... öyküler, söylentiler, haberler, resimler ve toplumsal iletişimin diğer biçimleriyle düşüncelerin denetimini ifade eder.”¹

Tarihi seyir içerisinde “propaganda”nın farklı amaçlar ve yöntemler ile etkin kılınma işlevinin sürdüğü şu şekilde izâh edilmektedir:

“Binlerce yıl önce savaş hilesi, düşmanı tanıma ve içinden çökertme gibi eylemler, istihbarat faaliyeti sayılıyor ve uygulanıyordu. 16. yüzyılın başlarında Katolik inancın korunması ve geliştirilmesi örtüsü altında Müslüman dünyanın tek ve güçlü temsilcisi Osmanlı Devleti'nin toplum ve dini yapısının çözümlenmesi, manevi hayatının ve toplumsal dayanışmanın güçsüz kınarak bir tehdit olmaktan uzaklaştırması amacıyla Papalık tarafından Osmanlı Devleti'nin dini yaklaşımı ve Hristiyan azınlıkları hedef kitle şeklinde planlayan hizmetler 'propaganda' adı altında örgütlenmiştir. 19. yüzyılda 'propaganda faaliyetleri' bazı devletlerce kamu hizmeti sayılmıştır. (...) 20. yüzyıl başlarında propaganda hizmetleri, haber alma faaliyetlerinin tamamen dışında, bağımsız bir niteliğe kavuşturulmuştur. Rakiplerin güçsüz kılınması için dost, müttefik ve tarafsız

* Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Son Sınıf Öğrencisi, ahmetsahinn93@gmail.com

¹ İbrahim Uğur Erkiş, M. Erhan Summak, “Propaganda ve Dış Politika”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, C. 14, S. 1-2, s. 294.

devletlerin kamuoyunu yönlendirme ve etkileme aracı hâline getirilmiştir. Savaşta ise açıklanan görevleriyle birlikte muharebe alanlarının ve cephe gerisinin belirlenen amaçlar doğrultusunda hedef kitle sayılarak yanılma, kıskartma gibi görevleri üstelenen 'harp propagandası' hizmetleri örgütlenmeye başlamış ve savaşın temel bileşenlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Propaganda amaçlı imgeleme ve iletilerin yaygın algı ve tavırları belli bir amaca yönelmekte etkin araçlar olduğu bir genel görüş oluşmuştur." (s.23-24)

Savaşın yönlendiren diğer bir ifadeyle yöneten ülkeler açısından ise etkili ve iyi planlanmış propagandanın bir taraftan kendi halklarının savaşa desteklerini canlı tutmaya çalışırken bir taraftan da karşı tarafı suçlu ilan ederek kendilerinin haklı olduklarını ispatlamaya gitmişlerdir. Bu yöntem özellikle savaş suçları meselesi vb. birçok görsel/işitsel materyaller ile desteklenerek uluslararası alanda destek kazanmayı hedeflemişlerdir. Bu hedefler dâhilinde temel gayeler; savaş içerisinde kamuoyunu kontrol etmek, silahlı kuvvetlerin moralini yüksek tutmak, düşmanın maneviyatını kırmak, tarafsız ülkelerin konumlarını devam ettirmek veya bu devletleri kendi saflarında savaşa dahil etme girişimidir diyebiliriz. Çok yönlü bir hareket mekanizmasının olması "meşruluğu" arttırma ülküsünün temel prensipleri arasındadır.

Propaganda mevzûsu gerçekleştirilen eylemlerin arasında planlı etkileme ve yönlendirme faaliyetinin bir parçası haline gelmiştir. Burada devletlerin güç ve rekabet mücadelesinde zora başvurmadan, rakipleri içindeki hedef kitlelerin düşünce, davranış ve eylemlerini önceden planlanmış hedefler doğrultusunda yönlendirerek amaç ve çıkarlarını sağlayabilecekleri anlaşılmıştır. Bununla birlikte artık dost, müttefik ve tarafsız ülkeler için de yaklaşımların geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Savaşlarda propaganda faaliyetlerini, tarafların dinî, siyasî, askerî ve kültürel hedeflerine yöneltmeye başlamışlardır. Savaştan taraf devletlerin sivil ve asker kitlelerini etkilemeyi ve yönlendirmeyi hedef almış; yanılma, taraftar kazanma ve planlanmış istekleri kabul ettirme amacıyla acımasız bir şekilde devam ettirmiştir. Buna dair ilk hareket eden devlet İngiltere olmuştur. İngiltere Parlamento Savaş Amaçları Komitesi, 1914 Ağustosunda "Wellington House" olarak tanınan bir basın bürosu açarak propaganda faaliyetlerine başlamıştır. Aralık 1916'da ise Dışişleri Bakanlığına bağlı olarak Enformasyon Dairesi oluşturulmuştur. İngiltere'deki basın mensuplarının katkılarının oldukça fazla ve tek bir merkezden yürütülen gayretlerin İttifak Devletlerine göre daha başarılı olduğu, dönemin yazarlarınca söylenmektedir. Wellington House bünyesinde, faaliyet çevreleri bakımından inceleyecek olursak; uzman gazetecilerin yanı sıra tanınmış yazar, bilim adamı, istihbarat elemanları ve siyasetçilerden de yararlanılmıştır.

Almanya'nın savaşı kaybetmesinde büyük bir etkisi olan İngiliz propagandası hakkında müstakil ve kapsamlı bir çalışma bulunmadığını iddia eden yazarımız İngilizlerin uygulamış olduğu faaliyetlerin yöntem ve sınırlarını, savaştan sonra oluşturulmak istenen kamuoyunun özelliklerini ortaya koyan bir çalışmanın gereğini hissettiğini belirtmiştir. Bu ifadeler ile çalışmanın hangi sebeple ve hangi eksilik gerekçe gösterilerek ortaya çıktığını idrâk etmiş oluyoruz. İngiliz propaganda faaliyetlerinde, Alman ulusuna yönelik yapılan çalışmalar olsa da, Türklere özellikle de Amerika'da bulunanlara karşı bir propaganda uygulamak için yoğun çabalar sarf edildi. Türkleri hedef göstermenin çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Gizli anlaşmalar ve planlar dâhilinde İngilizler, müttefikleri Fransa ve Rusya ile Orta

Doğu'nun savaş sonrasındaki durumu hakkında kendi aralarında bir paylaşım sağlamışlardı. Bu süreç içerisinde genel olarak Osmanlı'nın zalim/tiranlık nâmına bir hüküm sürdüğü bu propagandanın üzerinden Avrupa kolonileşmesi daha da kolay bir hale gelecektir. Özellikle İngiliz propagandasının yanında misyonerlerin de faaliyetleri dünya kamuoyu içerisinde Türkler aleyhinde ön yargının oluşmasına sebebiyet vermiştir.

Britanya Başbakanı Lloyd George, Propaganda Ofisine özellikle Türklere karşı bir propagandanın yoğun bir biçimde uygulanmasının emrini verdi. İki sacayağı üzerine inşa edilen bu propagandanın dinamiklerini “Türklerin adaletsizliği ve beyhudeliği” ve “endüstriyel toplumlar üzerindeki tehditleri” oluşturmaktadır. 1917’de Türklere karşı propaganda hızlanmış ve John Buchan, Türklere karşı olan bu propagandanın mahiyetinden şiddetle bahsetmiştir. Türkiye'nin içerisine düştüğü olumsuzluklara karşı bazı devletler arasında bir birlik söz konusu olduğu vurgulanmıştır. Mezopotamya ve Küçük Asya zenginlikleri, Türklerin ticari ve sosyal ilerlemelerine karşı olumsuz etkileri gibi birçok mutabakat sağlanmaktadır. Türklerin egemenliği altında bulunan topluluklar ve topraklar hakkında çalışmalara gidilmiştir. Bununla birlikte Türkiye’de din faktörü üzerinden de geniş bir irdelemenin önemi vurgulanmıştır.

Eserimiz genel hatlarıyla Birinci Dünya Savaşı’nda İngilizlerin üstünlük psikolojisi ile sergiledikleri propaganda faaliyetlerini incelemiştir. İngilizler savaş süreci içerisinde dünya kamuoyuna meşruluk ve propaganda anlamında birçok faaliyetler göstermiş, taraf olmadıklarını anlatma ihtiyacı hissetmişlerdir. İngilizler, oluşturulan propaganda ağı ile düşman ülkelerin dinî, siyasî, askerî ve kültürel hedeflerine yönelik etkileyici bir muhteva ile bu ülkedeki sivil ve askerî kitlelerini etki altına almak istemişlerdir. Propagandalarda içerik bakımından, sıklıkla savaşılan ülkeleri suçlayan ve kendilerini haklı çıkaran ifadelere yer verilmiştir. Buradan da meşrû bir zemin oluşturma gayretini net bir şekilde görmekteyiz. Propaganda ağında karşı tarafı ne pahasına olursa olsun kötü, kendilerini iyi gösteren bir anlayış hâkimdir. Benlikleri zayıf milletlerin, mazlûmların hakkı için mücadele ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu sayede dünya kamuoyunu da bu ağın içerisine dâhil etmek ve etki alanlarını genişletmek istemişlerdir. Bu teşhisler ve etki alanları savaş sırasındaki günlük gelişmeler ve hadiselerden yararlanarak meydana gelmiştir. Propagandalar genel manada savaşa katılan kişilerin hislerine ve düşüncelerine göre planlanmıştır. Sürekli olarak kendini yineleyen, analiz ve sentez yapabilme gücüne sahip dinamik bir propaganda modeli geliştirmiştir. Bu propaganda ağı ve materyalleri toplum psikolojisini çok iyi bilen tarihçiler, sosyologlar, edebiyatçılar ve siyaset bilimciler tarafından hazırlanarak, güncel olaylardan ve istihbarat raporlarından istifade edilerek beyannameler, afişler tasarlanmıştır. Bu sayede görsel materyallerin nüfuz alanı da genişlemiştir. Basılan broşürler cephede ve cephe gerilerinde dağıtılarak kendi lehlerine bir zemin oluşturulması istenmiştir. Burada kullanılan ifadeler/terimler daha çok evrensellik içermektedir. Barış, iyilik, özgürlük gibi kavramların kullanılması da bunun en belirgin özellikleri arasında yer almaktadır. Düşmanlar ve biz hattı keskin çizgilerle belirlenmiş olup, kendilerinin iyilik üzerine hareket ettiğini, uluslararası hukuka aykırı davranışlarının bulunmadığını gösteren bir iletişim dili seçilmiştir.

İngiliz propaganda faaliyetlerinin yürütülmesinde temel mânâ: “*Malzeme propaganda olarak değil, akla seslenen, neredeyse yarı akademik, bütün gerçekleri olmasa da gerçekleri içeren nesnel ve düzgün sunulmaktadır. Böylelikle toplum psikolojisini kendi amaçlarına göre kullanmışlardır.*” (s.431)

Osmanlı Devleti’ne karşı yürütülen bu propaganda faaliyeti öncelikle Osmanlı Devleti’nin ilân etmiş olduğu cihadı etkisizleştirmeyi amaçlamıştır. Savaşın ilerleyen dönemlerinde ise kendi hedefleri açısından başarıya daha kolay ulaşabilecekleri konulara yönelmişlerdir. Bu amaçla Arap milliyetçiliğini körükleyici ve destekleyici propagandalar geliştirmişlerdir. Çeşitli cemiyetlerin kurulması ve yayınların dağıtılması da bu açıdan son derece önem arz etmektedir. Burada Almanların yanında savaşa girilmesinden sorumlu tutulan İttihat ve Terakki yönetimi hedef alınmıştır. Hatta günümüzde bazı kesimler İttihat ve Terakki yönetiminin Türkcülük yapması sonucu Arap milliyetçiliğinin ortaya çıktığını ve yaygınlaştığını ifade etmektedirler.² Oysaki bu tamamen yanlış, eksik ve gafletle mürekkep bir ifadedir.

Hedef alınan İttihat ve Terakki yönetimi üzerine rüşvet iddiaları propagandaların ana konusu olarak Enver Paşa başta olmak üzere ileri gelen birçok İttihatçı çeşitli suçlamalarla halkın ve kamuoyunun gözünden düşürülmek istenmiştir. Bunların propagandası yapılırken İslam’ın ve Türk’ün dostu olduğu fikri titizlikle işlenmiştir. Osmanlı bünyesinde bulunan Ermeniler ve Kürdler olmak üzere birçok unsur üzerinde çeşitli propagandalar yapılarak Osmanlı Devleti yıpratılmak istenmiştir. Asılsız propagandalar dünyayı meşgul edecek seviyeye gelmesine rağmen Osmanlı Devleti’nin buna karşı koyabilecek ciddi bir propaganda aracı olmadığını belirtmekte fayda vardır. Meşrûluk zemini ve dünya kamuoyu meselesinde nasıl geri kalındığını buradan görmek mümkündür.

Kitap genel olarak anlaşılır ve sade bir dille yazıldığından her kesimin okuyup anlayabileceği bir kitaptır. Yine aynı şekilde kitabın arşiv belgelerinden yararlanılarak yazılması ve *Ekler* bölümünde de belgelerin yer alması, alanında güçlü bir kitap olma hüviyetini kazandırmıştır. Yazar Servet Avşar, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt başkanlığı; Atatürk Araştırma ve Etüt Merkezi (ATAREM) bünyesinde araştırmacı-konferansçı, plân harekât subaylığı; Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi (SAREM) bünyesinde icra subaylığı ve Anıtkabir Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesi komutan vekilliği; Silahlı Kuvvetler Bando Okulları Komutanlığında tarih öğretim elemanlığı; Askerî Müze ve Kültür Sitesi komutanlığı gibi birçok görevlerde bulunması hasebiyle konuya vâkıf ender bir kişiliktir. Kitap propaganda alanında ve özellikle I. Dünya Savaşı, İngilizlere dair birçok konu hakkında bilgi sahibi

² Şöyle açıkça ifade edelim: Genç Suriyeliler isimli bir komitenin varlığından haberdarım. Bu komite hakkında önemli belgeler mevcut. Örnek verecek olursak:

1) Suriye'nin istikbalini amaçlayan Genç Suriyeliler Komitesi hakkında, New York Herald gazetesinde yayımlanan makale. [Kutu 74, Gömlek 65, Belge Tarihi: M-12-05-1899]

2) Amerika’da Suriyelileri tahrik maksadıyla kurulan et-Talifatü'l-Edep ve Genç Suriyeliler cemiyetlerinde bulunan El-Eyyam gazetesinin sahibi Maluf namındaki şahsın Cebel-i Lübnan’da yaşayan yakınlarının takip edilmesi. (Suriye, Beyrut, Cebel-i Lübnan)

[BEO, Kutu 1361, Gömlek 102006]

Bu konuyla alakalı toplam 5 adet belge mevcut.

2. belgeyi mutlaka okumak gerekir. El-Eyyam gazetesinin ihtilâli Araplar tarafından hazırlandığı, bu gazetenin faaliyetleri, Osmanlı’nın Araplara zulüm ettiği, bu zulüm neticesinde gerçekleşen bir mitingde kahrolsun sloganlarının ve “Yaşasın Amerika” naralarının atıldığı gibi birçok bilgi burada verilmiştir.

1899’da hazırlanan bu belgeye binaen İttihat ve Terakki mensupları henüz çocuk yaşta demek yanlış olmaz.

olmak isteyenler için ideal bir kaynak olarak durmaktadır. I. Dünya Savaşı araştırmaları mevzusunu, özellikle aktif rol oynayan İngilizler bahsini bu alanda birçok yayınlar gerçekleştirmiş olan tarihi-asker, kıdemli albaydan okumak da ayrıca önemlidir. Ülkemizde I. Dünya Savaşı ve İngilizler konusunda birçok yayın bulunmaktadır ancak bu denli kapsamlı bir kitabın literatüre zenginlik kattığı söylenilebilir.

Die “Nachrichtenstelle für den Orient” im Kontext globaler Verflechtungen (1914-1921) Strukturen – Akteure – Diskurse (Global Etkileşimler Bağlamında Şark İstihbarat Birimi: Yapılar, Aktörler, Diskur Analizi)

Samuel Krug

Bielefeld; transcript Verlag, 2020, 380 Sayfa, ISBN 978-3-8376-5225-3

Mustafa GENCER*

19. yüzyılın sonlarına doğru Almanya'nın Osmanlı coğrafyasına dönük giderek artan ekonomik ve siyasi ilgisi, kültür alanında da aktif olmasını beraberinde getirmiştir. Kültürel etkileşimde rol oynayan organizasyonlar Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden çok daha önce harekete geçmişlerdi. 1910 yılında Türkiye ve İran'daki Alman menfaatlerinin temsil edilmesi amacıyla kurulan “Alman Ön Asya Komitesi” 1915 yılında Şarkiyatçı Dr. Hugo Grothe yönetiminde “Alman Ön Asya Enstitüsü”ne (*Deutsches Vorderasien-Institut*) dönüştürülmüş ve faaliyetlerinin merkezine Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu, İslam dünyası ve imparatorluğun diğer devletlerle olan ilişkilerini koymuştu. Şubat 1914'te Ernst Jaeckh tarafından Berlin'de kurulan Alman-Türk Derneği (*Deutsch-Türkische Vereinigung*) ise İstanbul şubesiyle birlikte Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun kültürel ilişkilerini geliştiren, iki uluslu bir dernekti.¹

Burada tanıtım ve değerlendirmesi yapılan eser, propaganda örgütü olarak 1914'te Berlin'de kurulan “Şark İstihbarat Birimi”nin (*Nachrichtenstelle für den Orient-NfO*) etkileşim ve bilgi üretimi hakkında olup, Berlin Hür Üniversitesinde Birinci Dünya Savaşı üzerine yapılan bir doktora çalışmasıdır. Savaşın bir “ürünü” olarak Alman Dışişleri Bakanlığı bünyesinde oryantalist ve amatör arkeolog Max von

* T.C. Köln Başkonsolosluğu Eğitim Ataşesi.

¹ Mustafa Gencer, Jöntürk Modernizmi ve “Alman Ruhü” 1908-1918 Dönemi Türk-Alman İlişkileri ve Eğitim, 3. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015, s. 220-223.

Oppenheim² tarafından kurulan bu birim, bir yandan Almanya iç kamuoyunu Müslüman müttefikleri lehinde bilgilendirme işlevi görürken diğer yandan esas itibariyle İslâm dünyasına hitap edecek propaganda faaliyetleriyle onları Osmanlı-Alman ittifakının yanına çekmeyi hedefliyordu.

Samuel Krug'un eserinin ilk bölümü (42-92) NfO'nun kurumsal yapısı, finansmanı, hedef ve faaliyetlerini ele almaktadır. NfO hedef ülkelerdeki yerli halkı karşı propaganda yoluyla ayaklandırmak ve düşmana karşı askeri zayıflığa alternatif bir yumuşak güç ögesi olarak düşünülmüştü. Alman Genelkurmay'ının önerisi ve Dışişleri Bakanlığının inisiyatifiyle kurulan NfO'nun, Berlin'deki merkezinin yanında İstanbul, Tiflis, Misrata ile tarafsız İsviçre'deki şubeleri vardı. Ayrıca merkezde basın ve hukuk birimleri de mevcuttu. (54-58) Faaliyet alanı olarak hedef kamuoyunu yönlendirici yayınlar yapmak, kişi bazlı çalışmalar ve diğer çalışmalar olarak belirlenmişti. (63-66) NfO Orta Doğu ve Yakın Doğu'da silah kaçakçılığına da karışmıştı, ancak bu aksiyon Ali Baş Hamba'nın müdahalesi ile sonlandırıldı. (73)

Alman Genelkurmay Askeri İstihbarat Servisi 3. Şubenin aksine NfO askeri idari kısma dâhil edilmemişti. Birinci Dünya Savaşı'nda Gizli Servis, salt askeri bir nitelikteydi.³ NfO istihbarat faaliyetleri de olan bir düşünce (*think-tank*) kuruluşuydu, ancak Gizli Servis değildi. Bu birim resmi olarak Alman Dışişleri (Abteilung IA-Politik) 1. Siyasi Şubeye bağlanmıştı ve bu kurumca finanse edilmekteydi, ancak finansal olarak NfO daima dardaydı, çünkü kendisine ayrılan bütçe masrafları karşılamıyordu. (78-80) Savaşın bitmesini müteakip NfO 1921'e kadar faaliyetlerini Alman Şark Enstitüsü (Deutsche Orient Institut) adıyla sürdürmüştür.

Aktörleri ele alan 2. bölüm (93-177), onların yaşam öyküleri ve etkileşimlerine dair bilgiler içermekte olup NfO'nun Arap şubesinin çalışanları ve sempatanlarını (affilierte) ele almaktadır. Eserin literatüre yaptığı katkılarında biri kolektif biyografi (grup biyografisi) metodunun kullanılmasıdır. Arap bölümünde aktif 30 aktör bu tarz bir incelemeye tabi tutularak ekip çalışması hakkında çıkarımlarda bulunulmuştur. Yazar kolektife dâhil olan isimlerin duruma göre birlikte çalıştıklarını; grup aidiyetlerini ise üye ve maaş listeleri ile yapılan yayınlardaki kayıtlara göre tespit ettiğini aktarmaktadır. Kolektif kavramının ilgili şahısların aynı ve benzer karakterde olması anlamına gelmediği, tavsif edilen karakterlerin doğum yerlerinin binlerce kilometre uzaklıkta olduğu, farklı ana dillerini konuştukları, farklı üniversitelerde (örneğin Kahire ve Strazburg) tahsil gördükleri, grup içinde yapısal ve ideolojik farklılıkların bulunduğu işaret edilmiştir. (29)

NfO'nun Alman çalışanları arasında kurucusu Max von Oppenheim yanında Eugen Mittwoch, Max Adler, Ruth Buka, Herbert Diel, Helmuth von Glasenapp, Martin Hartmann gibi isimler bulunmaktadır.

² Max von Oppenheim'in hayatı ve İslamcılık konusunda 1890'lardan 1946'daki ölümüne kadarki faaliyetleri için bkz. Kadir Kon, "Almanya'nın İslam Stratejisi Mimarlarından Max von Oppenheim ve Bu Konudaki Üç Memorandumu", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sayı 53 (2011/1), İstanbul 2012, s. 211-252.

³ Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman askeri istihbaratı hk. bkz. Oliver Stein: *Nachrichtendienststoffizier im Osmanischen Reich: Ernst Adolf Muellers Kriegseinsatz und Gefangenschaft im Vorderen Orient 1915-1919, Mit einer kritischen Edition seiner Erinnerungen [Alman İstihbarat Subayı Ernst Adolf Müller'in Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Görev ve Esaret Günlüğü (1915-1919) ve Hatıratın Edisyon Kritiği]*, Baden-Baden: Ergon Verlag, 2018. Bu çalışmanın yazar tarafından yapılmış Türkçe tanıtım ve değerlendirmesi için bkz. *Tarih Kritik Dergisi*, c. 6, sayı: 4, ss. 398-404, Eylül 2020; [1319922 \(dergipark.org.tr\)](https://dergipark.org.tr) (Erişim tarihi: 05.06.2021)

Arap çalışanlar arasında Ahmad Mukhtar, Abd al-Qadir, Rabah Bukabuya, Muhammad Fahmi ve Muhammad Farid, Salih al-Sharif al-Tunisi, Abd al-Aziz Jawish ve Mansur Mustafa Rifat bulunmakta olup, aralarında anti-empereyalizm, milliyetçilik ve Osmanlılık konularında fikir ayrılıkları mevcuttu. (94, 144) NfO çalışanları hakkında ilginç olan Osmanlı toprakları Suriye, Lübnan, Filistin ve Libya'dan üyenin bulunmaması, Senusi kardeşlerin ise ilkin Nisan 1915'te Alman Dışişlerinin İslam dünyasında ayaklanma fikri ile gündeme gelmiş olmasıdır.

Aktörlerin orta ve üst toplumsal katmanlardan geldiği; kadınların azınlıkta olduğu; mezhepsel aidiyet olarak Sünni Müslüman, Protestan veya Yahudi oldukları; coğrafi olarak da Avrupa dışındakilerin Mısır, Cezayir, Fas ve Tunus'un farklı bölgelerinden geldikleri anlaşılmaktadır. Aktörlerin Alman Dışişleri, Şark Dilleri Bölümü (Seminar für Orientalische Sprachen-SOS) ve Şarkiyatçı Ernst Jaekch gibi güvenilir kişilerin referans ve tavsiyeleri üzerine Şark İstihbarat Birimine alınmaları sağlanmıştır. (177) Çalışmadan aktörlerin farklı millet ve kariyer süreçlerinden (bilim insanı, gazeteci, bürokrat ve din âlimi vs.) geldikleri anlaşılmaktadır. Aktörlerin aynı zamanda gazeteci olarak çalıştıkları, NfO yayın organı yetkin bir uzmanlık dergisi olarak temayüz eden *Der neue Orient* (Yeni Şark) dergisi ile *İslamische Welt* (1916-1918) haricinde, *Der Tag*, *Das neue Deutschland*, *China Archiv*, *Ostasiatische Zeitschrift* ve *Bulletin du parti national égyptien* (1917-1918) gibi gazete ve dergilerde makaleler kaleme aldıkları görülmüştür.

Yazar bu noktada bir ikileme işaret etmektedir. Alman sömürgeciliğinin karşısında Arap kökenli NfO çalışanları ve sempatizanlarının gerçekte sömürgeci karşıtı aktörler olduklarına işaret etmekte ve sömürgecilik bağlamında aslında Alman İmparatorluğu'nun da Thomas Martin'in *Empires of Intelligence*'ta ifade edildiği üzere diğer Avrupa devletlerinden ayrılmadığını belirtmektedir. (175)

Kitabın 3. bölümü (179-302) Diskur'u konu edinmekte olup bilgi üretimi, geçmiş ve konular savaş öncesi dönem ve içerik analizi alt başlığında ele alınmıştır. Literatürde Alman Şark siyasetinde propaganda konusunun fazla işlenmemiş olması nedeniyle yazar, Philip Sarazin ve Achim Landwehr örnekleminde diskurteoriksel yaklaşımda bulunacağını belirtmiştir. Peter Heine ve Heike Liebau bu konuda 15 Mart 1915'ten itibaren NfO'nun Arapça, Rusça, Tatarca ve Hintçe ücretsiz yayımlanan, İtilaf ordularından alınan ve Berlin yakınlarındaki Halbmondlager (Wünsdorf) ile Weinberglager (Zossen) kamplarında tutulan Müslüman esirlere dönük yayın organı *El Dschihad* dergisini, Gotfried Hagen ise el ilanları (*Flugblaetter*) konusunu işlemiştir. Şark İstihbarat Biriminde belirli konular "söylenebilecek olanın yasak olmasından" dolayı ya hiç konuşulmaz ya da sınırlı konuşulurdu. Örneğin Ermeni olayları hakkında yazar kendiliğinden "diskur polisliği" yaparak malzemeyi ayrıştırdığını belirtmiştir. (180)

Batılı eğitim almış Mısırlı Avukat Ali Şemsi ve Tunuslu Din Âlimi Salih al-Şerif, Alman Müsteşrik Martin Hartmann'la kıyaslandığında farklı bakış açıları sunmuşlardır. NfO'nun Nisan 1915'ten itibaren başlangıçta Haber Bülteni (Korrespondenzblatt) olarak yayımlanan, ancak Nisan 1917'den itibaren Yeni Şark (*Der neue Orient*) adında bilimsel bir dergiye dönüşen yayın organı tüm Şark'ın siyasi, ekonomik ve düşünce hayatı hakkında Alman ve İsviçreli okurlarına dönük 15 günde bir çıkmaktaydı (187).

Periyodik yayınlardan *Resimlerle Büyük Savaş* ilgili aktörlere dağıtılıp, Osmanlı Devleti'ndeki okuma salonlarında okuyucuya sunulmuştur. Bundan başka askerler ve sivil halk için el ilanları da üretilmekteydi. NfO tarafından dağıtılan propaganda malzemesi hedef kitleye göre düzenleniyor, gerektiği ölçüde sansürleniyor ve Alman okuyucunun İslam hakkında olumsuz bilgilendirilmesine izin verilmiyordu (103). Bu konuda Alexander Will, Osmanlı Devleti'nde lokal basına verilen ancak ispat edilemeyen bahşişlerden söz etmektedir.⁴(207)

Osmanlı devlet idarecilerinden Cemal ve Enver Paşaların Alman kültür propagandasına şüphe ile yaklaştıkları ve bunu engellediklerini belirten yazar genellikle NfO aktörlerinin Jöntürk siyasetine ve Osmanlı Devleti'nin iç işlerine eleştiri getirmediklerine işaret etmektedir. (232, 290) Osmanlı-Alman ittifakını övmek için sömürgeci İngiliz ve Fransızların emperyalist niyetlerinin aksine Almanya'nın yayılmacı amaçlar gütmeyeceği ve Türkler ile Arapların bunu bildiği argümanı kullanılmıştır. (232) Yapılan yayınlardan kültür ve medeniyetin savaş propagandasında önemli rolüne atıfla, aktörlerin Almanya'nın eğitim ve medeniyette başarılı ve taklit edilmeye değer olduklarını, dahası Şark'taki eğitimin halihazırdaki kötü halinden düşman devletlerin sorumlu olduğunu anlamaktayız.

Bu noktada Osmanlı Devleti'nin cihad ilanı konusunda müttefik Almanya'nın tavrı hakkındaki görüşlere değinmekte yarar bulunmaktadır⁵. NfO'nun yayınlarında Yazar Salih al-Sharif al-Tunusi, cihadı İslam'ın düşmanları olan sömürgeci İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı haklı bir savunma savaşı olarak değerlendirmiştir. Samuel Krug cihadın Almanya'nın marifetiyle ilan edildiği (*made in Germany*) fikrine katılmamaktadır. Her ne kadar siyasal gücün korunması adına cihad çağrısı İmparatorluk idaresi tarafından daha önceki dönemlerde başvurulmuş bir uygulama olsa da bu seferki özel durum hakkında farklı görüşler mevcuttur. İstanbul'daki Alman Büyükelçisi Baron von Wangenheim cihad fikrine duyarsız bir tavır sergilemekteydi. Savaşın başlangıcında cihad fikri siyasi ve askerî elitlerin bir tasarımıydı. Yazar cihad ilanının Alman icadı olmadığını bilakis İttihatçıların cihadı güç aracı ve beka meselesi olarak gördüklerini belirtmiştir. Konu hakkında araştırmaları bulunan Wolfgang Schwanitz Almanya'nın da cihadı güç unsuru olarak gördüğü tezini savunmaktadır. (259) Yazara göre Almanya, Arapların bağımsızlık hareketlerini de görmezden gelmekte olup, onların milli menfaatlerini Osmanlı menfaatlerine indirgemektedir. Bununla birlikte Cemal Paşa'nın Suriye'de Araplara dönük baskıcı muamelesinin Arap İsyanı'nın ortaya çıkmasına neden olduğu savunulmuştur. (278)

Son olarak NfO'nun çalışan ve sempatanlarının biyografik bilgileri (364-372) ve şahıs indeksi (373-378) araştırmacılara kolaylık sağlayacaktır.

⁴ Alexander Will, *Kein Griff nach der Weltmacht: Geheime Dienste und Propaganda im deutsch-österreichisch-türkischen Bündnis, 1914-1918*, Köln 2012, s. 190-192. Bu çalışmanın Türkçe tanıtım ve değerlendirmesi için bkz. Alexander Will, Dünya Gücü Olmayış: Alman-Avusturya-Türk İttifakında Gizli Servisler ve Propaganda 1914-1918, *Tarihin Peşinde - Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2014, Sayı: 12, Sayfa: 415-430. [Microsoft Word - M12 18k.doc \(tarihpesinde.com\)](https://www.tarihpesinde.com) (Erişim tarihi: 05.06.2021)

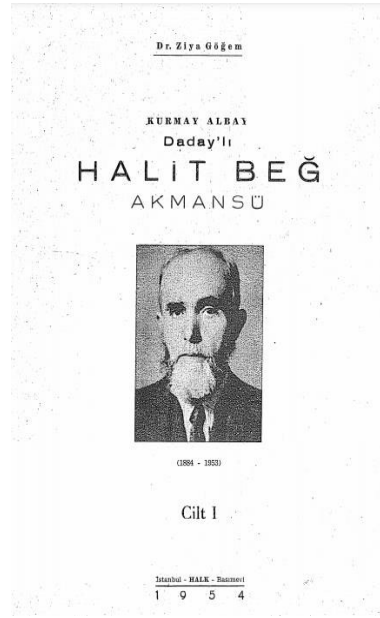
⁵ Almanya'nın İslam politikası ve bilhassa Müslüman esirlere yönelik savaş sırasındaki faaliyetleri ile Şark İstihbarat Birimi (NfO) hakkında Alman ve Osmanlı kaynaklarının kullanıldığı Türkçe bir çalışma için bkz. Kadir Kon, *Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın İslam Stratejisi*, İstanbul, Küre Yayınları, 2013, s. 113-274.

Özetle NfO 1914'te topyekûn savaşta Almanya ve Osmanlı ittifakına sempati kazandırmak ve İtilaf saflarında ve sömürgelerindeki Müslümanları isyana teşvik için kurulmuştur. Esere verilen "NfO ve Global Etkileşimleri" başlığı kitabın içeriği ile tam örtüşmediğinden okuma gönüllülerini yanıltmaktadır, çünkü eser özellikle NfO'nun Arap bölümünü ele almış, faaliyetlerinin Osmanlı coğrafyasında ve çeperinde olduğu halde Osmanlı bağlantısı ve etkileşimi eksik kalmıştır. Ayrıca NfO'nun toplamda kaç birimi olduğu ve genel teşkilat yapısı da belirtilmemiştir.

Bundan başka bazı kısıtlılıklar da çalışmanın marjinal faydasının sınırlı kalmasına neden olmuştur. Esere göre NfO'nun 30 Avrupa ve diğer ülkelerde farklı dillerdeki yayınlarıyla aktif olması önemli bir olgudur. Ancak yapılan faaliyetlerin etkinliğine şu faktörler darbe vurmuştur: Öncelikle istihbarat birimindeki aktörlerin kendi hedefleri doğrultusunda faaliyet göstermiş olmaları temel sorundur. Aktörlerin kimi milli bağımsızlık veya maddi faydalar nedeniyle kimi de hemfikir insanlarla ortak ağda olmak ve fikir değişimine imkân tanınması nedeniyle örgütte çalışmışlardır. Bu durum aktörlere "ekip ruhu"nun verilememiş olduğunu göstermektedir. Bununla bağlantılı olarak çalışmalarda Alman savaş hedefleri, Dışişlerinin talimatlarının ikincil öneme indirgenmiş olması ve nihayet aktörlerin etnik kökeni, hedefleri ve uygulanan sansür ile iç görüş ayrılıklarına bağlı olarak sorunlar yaşanmıştır. Ayrıca Alman olmayan (Gürcü, Tunuslu, Hint, Mısırlı) aktörlerin etkileşimleri de yazarın dilsel yetkinliğinin yokluğu nedeniyle araştırılamamıştır.

Çalışmada Alman arşivleri Berlin, Stuttgart, Freiburg lokasyonları ile İsviçre ve New York'tan birer fonun incelendiği, NfO'un kendi arşivine ise ulaşamadığı, muhtemelen 2. Dünya Savaşı'nda tahrip olduğu belirtilmektedir. Ayrıca gazete, konferans ve Fransızca, İngilizce ikincil kaynakların kullanıldığı, yeni tarihli saha ile ilgili çalışmalardan bazılarının görülmediği, kısmen Arap literatüründen yararlanıldığı, ancak konuyla ilgili Osmanlı/Türk yayın ve yazarlarının azlığı dikkat çekmektedir.

Bu kısıtlılıklarının yanında Samuel Krug'un eseri kuşkusuz Birinci Dünya Savaşı'nın incelenmesi ve özellikle NfO'nun çalışma ve hedeflerinin analizine bir katkı sunmakta olup konuyla ilgili literatürü zenginleştirmiştir.

Kurmay Albay Daday'lı Halit Beğ Akmansü 1884-1953 - Cilt I

Ziya Göğem

İstanbul, İstanbul Halk Basımevi, 1954, 289 Sayfa.

Enis İÇEN*

Ziya Göğem'in kaleme almış olduğu bahsi geçen eser toplamda iki cilt halinde mürekkep olup burada tanıtıma almış olduğumuz ise birinci cildir. 1955 yılında kaleme alınan eserin ikinci cildinde, Halit Bey'in politika hayatından sonraki dönemi, emeklilik yılları ve Halit Bey'e ait olan sözlü ve yazılı fikirlere yer verilmiştir. Eserin birinci cildi temelde iki bölüm halinde teşkil edilmiş olduğu halde yedi bölüme tasnif edilmiştir. Yazar, ön söz kısmında eseri niçin kaleme aldığını şu şekilde özetlemektedir:

"... bu örneklik zatın, enerji kaynağı olan, birçok özellikleri şahsında toplayan bu mütevazi ve feragatkâr adamın türlü politikaya cereyan ve olayları arasında unutulmuş adını sık sık anacak ve hatırlatacağız; onu, düşünen ve duyan büyük kitlenin tetkik nazarları önüne koymağa çalışacağız." (s. i)

Yazar, eser boyunca Halit Beğ'den övgüyle söz eder ve onun unutulmaması ve dahi hatırlanması gereken tarihi bir şahsiyet olduğunu ifade eder. Bu sebeple bu eserin yazılma amacının, bir benlik inşası bağlamında tarihte önemli yer kapladığı düşünülen bir bireyin hatırlanması ve unutulmasının önüne geçilmesi olduğunu söylemek pek meşru olacaktır.

Yukarıda ifade etmiş olduğum üzere yedi bölümden oluşan bu eserin ilk bölümünde Halit Beğ'in fiziksel özellikleri ve yazarın kendi deyimiyle *moral vasıfları* haricinde doğumu, ailesi ve eğitim hayatı gibi şahsi bilgileri verilmiştir. Halit Beğ, 1884 yılında Kastamonu'nun Daday kasabası Kelebek köyünde doğmuştur.

* Milli Savunma Üniversitesi, Doktora Öğrencisi, İstanbul, enisicen41@gmail.com

Ailesi rençberlikle meşgul idi. Doğduğu şehirde başlayan Dadaylı'nın eğitim hayatı 1899 yılında Askerî Rüştiyeye girmesiyle değişmeye başlamıştır. Rüştiyeyi bitirdikten sonra 1900'da Bursa Askerî İdadisi, 1903'te Harbiye Mektebi ve 1906'da Harp Akademisinde eğitimini almıştır. Akademiden üç yıllık eğitimin ardından mezun olmuş ve kurmay yüzbaşı olarak staj yapmak amacıyla ilk görev yeri Şam'a V. Ordu'ya gönderilmiştir.

İkinci bölüme geçtiğimiz vakit Dadaylı'nın askerlikteki ilk yıllarına bir pencere açmaktadır Ziya Göğem. Halit Bey Şam'da VIII. Kolordu'da görevli iken -Ağustos 1914- yüzyılın ilk dünya savaşı patlak vermişti. Halit Bey'in bağlı bulunduğu bu kolordu başta Suriye'yi korumakla mükellef kılınmış fakat sonrasında Süveyş için taarruzla görevlendirilmişti. Göğem, harekâtın amacını şu şekilde açıklamaktadır:

“Kanal'ın Türkler tarafından kapatılması, Avrupa savaş bölgesine Hindistan'dan gelecek olan ikmal birlikleri ile başka nakil işlerini zorlaştıracak, bunların Afrika güneyinden daha uzun bir yol takip etmek suretiyle kaybetmelerine yol açacaktır.” (s. 27)

Fakat taarruz başarısız olacaktı. Kanal taarruzunun ardından 12 Haziran 1915'te Dadaylı Halit Bey Sakallı Nurettin Paşa'nın kurmay subay talebi sebebiyle Irak'a gitti. Halit Bey burada iken Cihan Harbi'nde Osmanlı için gerçekleşen zaferlerden birine de şahitlik etmişti. İngiliz ordularının bölgedeki ilerleyişi kasımda Selman Pâk -İslam tarihinde Medine müdafaası için hendek fikrini veren sahabenin kabrinin bu bölgede olduğuna inanıldığı için bu isimle adlandırılan bölge İngilizler tarafından *Ctesiphon* olarak adlandırmaktadır- mevkiinde durdurulmuştur. Geri çekilmeye başlayan İngiliz orduları Kutül Amare kasabasına sığınmış ve yardım birliklerini beklemeye koyulmuştur. Kasabayı muhasara altına alan Osmanlı ordusu yaklaşık dört buçuk aylık bir kuşatmanın ardından on üç bin kişilik İngiliz ordusunu Halil Paşa komutasında esir almış ve Dadaylı'da VI. Ordu'nun bir kurmayı olarak bu tarihî ana şahit olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru Temmuz 1918'de Alman Garp Cephesi'ni gezmek için -harp boyunca Türk kurmayları Garp cephesini gezmeye davet edilirdi- Almanya'ya gitmişti. Dönüşte Musul'daki VI. Ordu kurmay başkanı olarak görevlendirildi. Görevi aldığı ayın sonunda ateşkes imzalanmış ve mütareke dönemi başlamıştı.

Ziya Göğem üçüncü bölümde, Halit Bey'in etrafında Mütareke dönemini ve Kuva-yi Milliye devrini anlatmıştır. Göğem bu dönemi şu minvalde ele almaktadır:

“Kâzım Karabekir Paşa'nın Erzurum'a gitmek üzere 19 Nisan 1919'da Trabzon Limanı'na çıkışından tam bir ay sonra, Türkiye'nin mukadderatında feyizli bir çığır açacak olan, yeni bir karaya ayak basma hâdisesi olmuş ve Mustafa Kemal Paşa (K. ATATÜRK) da 19 Mayıs 1919 günü Samsun'a gelmişti... M. Kemal Paşa, millî hareketlere önderlik ettiği sırada, büyük müşküllerle karşılaşacak, türlü engelleri yenmeye çalışacak ve nihayet muvaffak olacaktır. Türkiye tarihinin o günkü buhranlı, karanlık ve ümitsiz olaylarını mütâlaa etmek ve bunlardan gelecek zamanlar için ibret dersi çıkarmak isteyenlerin, hâdiseleri göz karpmadan ve en basit teferruatına kadar incelemeleri ve hakikatlere sadık kalarak tarihe mal etmeleri, zevkli ve şerefli bir iş olacaktır. Bu vazife bazı istisnalarıyla henüz ve lâyikile yapılmış değildir.” (s. 69)

İşte bu buhranlı dönemde daha önce Umumî Harp'te tanışıklıkları olan Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşaların Halit Bey'e Milli Mücadele'ye katılması yönündeki davetleri neticesinde Dadaylı harekete katılmıştır. Halit Bey'in mücadele dönemi boyunca da genel duruşu yine kendi ağzından hareketin henüz başlarında söylediği üzere şu şekilde özetlenebilir:

“... amali milliyenin husulüne çalışan bir kongre reisinin arzusunu yapmak vatanî bir vazife olduğunu, Sivas’taki üçüncü, Erzurum’daki on beşinci, Ankara’daki yirminci kolordu kumandanlarının aynı gayeye çalıştıklarını, garpta Yunanlılara karşı fiilen kıyama başlanılmış olduğunu, İstanbul hükümetinin ecnebi tesir ve tazyiki altında bulunduğunu ...” (s. 81)

Dadaylı, İstiklâl Harbi boyunca M. Kemal’in önderliğini savunmuş ve bu mücadeleye destek vermiştir. Halit Bey Osmanlı ordusunda Umumi Harp de dahil 11 yıl süreyle görev yapmıştı. Şimdi ise yeni bir göreve başlayacak ve Anadolu müdafaası için uğraşacaktı.

Dördüncü bölüm bizlere İstiklal Harbi’nin silahlı dönemini anlatmaktadır. İlk görevine 6 Şubat 1921’de kurmay binbaşı olarak Bilecik Mıntika Kumandanlığında başladı. Kütahya-Eskişehir Savaşlarında yenilgi alan Meclis orduları Mustafa Kemal’e başkomutanlık yetkisi tevdi etmişti. Yenilgiden sorumlu tutulan komuta kademelerinde de değişiklikler yapılmış ve Dadaylı Halit Bey de ilk kez bir tümen komutanı olma derecesine vakıf olmuş, Kafkas Fırkası komutanı olarak atanmıştı. Halit Bey bu görevde iken rüştünü ispat etmişti.

“Kuvvetli bir yan taarruzu ile düşmanı tesbit etmek, dağıtmak, aynı zamanda takip olunan birliklerimize toplanma ve nefes alma imkânını sağlamak, yedeklerimizin cepheye sürülerek muharebe sahnesine yetişmelerine zaman kazandırmak gibi çok yerinde düşüncelere tâbi olan Halit Beğ, alaylarına, Türbetepe istikametinde güneydoğudan taarruz emri verdi; savaş durumuna geçen 3. Kafkas tümeni alayları, sabahtan akşama kadar yaptıkları göğüs göğse ve kanlı şekilde cereyan eden savaşlar sonunda, üzerlerine aldıkları tarihî vazifeyi, aynı hedef karşısında savaşan 57, 7. tümenlerimizle birlikte başarmış oluyorlardı. Düşman, sağ kanadından vuku bulan ve beklenmedik bir zamanda yapılmış olan bu kuvvetli ve azimli darbe ile oldukça sarsılmış, sendelemişti. Kuvvetlerimiz, kahramanca yaptıkları saldırılar sonunda Türbetepe’yi tekrar ele geçirmişlerdi.” (s. 108)

Burada inisiyatif alan Halit Bey komutanlıktaki yetkinliğini de göstermiş bulunuyordu. Halit Bey’in muharebeler döneminde ise en önemli olayı herhalde Başkomutanlık Savaşı’nda Yunan Komutan Trikopis’i esir almasıdır. İlk karşılaşmaları bahse değerdir.

“Esir general ve komutanlar atla geldikleri halde ‘yorgun ve bitkin’ görünmekte idiler. Atından inerek Halit Beğ’in yanına yaklaşan Trikopis; ‘Ou est le commandant?’ diye, kendisini teslim alacak Türk komutanını aramıştı. Bu, pek ilgiye değer bir manzara idi. Halit Beğ’in üstünde, o sırada subaylarımızın giydiği, mirî fiatla alınmış hâki renkte, son savaşlarda yıpranmış, tozlanmış bir elbise ile kaput vardı... Karşısındaki Yunan generali ise parlak üniformalı, tam Avrupalı bir komutan kıyafetinde idi. Bu manzara; bizim yokluk içinde çürünmemizin, asıl mukavemetimizin, dış görünüşe kapılmadan Kuva-yi Milliye ruhiyle ve bütün Millî Mücadele yılları süresince gösterdiğimiz azim ve irâdenin, fêrâgatın gözle görülebilen şâheser bir örneği idi.” (s. 149)

Bu manzara bize Türk ordularının üst kademelerinde bulunan şahsiyetlerin de Dadaylı özelinde görüldüğü üzere çok büyük fedakârlıklar verdiği su götürmez bir gerçektir. Fakat şu husus her daim aklımızda yer etmelidir ki benlik belgeleri yahut benlik inşası hatırlamayı seçici kılmaktadır. Hatırlama tesadüfi bir eylem değildir. Neyi hatırlamak istediğimiz, nasıl hatırlamak istediğimiz yahut neyi unutturmamak istemediğimiz önemlidir. Özellikle biyografik metinlere yahut benlik inşalarına odaklandığımızda hatırlamanın ve hatırlatmanın çok katmanlı olduğunu bilerek okuma yoluna gitmeliyiz.¹

Göğem, eserin beşinci bölümünde Halit Akmansü’nün politik hayatına ışık tutmaktadır. Nisan 1923’te Dadaylı Halit Bey Mustafa Kemal’in de isteğiyle askerlik görevini bırakarak mebusluk görevi için çalışmalarına başlamıştır. 19 Temmuz 1923’te de Kastamonu’dan mebus seçilerek politik hayatına başlamış bulunuyordu. Halit Bey, Göğem’in bize tanıttığı üzere pek siyaset hayatına uygun bir karakteri

¹ Ayrıntı için bkz. Mehmet Beşikçi, *Cihan Harbi’ni Yaşamak ve Hatırlamak: Osmanlı Askerlerinin Cephe Hatıraları ve Türkiye’de Birinci Dünya Savaşı Hafızası*, İstanbul, İletişim, 2019.

haiz değildi. Halit Bey söylemek istediğini çekinmeden söyleyen, eğilmez, bükülmez ve doğru bildiğini ifade etmekten kendini alıkoymayan bir insandı. Siyaset içinde de bu durumun zararlarını görecektir.

Altıncı bölümde, işte bu karaktere sahip Dadaylı'nın meclis çalışmalarına şahit olmaktayız. Birçok konuda mecliste aktif bir şekilde çalışmaya gayret göstermiştir. Karakteri itibariyle birçok hararetli tartışmanın da içinde bulmuştur kendisini. En çok üzerinde durduğu hususlar ise ekonomik ve iktisadi konular, kara yollarının yatırımları, yapılacak kanunlarının dokuz umdeye bağlılığı ve halkçı düşünce etrafında kanunlar çıkarılması idi. Dadaylı muhalefet etmeyi seven bir şahsiyet olarak mecliste çokça görünür ve kendisinden de rahatsız olunur bir duruma gelmişti. Öyle ki Ali Fuat Bey kendisini uyurma gerekliliği hissetmiştir.

“Halit Beğ! Çok samimi ve vatanperver olduğunuz muhakkaktır. Bir mebus olarak iyi çalışmak, faydalı olmak ve bazı kusurlara da hüsnüniyetle işaret etmek istediğinizi görüyorum. Ancak, bazan ileri geri ve tenkitkâr sözler söylediğiniz oluyor. Ahbaplık ettiğiniz zevatın hepsi size yâr olamazlar. Bunlardan bir kısmı sohbetlerinizde serdettiğiniz fikirlere bire on katarak mes'ul makamlara ulaştırırlar ve size fenalık edebilirler. Bununçün sizi ikâz ederim, mecliste ve emniyet etmediğiniz kimseler yanında hoşâ gitmeyecek tenkitlerde bulunmamanızı tavsiye ederim. Ben, birinci meclis zamanında da reislik ettim. Birçok cereyanları ve şahısları gördüm. Bu tecrübelere dayanarak yaptığım bu hasbîhali iyi karşılayacağımızı ve kardeşçe telâkki edeceğinizi umarım, bunu sizden rica ederim...” (s. 185)

Muhalefet etmeyi seven Halit Bey bu uyarıdan tabii olarak alınmıştı. Bölümün sonunda da Göğem ifade etmektedir ki Dadaylı partiden istifa etmiş ve bağımsız olarak politik hayatına devam etmiştir.

Son bölüm hilafetin ilgası üzerine oluşturulmuştur. Hilafetin kaldırılması hakkındaki kanun mecliste tansiyonun yükselmesine ve hararetli tartışmalara sebep olmuştur. Dadaylı hilafetin kaldırılması hakkındaki kanunda halifenin yetkilerinin kaldırılmasından ziyade kanun maddesinin kendisine muhalefet etmiştir. Kanun maddesi *“Hilafet, hükümet ve cumhuriyet mâna ve mefhumunda esasen mündemiç olduğundan, hilâfet makamı da mülgadır”* şeklindedir. (s. 261) Dadaylı bu maddedeki *mülgadır* kelimesine karşı çıkmaktadır. Kendi sözleriyle şu şekilde savunmuştur:

“Abbasîler, sonra Fatimîler, Mısır ve saireden geçerek bir silsiledir gidiyor. Binaen'aleyh 1300 senelik bir müessesedir. Bunun için bu makamı mülgadır, demek için herhalde uzun boylu düşünmek icabeder, kanaatindeyim.” (s. 264)

Dadaylı ilaveten bu mücadelenin başında hilafetin kurtarılacağı sözü verilmişken ve insanların bağlılığını sürdürürken *mülgadır* şeklinde bir hükmün hatalı olacağını savunmuş ve kanunun çıktığı gün de istifa etmiştir. Göğem, Halit Bey açısından hilafetin ilgasının sebeplerini anlatırken yine Halit Bey'e Kazım Karabekir tarafından anlatılan bir anekdottan bahseder. Lord Curzon, Lozan görüşmelerinde İsmet Paşa'ya şunu söylemiştir:

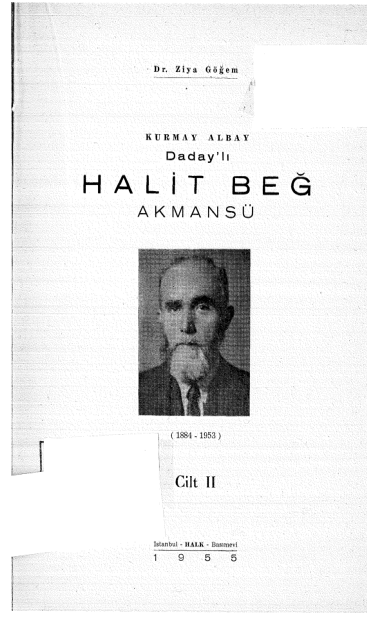
“En büyük İslâm devleti biziz. Hindistan'da, Mısır ve Afrika'da milyonlarca tebaamız var. Siz hilâfeti muhafaza ederek bizim tebaamızı; aleyhimize tahrik ediyorsunuz. Rum, Ermeni ve Yahudi olarak yüz binlerce tebaanız varken, halâ İslâmlığa ait hükümleri tatbik ediyor, Avrupa'nın medenî kanunlarını kabul etmiyorsunuz. Hilâfeti lâğvediniz, medenî kanunları Avrupa'dan alınız, laik bir idare sistemi kurunuz ki sizinle sulh yapalım ve yardımlarda bulunalım...” (s. 274)

Tabii ki bu, doğrulanması zor ve doğrulanmaya muhtaç bir rivayettir. Burada şunu ifade etmekte fayda vardır ki benlik belgeleri üzerinden yapılan anlatıları okuduğumuz vakit metnin yazıldığı dönemi de hesaba katmak pek yerinde olacaktır. Bu eser Halit Akmansü'nün vefatından bir yıl sonra, 1954'te

basılmıştır. Artık tek parti dönemi bitmiş ve yıllarca iktidarda kalan Halk Fırkası muhalefet durumundadır. Göğem bu tarz hassas ve bir o kadar kaygan hususları daha rahat tartışmakta ve İsmet Paşa'yı tenkitten çekinmemektedir. Hilafetin ilgası hususunda okların İsmet Paşa'ya çevrilmesi herhalde dönemin politik ihtiyaçlarını içerisinde barındırıyor, demek pek yanlış olmayacaktır.

Eser, Göğem'in Dadaylı ile şahsi mütalaaları ve Trikopolis'in esareti üzerine bir açıklama ile tamamlanmaktadır. Bu eser bize Umumi Harp, İstiklal Harbi ve Tek Parti Dönemi üzerine Dadaylı Halit Bey ekseninde bir panorama sunmaktadır. Eserin yakın tarihimiz açısından önemini yadsımak mümkün değildir. Bu tarz benlik inşaları büyük resim içerisindeki küçük detaylara pencere açarak tarihi daha iyi kavramamıza ve anlamlandırmamıza olanak sağlamaktadır. Dadaylı Halit Bey askerlik hayatında da politik hayatında da çok üst kademelere gelememiştir. Fakat Halit Bey sıradan bir vatandaş da değildir o dönemde. Ortodoks tarih yazımı genel manada ya büyük isimlere yahut marjinalleşmiş gruplara ihtimam göstermektedir. Göğem ise bize ikisi arasında kalan bir ismi sunarak döneme başka bir açıdan yaklaşılabilmemize fırsat vermiştir.

Nihayetinde bir parantez açmak doğru olacaktır. Hatırlama öznel bir deneyimdir. İnsan hatırlarken yahut unutturken pek de masum değildir. Diğer bir deyişle neyi hatırlayacağının yahut neyi unutacağının tesadüfi olduğu söylenemez. Burada Göğem, Halit Bey'in hayatına ışık tutarken bir savunma mekanizması kendini çokça göstermektedir. Halit Bey ahlaken çok düzgün ve bilinçli olarak hataya asla düşmeyen bir insan olarak karşımıza çıkmaktadır. Tam bir vatanperver ve her fırsatta kendini vatan uğruna çalışan bir insan olarak tasvir edilmektedir Halit Akmansü. Burada tabii ki yanlış olan, Halit Bey'in bu şekilde tasviri değildir. Bu eser bir noktadan eleştiriye maruz kalacaksa eğer, yaşanan dönemde pek konuşmaya ve tartışmaya cesaret edilemeyen hususların, sonrasında fazlaca yargılayıcı ve Halit Bey ve o fikriyata da savunmacı yaklaşımdır. Fakat hakkını da vermek gerekir ki bahsi geçen dönemlere gerekli ayrıntılar verilerek bir yabancı ülkeye pencere açmamızı sağlamıştır.

Kurmay Albay Daday'lı Halit Beğ Akmansü - Cilt II

Ziya Göğem

İstanbul, İstanbul Halk Basımevi, 1955, 177 Sayfa.

Melik ABAY*

Ziya Göğem tarafından kaleme alınan eserde;¹ Halit Bey'in politika hayatından sonraki talihsiz dönemi, sıkıntıları ve geçirdiği hastalıklar ile Halit Bey'e ait olan bazı sözlü ve yazılı fikirlere yer verilmiştir. Halit Akmansü'nün hatıratları, yeğeni Ziya Göğem tarafından yazılmıştır. Hatıratların önemli bir kısmı bizzat Halit Bey tarafından 1929'dan itibaren kaleme alınmıştır. Bununla birlikte, Ziya Göğem'in Halit Akmansü'nün yakın çevresindeki arkadaşları ve birlikte mesai yaptığı askerlik arkadaşlarına bizzat mektuplar yazarak elde ettiği bilgiler, aile içerisinde Halit Bey'den dinledikleri, onunla ilgili basında ve çeşitli hatıra kitaplarında yer alan bilgilerle TBMM'de yaptığı konuşmalar da eserde kullanmıştır.²

Eserin sekizinci bölümünde; Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine politikaya giren Halit Bey'in Kastamonu mebusu olarak siyasi kariyerine yer verilmektedir. Saltanatın kaldırılmasından sonra hilafetin mutlaka korunması gerektiğini savunan Halit Bey'in, iktidar partisinden istifa ettiği ve programı düşüncelerine uygun olduğu için o zamanki muhalefet partisine katıldığı aktarılmaktadır. Halit Bey'in, bütün duygularını, arzularını açıkça belirtmekten çekinmeyen bir karaktere sahip olduğu ve bunları

* MSÜ ATASAREN Askerî Tarih Doktora Öğrencisi, melikabay16@gmail.com.

¹ İki ciltten oluşan eserin birinci cildi, Halk Matbaası tarafından 1954 yılında basılmıştır. Yedi bölümden oluşan birinci ciltte, Halit Bey'in askerlik hayatı ve İkinci Meclisteki politika faaliyetleri ele alınmaktadır.

² Rahmi Çiçek, "Dadaylı Halit Akmansü'nün Irak Cephesi, Musul İşgali ve VI. Ordunun Lağvına Dair Hatıratları", *Küt'ü'l-Amâre Zaferi'nin 100. Yılı Münasebetiyle I. Dünya Savaşı Irak Cephesi Uluslararası Sempozyumu*, 28-29 Nisan 2016. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2016, s. 609.

Meclisteki konuşmalarında sıklıkla dile getirdiği görülmektedir.

Halit Bey'in başlıca tenkitleri; Mecliste mebusların istedikleri gibi konuşmaktan, fikir beyan etmekten çekinmeleri, devlet dairelerinde liyakatli kişilere değer verilmemesi, tasarruf edilmesi gereken bazı işlerde israfa kaçılması, memleketin muhtelif bölgeleri arasında bir plana dayanmadan farklı muameleler ve imar faaliyetleri yapılması idi. Halit Bey'in İkinci Büyük Millet Meclisindeki mebusluk sıfatı 1 Kasım 1927 günü sona ermiştir. Muhalif durumda bulunan bütün asker, mebus ve tanınmış generaller emekliye sevk edilmişti. Halit Bey hakkında, kendi isteğiyle emeklilik işlemi yapılmaya kadar geçen zaman zarfında bir istikrarsızlığın hüküm sürdüğü görülmektedir. Halit Bey Meclise girmeden önce, faal bir fırka kumandanı idi. Dört yıl sonra, milletvekilliği sıfatının üzerinden kalktığı sırada, henüz emeklilik müddetini doldurmamış bulunuyordu. Bununla birlikte politikaya karıştığından ve muhalif tutumundan dolayı kendisine uygun bir komutanlık vazifesi verilmesi zordu. Dolayısıyla hakkında tatbik olunacak usul oldukça karmaşık durumdaydı. Üçüncü Meclis için mebusluğa aday olmak istemeyen Halit Bey, bu isteğini Millî Savunma Bakanlığına 18 Ekim 1928'te iletmiştir. Neticede Sekizinci Kolordu Divânharp Reisliğine tayin edilen Halit Bey, bu vazifeyi kabul etmemiş ve hemen emeklilik isteğinde bulunmuştur. Ona göre, meydan muharebelerinde şerefli vazifeler görmüş bir fırka kumandanını bir kolordu divânharp reisliğine tayin etmek nazikçe bir davranış değildi.

Eserin dokuzuncu bölümünde; Halit Bey'in emekliye ayrıldıktan sonraki hayatı hakkında bilgiler verilmektedir. Halit Bey'in emekliliğinden sonra eve kapanması ve bir işle meşgul olmaması onu derinden etkilemişti. Memlekete faydalı olacak en olgun ve en uygun çağında vazife hayatından uzak kalmayı hazmedemekteydi. Bu yüzden çok faal bir vazife hayatından sonra, içinde bulunduğu bu sıkıntılı dönemin, onu her bakımdan hırpalamış ve zayıflatmış olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Halit Bey, okumasını, çalışmasını ve konuşmasını seven bir insan olduğundan, bu tür alışkanlıklarını, bir kenara çekilmek zorunda kaldığı yıllarda da bozmamıştı.

Halit Bey'in sohbetleri sırasında üzerinde durduğu konu, sevdiklerinin ve yetişmekte olan gençlerin politika hayatına girmemeleri, politika sayesinde kazanılan mevkilere özenmemeleri hususu idi. Bununla birlikte Halit Bey'in bu süreçte siyasal muhalif olarak çektiği sıkıntılarla uğraşmak zorunda kaldığı görülmektedir. Bu süreç, aleyhinde yapılmakta olan neşriyat sebebiyle o günkü havayı müsait bulan Kazım Karabekir Paşa'nın kamuoyunu aydınlatmak ihtiyacı ile hatıratlarını bir kitap halinde bastırmaya karar vermesi ile başlamıştır. Kazım Karabekir'in kitabının matbaadan alınarak, satılmak üzere kitapçılara dağıtılacağı günlerde, kitapların matbaadan hükümetçe alındığı duyulmuştu. Kazım Karabekir Paşa'nın hatıratlarını yayımlama meselesi önemli bir mesele haline gelmiş ve Üsküdar Savcılığınca verilen araştırma emrinin gerekçesi, hatıratlarda yazılı vesikaların devlet dosyalarından çalınmış sayılması idi. Savcılık, resmî dosyalarda saklanması gerekirken şahıslar üzerinde kalan ve çalınmış sayılan vesikalardan dolayı, içerisinde Halit Bey'in de olduğu muhalif kişilerin evlerini aratmıştı. Karabekir Paşa'nın kitabı meselesinde, ortada görünür ve önemli bir sebep olmadığı halde, tutuklanarak polis karakolundan kaymakamlığa, kaymakamlıktan da emniyet genel müdürlüğüne götürülmek suretiyle dolandırılması Halit Bey'e büyük üzüntüler vermişti. Bu olaylardan sonra Halit Bey'in politikadan

Tarih Kritik (7) 3 History Critique | Temmuz/July 2021

iyiden iyiye nefret ettiği anlaşılmaktadır. Öteden beri politikanın zararlarını görmüştü. Bunu etrafına atlamakta, mümkün olduğu nispette kendisini de bu cereyana kaptırmamaya çalışmakta idi. Ancak son hadiseler, Türkiye’de politika ile ilgilenmenin her zaman şeref verici olmadığını, günün birinde haysiyet kırıcı bir mahiyet alabileceğini göstermişti.

Eserin onuncu bölümünde; 1941 yılında, Halit Bey’in de dolaylı yoldan katıldığı, gazetelerde cereyan eden münakaşalar ve Halit Bey’in 1945’ten sonraki politik olaylara ilgisine yer verilmiştir. 1941 yılında gazetelerde alışılmışın dışında bazı münakaşalar cereyan etti. Ali İhsan Sabis ile Cevat Abbas karşılıklı bir polemige başlamışlardı. 1941 yılında, Atatürk’ün eski yaveri Bolu Mebusu Cevat Abbas Bey ile başlanarak Halit Bey’in de katıldığı münakaşalar eserde özet şeklinde verilmektedir. Diğer taraftan II. Dünya Savaşı’nın sona ermesinden sonra, memlekette bir serbestlik havası esmeye başlamıştı. Bu suretle Türkiye’nin çok partili rejime geçmek arzusu ile 1946 Seçimlerine kadar memlekette birkaç parti kurulmuş, şiddetli bir politika mücadelesi başlamıştı. Halit Bey o günkü durumda, daha önce politika ile ilgilenmemek hususunda “Bütün millet mazbata yapsa, bir daha mebus olmam” diye yaptığı sözünü yerine getirmiştir. Bu dönemde yaşının da ilerlemesinden dolayı Halit Bey’in siyasete sıcak bakmadığı anlaşılmaktadır.

Eserin “Halit Beğ’in Manevi Cephesi” başlıklı on birinci bölümünde; Halit Bey’in dinî yönüne yer verilmiştir. Yazar, Halit Bey’in doğduğu kasaba, ilk ve rüştiye tahsillerini yaptığı mekteplerle mezun olduğu idadilerin bulunduğu Kastamonu, Bursa gibi Anadolu’nun din ve İslam geleneklerine sadık şehirleri olduğunu ve bu suretle ağırlıklı olarak bu bölgelerde yetişen diğer gençler gibi, Halit Bey’in de olgun bir İslam anlayışına sahip olduğunu aktarır. Yazara göre, yetişme tarzı; okuduğu mekteplerde İslam dini, tasavvuf, küçüklükten beri aldığı terbiye Halit Bey’in dindar bir hüviyete sahip olmasında etkili olmuştur. Bununla birlikte bu bölümde Halit Bey’in yardımseverliği gibi konular da yer almaktadır.

Eserin on ikinci bölümünde; “Halit Beğ’in Hastalıkları ve Ölümü” başlığı altında, Halit Bey’in yaşadığı sağlık sorunlarına yer verilmiştir.

Eserin on üçüncü bölümünde; Halit Bey’in hayat, askerlik ve politika alanındaki sözlerine yer verilmiştir. Halit Bey, vazife hayatında, mebusluk zamanında ve daha sonraki devirde, bulunduğu topluluk içerisinde, özellikle aydın zümreler karşısında fikirlerini ileri sürmüş bir insan olarak karşımıza çıkmaktadır. Halit Bey’in konuşmaları ile yazıları ele aldığı anda; toplumun yükselmesi için rasyonel ve seviyeli bir çalışma sisteminden başka, ilim ve metotlarının eksiksiz uygulanmasına taraftar olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte politik meselelerinde demokratik prensiplerin gelişmesi, Müslüman-Türk topluluğunun ahlak olgunluğuna sahip üstün bir kitle haline gelmesi gibi hususlarda, özellikle devlet adamlarının sorumluluk taşıdıklarını ileri sürmektedir. Halit Bey bu yolda birçok mütâlaalar beyan etmiştir.

Eserin “Halit Akmansü Hakkındaki Bazı Hatıra ve Kanaatlar” başlığı altındaki son bölümünde; Halit Bey’in dost ve tanıdıklarının onunla ilgili düşüncelerine yer verilmiştir.

Sonuç olarak, genç sayılabilecek bir yaşta askerlik mesleğinden ayrılarak politikaya atılan Halit Akmansü, o günkü politik atmosferde tutunamamış ve memlekete faydalı olacak en olgun çağında bir köşeye çekilmek zorunda kalmıştı. Nitekim Ziya Göğem tarafından kaleme alınan eserin II. cildi, Halit Akmansü'nün politika hayatından sonraki dönemi hakkında, yazılı belgelere dayanılarak, akıcı bir üslupla kaleme alınmış ve eserde Ziya Göğem, Halit Bey'in hatırat ve Meclis konuşmalarının yanında, onun dost ve tanıdıklarından mektup yazarak elde ettiği bilgileri de kullanmıştır. Bu suretle eser, Halit Akmansü'nün biyografisi olmasının yanında, Türk siyasi ve askerî literatürüne de önemli bir katkı sağlamaktadır.

**BİR DOKTORUN
HARP VE
MEMLEKET ANILARI**

Derleyen
(E)Prof.Tbp.Kd.Alb.Metin ÖZATA

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları

ANKARA
GENELKURMAY BASIMEVİ
2009

Bir Doktorun Harp ve Memleket Anıları

Metin Özata (Derleyen)

Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2009, 236 Sayfa, ISBN: 9789754095630

Alper Tunga HIDİR*

Mehmet Derviş Kuntman, on yıllık harp döneminde askerî alanda ve sonrasında ise sivil alanda hizmet vermiş tabiplerden biridir. Mesleki hayatı boyunca karşılaştığı olaylardan bazılarını günce şeklinde günün gününe not etmiş, bazılarını ise 1949 yılında emekliliğe ayrıldıktan sonra kaleme alarak bir hatırat meydana getirmiştir. Söz konusu hatırat 1 Eylül 1965 tarihinde Silahlı Kuvvetler Dergisi'nin 215. sayısının eki olarak yayımlanmıştır. Kuntman'ın anıları daha sonra 2009 yılında Metin Özata tarafından derlenerek yeniden yayımlanmıştır.

Özata'nın derlediği ve tanıtımını yapmakta olduğumuz eser, Genelkurmay çatısı altında çıktığından bahisle TSK'nin alışlagelmiş yayın formatında hazırlanmıştır: Sırasıyla, dönemin ATASE başkanının kaleme aldığı bir sunuş metni, derleyen notu ve hatırat sahibinin ön sözü, ithaf kısmı, içindekiler ve bilim insanı Tevfik Sağlam'ın yazısı yer almaktadır. Hatırat, askerlik ve sivil anıları olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Kuntman'ın 1900 yılındaki idadî hayatından başlanarak 1925'te on beş yıllık hizmetini sona erdirdiği kısmı içeren askerlik anıları kitabın büyük bölümünü oluşturmaktadır.

Hatırat neredeyse yekten yazarın memuriyet yaşantısına ve gözlemine aittir; tecrübe edip maruz kaldığı meseleler karşısında hissettikleri haricinde kişisel hiçbir veriyi barındırmamıştır. Öyle ki yazar, doğum yılı, ebeveyn ismi gibi temel bilgilerinden bahsetmez; kardeşe sahip olduğunu da farklı bir anı delaletiyle öğreniyoruz. Hatta insanoğlunun hayatının önemli aşamaları olan evlenme ve çocuk sahibi olma gibi

* Doktora Öğrencisi, Milli Savunma Üniversitesi Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Askerî Tarih Doktora Programı, İstanbul, alpertunga.93@hotmail.com

gelişmelerin yalnızca birkaç satırla geçirildiği görülmektedir:

“Nihayet bu yaşayış tarzımın değiştirilmesi, bir aile yuvasının kurulması zamanı geldiğini düşündüm ve hemen bir girişim yaparak evlendim. Şimdi bu yeni hayatla bu toprağa daha çok bağlandığımı, daha çok sorumluluklar yüklendiğimi anlıyor, bunun verdiği şevk ve gayretle vazifeme daha çok bağlanıyorum.” (s. 139)

Yazarın ilk gençlik yıllarını, Tıbbiye-i Şahane'deki dönemini anlatan satırların ana fikri, odağı ileri seviye II. Abdülhamid karşıtlığı, hatta düşmanlığıdır. İstibdat rejiminin öğrenci toplulukları üzerinde yarattığı etki Kuntman'ın satırlarından okunmaktadır. Sultan Hamid yönetiminin bilhassa İstanbul ahalisi için baskı oluşturduğu aşikârdır. İslamcı kesimin önde gelen simalarından Mehmet Akif'in dahi Sultan hakkında ağır eleştirileri bulunmakta ise de Kuntman'ın yıllar sonra yazdığı eserinde bu denli geniş yer tutması, hatta Tevfik Sağlam'a ayrılan bölümde aynı şekilde sert ifadelerle yer verilmesi Cumhuriyet döneminin zihin yansımasının ne denli II. Abdülhamit aleyhine olduğunu gözler önüne sermektedir. Yazar daha da ileriye giderek gerçekliği tartışılır ifadelerde bulunmaktadır:

“Çengelköy'e girdiğimiz sene, sınıfımızın mevcudu iki yüzü geçerken Haydarpaşa'ya 60-70 kişi ile gittik ki bundan, orada ne büyük bir baskı altında yaşadığımız anlaşılır... Tıbbiye-i Şahaneli, İstanbul'da en saygıdeğer mektep talebesi sayılırdı. Çünkü vatan uğruna Fizan'a, Yemen'e, Bağdat'a, Şam'a sürülen, Mısır'a, Paris'e kaçan ve zindanlara, denizlere atılanlar bunların arkadaşlarıydı.” (s.5)

Özellikle II. Meşrutiyet'in ilanında Tıbbiyelilerin gösterilerinde abes karşılanabilecek bazı durumları açıkça belirtmekten çekinmemiştir:

“... Köprüye çıkıp da Galata'ya varınca alayımız, çılğınca karşılandı. Sokaklardan geçme imkânı kalmadı. Binaların pencerelerinden üzerimize konfetiler atılıyor, 'Yaşa', 'Viva', 'Zito' sesleri birbirine karışıyordu. Nutuk söyleyenler de çoğalıyor, alkış tufanı göklere yükseliyordu. Beyoğlu'na geldiğimiz zaman heyecandan, nutuk söylemekten yorgun bir hâle gelmiş olan Rıza Nur'u bir iskemleye oturtarak alayın üstünde taşımaya mecbur olduk. Bu vaziyette, İngiliz Sefarethanesisinin meydanına girdik. Rıza Nur buradaki konuşmasında İngiltere'yi övdü. Bütün deryaların İngiliz gemileriyle dolmasını, İngiltere'nin inkılabımıza destek olmasını temenni etti. Buradan sonra alayımız pek kalabalık bir topluluk hâlini aldı. Şimdi de Yıldız'a kadar uzanıp Saray önünde bir gösteri yapmak istiyorduk. Tam Taksim meydanına gelmiştik ki Gözcü Esat Paşa yetişerek bizi bu teşebbüsten vazgeçirdi. Rıza Nur'u alıp İttihat ve Terakki Merkezine götürdü...” (s. 11)

Hatıratında geniş yer kaplayan Tıbbiye yıllarından sonra Kuntman'ın kıtada askerî tabip olarak göreve başlamasına ve artık yetişkinlik evresine yer verilir. Yazar, Erzincan'da başladığı görevinde devrin olumsuz şartlarıyla yüzleşmektedir. Öyle ki gittiği her garnizonda bizzat üst sınıf Tıbbiyelilerin ve diğer ümeranın haksızlıkları, yolsuzlukları ve bugün bile ülkemizin kronik sorunu olan nepotizm ile karşılaşmış, pek çok defa mağduriyete uğramış, bu nedenle sürgün mahiyetindeki atama/tayinlere maruz kalmıştır. Hatıratının son sayfalarına kadar bu duruma sitemkâr olduğu anlaşılmaktadır.

Ömrünün büyük bölümünü Doğu'da geçiren Kuntman, II. Balkan Savaşı'na katılmış, cephe gerisinde faaliyet göstermiştir. Bu esnada hem Babıali'nin programını eleştirmiş hem de Osmanlı toplumunun içinde bulunduğu olumsuz şartları dercetmiştir. Ardından Cihan Harbi'ne katılan yazar, devrin önde gelen erkânı ile görev yapma imkânı bulmuş, Osmanlı ordusu içindeki plansızlık, programsızlık gibi meselelerine vurgu yaparak erkânı yoğun bir biçimde eleştirmiştir. Bilhassa Sarıkamış Harekâtı'nda yaşanan facia onun üzerinde büyük izler oluşturmuştur. Geniş yer verdiği Kafkas Cephesi hatıraları bir Osmanlı subayının art arda gelen mağlubiyetler neticesinde savrulduğu halet-i ruhiyeyi okuyucuya adeta

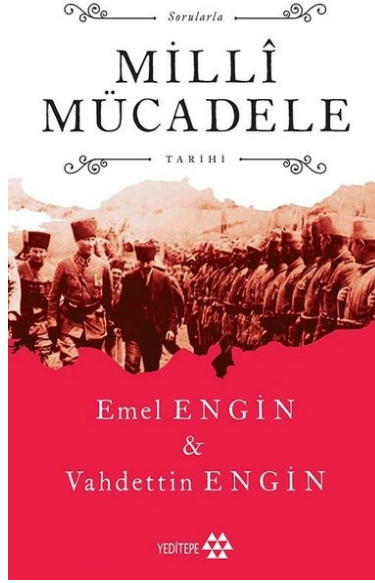

o anları yaşıyormuş gibi hissettirebilmeyi başarmıştır. Satırlarında savaş başlangıcındaki ümit ve coşku dolu vaziyetin kısa süre içinde perişanlığa döndüğü görülmektedir:

“Ah, ah! Biz de zamanyla orduyu bu kadar dağıtmayıp, karlı dağlarda eritmeyip, onun yemek ve istirahatini düşünüp de derli toplu bir hâlde taarruz etseydik, bugünkü perişan hâle düşmez, Kafkasya’yı işgal ederek emelimize kavuşurduk, diye kendi kendime söyleniyordum... Enver Paşa’nın büyük bir vatanperver olduğunda şüphe yoktur. Başkumandan vekili ve padişahın damadı olduğu hâlde, her şeyi feda ederek askerin önünden, ateş hattından ayrılmamıştır. Fakat bir ordu kumandanı için böyle şahsi cesaretin, beden fedakârlığının bir kıymetinin olamayacağı açıktır. Özellikle böyle, neticesi memleket ve dünya harbi üzerinde büyük etki yaratacak olan ve iyi planlanmış büyük bir taarruz savaşını sevk ve idare edecek kumandanda daha başka kabiliyetlerin bulunması lazımdı... Bunlardan başka kimin aklına gelirdi ki Enver Paşa, bütün tarih boyunca Rusların takip ettiği kış strateji planını göz önüne almasın? Kimin aklına gelirdi ki Enver Paşa, menzil teşkilatı kurmadan, geri ile bağlantı yapmadan o muazzam ordusunu karlı arazide harekete geçirsin? Yine kimin aklına gelirdi ki Enver Paşa, kumanda ettiği ordunun canlı bir beden olduğunu, yemeye, içmeye, uykuya muhtaç bulunduğunu düşünmesin de onları melek zannetsin? Maalesef Enver Paşa akla hayale gelmeyen bütün bu kötü ihtimallerin hepsini de gerçekleştirmiş ve Sarıkamış taarruzunu yetmiş bin Türk’ün kaybıyla tarihe “millî bir facia” olarak geçirmiştir.” (s. 91, 96)

Ekim Devrimi sonrası Rus ordularının çekilmesiyle birlikte yeni düşman olarak Ermenilerin ortaya çıktığına, Ermenilerle girişilen çatışmalara ve Kazım Karabekir Paşa önderliğindeki savaflara değinilmiştir. Harp şartları dikkate alındığında yazarın tipik bir Türk milliyetçisi edasıyla diğer milletlerin unsurlarına pek de hoş bakmadığını görmekteyiz. Benzer şekilde Mustafa Kemal Paşa’nın 19 Mayıs 1919’da Samsun’a çıkışını Milli Mücadele’nin miladı olarak baz almıştır. Anılan dönemde her subay vatani kurtarmak için bir şeyler yapmaya çalışıyor ve bazıları daha sonraki rekabet zamanında Milli Mücadele’yi şahsının başlattığını öne sürüyordu. Bu durumda yazarın, anıların yazıldığı Cumhuriyet devri ortamına uygun bir şekilde safını Gazi Paşa’dan yana tercih ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Hatıratın ilerleyen bölümlerinde İstiklal Harbi anılarını işleyen yazar, cephe gerisindeki faaliyetlerini ve ordu içindeki havayı anlatmıştır.

Kuntman 1925 yılında on beş yıllık askerî hizmetinin ardından istifasını sunarak sivil hayata geçiş yapmıştır. Hatıratın son altmış sayfası, son satırını kaleme aldığı 1 Aralık 1949 yılına kadar geçen yirmi beş yıllık dönemi kapsamaktadır. Bu bölümde, Erzincan’daki iki aylık askerî lise fizik öğretmenliği ve yine aynı şehirden başlamak üzere sırasıyla Ordu, Kars, Kırklareli ve Çanakkale şehirlerinde memleket hastanelerinde tabip olarak görev yapmıştır. Eserde kendi yaşantılarının yanında zikredilen şehirlerin sosyal ve coğrafi yapısı, su sorunları, salgın hastalıklar konularında bilgiler vermiştir. Buradan hareketle Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Anadolu’daki cüzzam, sıtma gibi salgın hastalık türleri ve bu türlerle mücadele programı hakkında veriler elde etmek mümkündür.

Sorularla Milli Mücadele Tarihi

Emel Engin & Vahdettin Engin

Yeditepe Yayınları, 2020, 232 Sahife, ISBN: 978-605-7800-64-0

Muhammed Emin ÇİLEK*

Emel Engin ve Vahdettin Engin, bu eserlerinde soru ve cevap üslubunu kullanarak Milli Mücadele tarihini basitleştirmiş ve zihinlerde daha net kalmasını sağlamayı hedef edinmişlerdir. Adeta bir dost meclisinde tarih sohbetleri yaparcasına sorulan sorular ve verilen cevaplarla okuyucuların sıkılmasının önüne geçmiş ve özellikle hedef kitle olan gençlerin Milli Mücadele tarihini okumaları, idrak etmeleri, bu şuurla hayatlarını tanzim etmelerinin lüzumu üzere bu eseri telif ettiklerini beyan etmişlerdir. Eserde genel bir tasnif yolu kullanılmamış, kronolojik bir usulle seçilen sorular vaki olma tarihleri itibariyle önce ve sonra ilişkisi göz önünde bulundurulmuş; bir yola çıkan kişi gibi Milli Mücadele'yi doğuran şartlardan başlanarak yolda karşılaşılan zorluklar ve çizilen yol haritası istikametinde cereyan eden hadiselerle temas edilmiştir. Bu suretle kitap, konuların daha net zihinde kalması açısından ve akla gelmesi muhtemel sorulara cevap verilerek pragmatik açıdan zengin bir hale getirilmiştir. Nutuk'a atıfla kitabın başlangıcında memleketin genel vaziyeti zihinlerde netleşecek şekilde resmedilip, Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı'ndan sonra düştüğü müşkül vaziyet izah edilmektedir. Kitap, tarihi anlatımın kronolojik bilgilerine, hadiselerin varit olma sebeplerine ve sonuçlarına temas etse de hikâyelendirme üslubu kullanılarak her konu ve soru sonraki hadiselerle olan merakımızı arttırmakta, bu da kitabın akademik olmayan okuyucular tarafından da tercih edilmesine, merak ve heyecan içinde okunmasına sebebiyet vermektedir.

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, emincilek96@gmail.com.

Yazar, Mustafa Kemal'in Samsun'a hangi şartlar altında ve hangi görevlendirmeler yapılarak gönderildiğinden, Mustafa Kemal'in Samsun'a gitmezden evvel ülkenin mevcut vaziyetinden duyduğu ıstırap ile gece yarılara kadar dost meclislerinde ülkenin selameti için neler yapılabileceği hususunda yaptığı istişarelerden bahsetmektedir. Samsun'da gayrimüslim azınlıklara karşı yapılan saldırıların mahiyeti ve İngilizlerin rapor ettikleri hadiselerin gerçekten vuku bulup bulmadığı tahlil edilmekte; gerekirse müdahale etmesi emrini alarak yola çıkarken Mustafa Kemal'in beklediği fırsatın kendisine verildiğinden ve vatanın selameti hususunda Mustafa Kemal'in yapmayı tahayyül ettiklerini gerçekleştirme imkânı bulduğundan bahsedilmektedir. Yazar, özellikle anlatımının arasında sık sık Nutuk'tan ve Mustafa Kemal'in sözlerinden iktibasta bulunmaktadır. Özellikle Mustafa Kemal Samsun'a geçmeden önce İzmir'in işgal edilmesi meselesi üzerinde uzunca durulmakta; bu hadisenin Anadolu ve Türk milletinde açtığı derin yara ve milletin artık yapılanlar karşısında mukavemet ve mücadele etme isteği üzerine İzmir işgalinin ehemmiyeti okuyucuya anlatılmaktadır.

Bilhassa bu hadise ile Anadolu'nun muhtelif yerlerinde birbirlerinden bağımsız ancak aynı istikamet üzerinde birleşen cemiyetlerin teşekkülü, bu durumun Milli Mücadele'nin temelleri hüviyetinde olduğu ve Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşlarının işlerini ne ölçekte kolaylaştırdığı üzerinde durulmuştur. Tabii meydana gelen bu isyanda birçok mezalim yaşanmış; Yunan askerleri Anadolu'nun batısını hızlıca istila etmiş ve Batı basınının dahi dikkatini celbedecek derecede zulme sebep olmuşlardır. İzmir'in işgali İstanbul'da büyük şaşkınlığa sebebiyet vermiş ve Sultan Ahmet meydanında toplanılarak işgal kuvvetleri protesto edilmiştir. Mitinge iki yüz bine yakın kişi katılım göstermiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a geçişi öncesi Vahdettin ile yaptığı konuşmayı yazar, şu şekilde aktarmaktadır:

“Yıldız Sarayı'nın ufak bir salonunda Vahdettin'le adeta diz dize denecek kadar yakın oturduk. Sağında dirseğini dayamış olduğu bir masa ve üstünde bir kitap var. Salonunun Boğaziçi'ne açılan penceresinden gördüğümüz manzara şu: birbirine paralel hatlar üzerinde düşman zırhlıları! Bordalarındaki toplar sanki Yıldız Sarayı'na doğrulmuş. Vahdettin hiç unutmayacağım şu sözlerle konuşmaya başladı: Paşa! Paşa şimdiye dek devlete çok hizmet ettin, bunların hepsi artık bu kitaba girmiştir (Elini demin bahsettiğim kitabın üstüne bastı ve ilave etti), tarihe geçmiştir. O zaman bunun bir tarih kitabı olduğunu anladım. Dikkatle ve sessiz bir şekilde dinliyordum. Bunları unut, dedi. Asıl şimdi yapacağın hizmet hepsinden mühim olabilir. Paşa, devleti kurtarabilirsin! dedi. Elimden gelen hizmette kusur etmeyeceğime güvenebilirsiniz, dedim.”

Mustafa Kemal Paşa'nın bu sözlerinin kendisine ait olduğunu yazar, kati bir surette belirtmiştir. Hâlbuki mesele ihtilafıdır. Özellikle bu ve bunun gibi eserlerde akademik kriterlere tam bir uygunluk beklemesek de bu kadar kesin ifadeler kullanmasının, yerinde olmadığı kanaatindeyim.

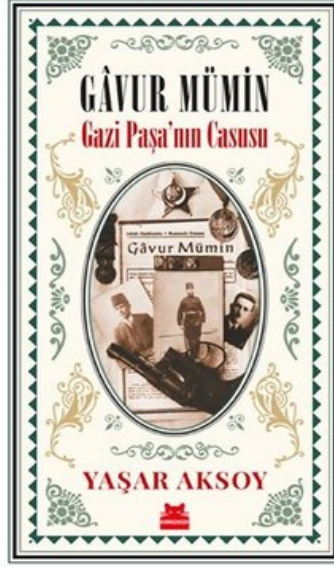
Yine müellif bundan sonra Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun yolunda Kız Kulesi civarında İtilaf Kuvvetlerinin arama işlemi bitirildikten sonra, Boğaz'daki zırhlıların arasından geçerken şu sözleri söylediğini aktarmıştır: *“ Bunlar işte böyle yalnız demire, çeliğe, silah kuvvetine dayanırlar. Bildikleri şey yalnız madde! Bunlar hürriyet uğruna ölmeye karar verenlerin kuvvetini anlayamazlar. Biz Anadolu'ya ne silah ne cephane götürüyoruz. Biz idealimizi, aklımızı ve imanımızı götürüyoruz.”* Bu sözler de Mustafa Kemal Paşa'ya ait olduğu iddiası hususunda tarihçilerimizin kati kanıtları olmadığından, Paşa'nın daha sonra tarihe akseden amelleri ile münasip düşmemesinden ve gelen kaynakların yetersiz olmasından dolayı, tenkide muhatap bir rivayet halini almıştır. Bu konuyla ilgili de

Tarih Kritik (7) 3 History Critique | Temmuz/July 2021

“söylemişti” gibi kesin bir yargı yerine, ihtimal içeren bir ifade tercih edilmesi, eserin tarihî hakikatlere olan saygısı açısından daha uygun düşerdi.

Okuyucuyu yormadan, verilen bilgilerin kaynaklarının ve rivayetlerde esas kabul edilen bu sözlerin hangi belgelerden veya hangi hatıratlardan iktibas edildiğinin daha net görülmesine imkân tanınması, hem okuyucunun kendini geliştirmesine vesile olacağından hem de eserin daha net yargılar üzerine bina edileceğinden, bizce eserin lehinde bir tavır olurdu.

Eserin devamında, Milli Mücadele başlamadan önce Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'da neler yaptığından ve bu rota istikametinde neler yapıldığından bahsedilmektedir. Kitap klasik Milli Mücadele tarih yazımında benimsenmiş usul olan Mustafa Kemal ve faaliyetlerini esas alarak bir rota çizmekte ve döneme ait farklı yörelerde Milli Mücadele amacıyla yürütülen farklı mücadeleleri Mustafa Kemal'in faaliyetleri içerisinde görmektedir. Mustafa Kemal'in bulunduğu ve örgütlediği teşkilatlar üzerine çizilmiş bir rotayı takip ederek Ankara'da verilen mücadeleleri ve Büyük Taarruz'un akabinde Cumhuriyet'e kadar giden yolu takip ederek, sorulara verilen gayet akıcı cevaplarla anlatıp sonlandırmaktadır. Yazarımız tarihçilerin genel kabullerine karşı çıkmayarak tartışmalı konulara temas etmemeyi tercih etmiştir. Bu çerçevede yazılan kitap, Milli Mücadele tarihimizin seyrine dair gayet akıcı ve mühim bilgileri haiz olup gençlere tavsiye edilecek, Milli Mücadele tarihi hakkında temel malumat elde etmeye vesile olacak minvaldedir.

Gâvur Mümin - Gazi Paşa'nın Casusu

Yaşar Aksoy

İstanbul, Kırmızı Kedi, 2020, 344 Sayfa, ISBN: 978-605-298-625-7

Kübra ÖZTÜRK*

1947 yılında İzmir'de doğan yazar, 1971'de İstanbul Teknik Üniversitesi Kimya Bölümü, 1976'da ise Ege Üniversitesi Endüstri Bölümünden yüksek mühendis olarak mezun olmuştur. 1965'ten itibaren *Akşam*, *Demokrat İzmir*, *Yeni Asır*, *Star*, *Hürriyet*, *Gözlem* gibi mühim gazetelerde sanat muhabiri, kültür sanat yönetmeni, araştırmacı, köşe yazarı olarak çalışmalar yapmıştır. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde "İktisadi devrim tarihi" dersleri vermiştir. "İzmir Tarihi ve Ege Kültürü" üzerine yazı, araştırma, kitap çalışmaları ele alan Yaşar Aksoy, Uluslararası İzmir Araştırmaları Merkezini kurarak yurt dışında İzmir'in tanıtımı için kültürel çalışmalar yapmıştır.

Kitap; ön söz, dört ana başlık, yüz elli dört alt başlık ve kaynaktan oluşmaktadır. Yazar İstiklal Harbi döneminde gizli teşkilatlarda mücadele eden isimsiz kahramanların mühim fedakârlıklarının yüksek rütbelere, törenler ve övgülerle anılmadığından, hatta bu kahramanların unutulduğundan yakınır. Yazar, yaptığı gizli hizmet ve fedakârlıklarından yıllarca bahsedilmemiş meçhul bir İstiklal kahramanı olan Mümin Aksoy'a yaptığı hizmetlerin hakkını vermek, hakiki anlamda hakkını ona teslim etmek amacıyla bu kitabı yazmıştır.

Yazar, kitabın ilk bölümünde, İtilaf Devletlerinin Anadolu'da kendi varlıklarına karşı tehdit olarak gördükleri bölgeleri Mondros Mütarekesinin 7. maddesine dayanarak işgal etmesini, işgal öncesi ve

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü, Lisans Öğrencisi, kubraozturk5257@gmail.com

Tarih Kritik (7) 3 History Critique | Temmuz/July 2021

sonrasında örgütlenen dernek ve cemiyetlerin kurucularının aynı kişiler olmasının bir rastlantı olmadığını, aslında mütarekeden önce İttihat ve Terakki yönetiminin İzmir ve Anadolu'da kurulmasına öncülük ettiği derneklerin işgal döneminde gizli bir şekilde teşkilatlanarak düşmana karşı mukavemet etmesini, velhasıl mühim kişilerin kurduğu ve faaliyet içinde bulunduğu gizli örgütlerin oluşum sürecini irdelemiştir.

O dönemde yapılan kongrelere, gizli teşkilatlara katılan ve İzmir'in işgal dönemini yaşayan kişilerin hatıratlarından kitap içinde alıntılara yer verilmiştir. Bu durum kitapta anlatılan bilgilere bilimsel bir nitelik kazandırmıştır.

Yazarın ilk bölümde işgal öncesi ve sonrası İzmir'i genel olarak sosyal ve siyasi açıdan değerlendirmesi okuyucunun bu husustaki eksik bilgilerini gidermiştir. Mümin Bey'in istihbarat ve direniş çalışmalarını yürüteceği baskıcı ortamı bilmek bir nevi dönemin koşullarına Mümin Bey'in gözünden bakabilmektir. Zira o dönemin ortamı ve şartları Gâvur Mümin'i teşkil etmiştir.

Yazar, kitapta, 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgaline; işgal kuvvetleri Yunan birliklerinin İzmir halkına, Türk ordusuna uyguladıkları zulme; Hasan Tahsin adlı gencin haksızlığa sığıdığı ilk kurşuna; Yunan Yönetici Venizelos'un ve İşgal Ordusu Komutanı Albay Zafiryu'nun işgalde haklı olduklarını yayımladıkları bildirimlere; İtilaf Devletlerinin Anadolu'yu işgal etmesine; Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışına; işgal yıllarında Yunan işgalcilerine karşı direnen gizli örgütlerin varlığına; bu gizli örgütlerin faaliyetlerine ve bu teşkilatı yürüten istihbaratçı vatanperverlere; Yunanların içine casus olarak sızmış olan Mümin Bey'in yönetici olduğu, halk, esnaf, köylü ve efeleri içine alan yarı askerî yarı resmî gizli istihbarat teşkilatına; köklü İslam ve Türk geleneklerinin hâkim olduğu İzmir'in bir yöresinde doğan Mustafa Mümin'in askeri olarak katıldığı muharebelere, Gâvur Mümin olarak anıldığı dönemde yaptığı gizli istihbarat görevine, casusluğunun Yunan hükûmetine ihbar edilmesiyle tutuklanarak Yunanistan'da zindana mahkûm edilmesine, İstiklal Harbi kazanıldıktan sonra memleketine dönmesi gibi hususlara değinmiştir.

Yazar, kitabın son bölümünde, Mümin Aksoy'un yaşadığı dönemde onunla ilişki kurmuş olan kişilerin hatıralarına ve mühim kişilerin günümüze kadar onun hayatına dair yazdıkları bilgilere yer vermiştir. Yazar, "*Kurtuluş Savaşımızın bu önemli casusunu anlamak için, askeri kaynaklardaki resmi hayat hikâyesi ve kendi hatıraları dışında onu en yakından tanıyanların bilgilerine de gereksinmemiz var.*" fikriyle okuyucunun Mümin Aksoy hakkındaki her türlü bilgiden istifade etmesine olanak sağlamıştır.

Mümin Aksoy hakkında o dönemlerde yazılan ve kendisinin yazdığı hatıratlar, askerî ve resmî belgeler, ona dair günümüze kadar yazılan mühim yazılar, okuyucunun Gâvur Mümin'i gerçek anlamda tanımasını sağlar. Lakin yazarın kitaba adını verdiği ve anılan dönemde halkın içinde "Gâvur Mümin" kimliğini teşkil eden istihbarat vazifesini irdelemesini isterdim. Yazarın bu husustaki değerlendirmelerini eksik buldum.

Yazarın, Hasan Tahsin, Süleyman Fethi Bey, Dr. Yarbay Şükrü Bey gibi nice isimsiz kahramanlardan bahsetmesi okuyucunun bu kahramanlara karşı bilinçli olmasını sağlar.

Yazarın yalın bir dil ve akıcı bir üslup kullanması kitabı sürükleyici bir hale getirmiştir.

Son olarak vatanın bir karış toprağı için serden geçen fedaileri, kendi varlığını vatana adayan müminleri ve tüm kahramanları yad etmek bizim asli vazifemizdir. Kitabın kahramanı Mümin Aksoy, Çatalca savunma hattındaki tabyalarda Bulgar ordusuna karşı mücadele etmiş, I. Cihan Harbi'nde Cemal Paşa kumandanlığı altında Süveyş Kanal harekâtına, Seddülbahir ve Doğu cephelerindeki muharebelere katılarak savaşmış dirayetli bir askerdir. İşgal döneminde memleketin istikbali için kendisini vatana adanmış; kendi benliğinden, asli kimliğinden, üniformasından vazgeçmiştir. Düşmanın tarafında yer alan hain bir kişiliğe bürünmüştür. İşgal döneminde İzmir'de kalpak yerine melon şapkası takarak, Yunan üniforması giyerek dolaşmış ve Gâvur Mümin olarak anılmıştır. Lakin kendisi hatıratlarında gerçek kimliğinin ve imanının şapkada değil de kalbinde saklı olduğunu söyler.

Milli Mücadele tarihine ilgisi olan herkes için kesinlikle tavsiye ediyorum. Zira kitap, okuyucunun hamasi duygularını kabartacak, en mühimi bu hususta kendisine bir birikim katacaktır.

İstanbul'un İlkleri

Süleyman Faruk Göncüoğlu

İstanbul, Timaş Yayınevi, 2017, 200 Sayfa, ISBN: 978-605-08-2544-2

Fatıma Hilal BİCİL*

Yazarımız Süleyman Faruk Göncüoğlu, İstinye’de doğdu. Atatürk Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümünden 1995’te mezun oldu. İstanbul Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümünde Türk ve İslam Sanatları dalında yüksek lisans ve doktorasını tamamladı. 1996–2008 yılları arasında Kadir Has Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Marmara Üniversitesinde asistan ve öğretim görevlisi olarak, “kültür tarihi”, “mimarlık tarihi”, “sanat tarihi”, “güzel sanatlar” ve “İstanbul şehir tarihi” konularında dersler verdi. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu üyesi ve başkan yardımcısı görevlerinin yanında İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. yönetim kurulu üyeliği görevini de ifa etti. İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan İstanbul Yüz Bin Planlarının hazırlanmasında danışmanlık yaptı. Çeşitli kamu ve özel eğitim kurumlarında, şehir tarihi üzerine dersler vermeyi sürdüren yazar, bir ideal olarak sürdürmekte olduğu, İstanbul Kültür Mirası Envanteri kapsamında İstanbul şehri üzerine telif eser ve editör olarak pek çok kaynak eserin yayımlanmasını sağlamıştır.

Uzun yıllardır şehir ve semt tarihleri üzerine çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. İstanbul şehrini İstanbullulara ve dünya toplumlarına tanıtmaya ve öğretmeye amacıyla, 2003 Kasımında, dokümantasyon, arşivleme ve araştırma merkezi olan Kültür Tarihi Araştırmaları Merkezi ile 2004 Eylülünde İstanbul Şehri Kültür Tarihi Araştırmaları Merkezini kurdu. Göncüoğlu, Tarih ve Düşünce dergisinin bir dönem

* Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi, bicilhilal@gmail.com

Tarih Kritik (7) 3 History Critique | Temmuz/July 2021

genel yayın yönetmenliğinde ve 1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi'nin yayın kurulunda bulundu. Halen, uluslararası hakemli bilimsel bir dergi olan Yeni Fikir dergisinin editörlüğünü sürdürmektedir. Aralık 2009-Mart 2011 tarihleri arasında İstanbul Fatih ilçesi, Tarihî Yarımada Kurucu Kent Konseyi başkanlığını da yürüttü. Ocak 2011-Mart 2014 tarihlerinde, Üsküdar belediye başkanının kültür ve sanat danışmanı olarak bulundu. Bir dönem İstanbul Türbeler Müzesi müdürlüğü yapan Göncüoğlu, şehir tarihiyle ilgili araştırmalarına devam etmektedir.

Kitabın içeriğine bakacak olursak Süleyman Faruk Göncüoğlu'nun yazarlığını yaptığı bu eserin, ön söz, içindekiler ve kaynakça bölümlerinden oluştuğunu görmekteyiz. Yazarın kendisi de şehir ve semt tarihleri üzerine çalışmalara meraklı olduğundan böyle bir eser yazmasına şaşmamak gerekir. İstanbul şehrini hem İstanbullulara hem de dünya toplumuna tanıtmayı amaç edinen Göncüoğlu, kitabında tam 148 adet İstanbul ilklerine yer vermiştir. Kitabın ön sözünde "Sadece Osmanlı İstanbulu ile sınırlamadım." diye de belirten yazarımızın, aslında okuyucuya içerik olarak çok zengin ve bol kaynaklı bir eser sunduğunu anlayabiliriz.

Yaşadığımız yerin tarihini hiç merak ettiniz mi? Peki, bu yaşadığımız yer Sultan Fatih'in rüyalarına girecek kadar önem verdiği; Napoleon'un, dünya tek bir ülkeden oluşsaydı başkenti olacak kadar önemli gördüğü; Lamartine'in, dünyaya bir kez bakmak zorundaysan oraya bak, dediği ve Atatürk'ün, Türk milletinin göz bebeği olarak belirttiği "İstanbul"un, bu kadar büyük dünya adamlarının önem verdiği şehrin ilklerini hiç merak ettiniz mi? Eğer merak ettiyseniz bu kitap tam size göre...148 başlıktan oluşan ve sadece İstanbul şehri için ilk olan konuları derleyen kitapta yazarın akıcı dili okuyucuyu boğmazken, görseller de içeriği oldukça eğlenceli hale getirmiş bulunmaktadır.

İstanbul'un ilk efsanesinin ne olduğunu biliyor musunuz ya da ilk depremin ne zaman olduğu hakkında fikriniz var mıdır? İstanbul'un ilk limanı nerede kuruldu? İlk medreseler, mescitler hangileriydi? İstanbul'da ilk halife, kutsal emanetleri nerede teslim aldı? Büyük Mimar Sinan'ın İstanbul'daki ilk eseri neydi? İlk gazeteler, mizah dergisi, yemek kitabı İstanbul'da ne zaman çıktı? İstanbul'un ilk eczanesi, kadın hastanesi, kumarhanesi, fuarı hangisiydi, biliyor musunuz? İşte, kitapta bu soruların ve daha nicelerinin cevaplarını bulabilirken aynı zamanda tarihte önemli isimlerin bilgilerine de ulaşabilirsiniz. Yazar, okuduğunuz sayfalarda ilk Türk denizcisinden bahsederken Çaka Bey ile, Bizans'ın ilk Türk damadından bahsederken Şehzade Halil Paşa ile, ilk uçan adamdan bahsederken Hezarfen Ahmed Çelebi ile ve daha niceleriyle karşılaşmanızı sağlıyor. Bunların yanı sıra, Haliç'in Marmara ve boğazlara açılan ağzındaki kıyı şeridi günümüzdeki gibi düz değildi, derken dönemin coğrafyasından da bilgi vermektedir.

Eskiden askeri liman niteliğinde olan Neorion Limanı'nın şimdiki adını hiç merak ettiniz mi? Ben söyleyeyim; mutlaka bir kere yolunuzun düştüğü Sirkeci Tren Garı'dır. Şu anki Topkapı Sarayı'nın bulunduğu yer İstanbul'un ilk surlarının çevrelendiği yerd. Rumeli Hisarı'nda bir Bektaşî tekkesi olduğunu hiç duydunuz mu? Ya da Galata Kulesi'nin Kanuni Sultan Süleyman döneminde bir hapisane olduğunu biliyor muydunuz? Süleyman Faruk Göncüoğlu, okurken şaşıracağımız; buraya gitmişim,

demek, anlamı buradan geliyormuş, diyebileceğiniz çok önemli bilgilere kitabında yer vermiş. İstanbul'da yaşayan biri olarak kendime ve sadece bakmakla görmek arasındaki farkı ayırt edemeyenlere şunu söyleyebilirim ki; bizler İstanbullu İstanbulsuzlarız. Birçok kültüre ev sahipliği yapmış, jeopolitik konum olarak dünyanın dikkatini her fırsatta çeken bu şehirde yaşıyoruz ancak bilmeden, araştırmadan ve sadece bakarak ama görmeyerek. Bakmak şahitliği, görmek ise derinliği gösterir. Herkes bakar ama herkes göremez. Mesela herkes şimdiki Haseki Hastanesine bakar ama oranın İstanbul'un ilk kadın hastanesi olduğunu sadece görerek bilebilir. Çünkü görmek manayı fark etmektir. Mana yalnızca araştırılarak, okuyarak görülebilir. Bu kitap da bizim, baktıklarımızı görebilmemizi sağlıyor.

Her birimiz bu şehrin hızına alıştık. Kalabalığına, gürültüsüne... Ama bizi bu şehre hayran bırakan aslında, içinde tuttuğu tarih. Çok fazla bilgimiz yokken bile yapıları gördüğümüzde şaşırıp kalıyor, bazen dakikalarca inceliyoruz. Bir de bilsek, kim bilir hayranlığımız ne derece artacak... Deniz kıyısında hava almak için yürürken bile hızla yürür olduk. Etrafımıza bakarak ama görmeyerek, hızlı adımlarla kayboluyoruz. Ama bir de baktıklarımızı görmeye, artık fark etmeye başlasak neler olur neler...

Kitap için düşüncem; yazar kaleme aldığı bu eserinde hem yaşayan bizler için hem de gezmeye gelenler için bakıp da bilmediğimiz çok şeyi görmemizi sağlıyor. Kitabı okuduktan sonra, bilgi edindiğiniz yerlere, eserlere çok daha farklı bir gözle bakmaya başlayacaksınız. Çünkü artık görüyor olacaksınız...

Atatürk ve Demokratik Türkiye

Halil İnalçık

İstanbul, Kronik Kitap, 2020, 240 sayfa, ISBN: 978-605-7635-74-7

Yunus ŞİRİN*

Başlıkta adı geçen kitap Halil İnalçık tarafından yazılmış ve ilk olarak 2007 yılında Kırmızı Yayınları tarafından basılmıştır. Burada tanıtımı yapılan ise Kasım 2020 yılında Kronik Kitap tarafından, 978-605-7635-74-7 ISBN koduyla basılan nüshadır. Kitap bir sunuş, bir giriş, 10 makale, makalelerin künyesi ve indeksten oluşmaktadır. İlk başta makalelerin kısa özetleri verilecek ve daha sonra kitapla ilgili değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Önsöz de İnalçık, Atatürkçülüğün ülkeyi iki ayrı kesime ayırdığını ve arada derin bir anlaşmazlık bulunduğunu ve bu iki kesim arasında bir orta yol bulunması gerektiğini belirtmektedir. Bağnaz ve dogmatik yaklaşımlardan sıyrılmak gerektiğini ve bu kitap içerisinde yer alan makaleleri “bir anlaşma zemini” oluşturmak için kaleme aldığını belirtmektedir.

Kitapta yer alan ilk makalenin ismi “Atatürk ve Atatürkçülük” olup, dokuz bölümden oluşmaktadır. Makale genel itibariyle, Mustafa Kemal Atatürk’ü hazırlayan tarihi süreç, Mustafa Kemal Atatürk’ün Milli Mücadele süresince izlediği politika, Cumhuriyet Devrimleri, Türk Milli Mücadele’sinin Hindistan’a ve diğer ülkeler olan etkileri, Atatürkçü düşüncenin kaynağı, Atatürk Devrimlerinin özelliği (süratli yapısı) ve Atatürk’ten sonra Atatürkçülük gibi konuları işlemektedir. Karlofça Antlaşması ile

* Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Harp Tarihi Yüksek Lisans Öğrencisi

Tarih Kritik (7) 3 History Critique | Temmuz/July 2021

başlayan Osmanlı Modernleşmesinin 1922 yılında bittiği ve bu tarihten itibaren daha farklı bir zihniyette hızlı devrimler yapıldığı, bölüm içerisinde işlenmektedir. Ayrıca Türk Modernleşmesi ve Milli Mücadele'sinin, özellikle Hindistan üzerinde yarattığı etkiler, derinlemesine işlenmiştir. İngilizlerden istenilen antlaşma koparılan kadar, hilafetin bir tehdit olarak kullanılması, İncalcık'a göre, Atatürk'ün ne kadar büyük politikacı olduğunu göstermektedir.

Kitapta yer alan ikinci makalenin ismi "Hilafet ve Atatürk İnkılabı"dır. Bu makale içerisinde İncalcık genel olarak, Hilafet kurumunun Atatürk Devrimleri içindeki yerini incelemektedir. Öncelikle Hilafet, Mustafa Kemal Atatürk'ün "*Hâkimiyet bilâ kayd-ü şart milletindir*" ilkesiyle ters düşmekteydi. Halk egemenliğinin ve iradesinin önünde hiçbir engel olmamasını istemekteydi. Bu durumu, Meclis tarafından seçilen Halife Abdülmecid'e de anlattı ve kendisinden anayasaya bağlı kalacağı yönünde söz aldı. Halifeliğin meclisin uhdesine geçmesi gerektiğini ve dört halife zamanında yönetimde istişareyle kararlar alındığını, günümüzde bu yerin, yani istişare mekânının Büyük Millet Meclisi olduğunu belirtti. Ayrıca geleneksel bir kurum olması dolayısıyla, yapılacak olan devrimlere bir muhalefet merkezi olması ihtimalinden de çekinmekteydi. Yakın arkadaşlarından tepki görmesine rağmen (Rauf Orbay) siyasî ikiliği bitirmek ve pozitif aklın esaslarını Türk toplumuna yerleştirmek adına, Hilafeti kaldırdı. Hilafetin kaldırılması ve devamında kamusal hayatın sekülerleşmesi (Medeni Kanun'un kabulü) inkılapçıların, gerçekleştirdiği tamamlayıcı bir devrim oldu.

Kitapta yer alan üçüncü makalenin adı "Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşme Problemi"dir. Bu makalede genel olarak, Atatürk Dönemine kadar yapılan modernleşme çabalarından ve Atatürk Devrimlerinin farkından bahsedilmiştir. İncalcık XVI. yüzyılın ikinci yarısına Osmanlıların oldukça pragmatist ve ilerlemeci olduğunu ancak mezkûr tarihten itibaren "her şeyde en ileriye sahip oldukları düşüncesine" kapılıp, var olanı muhafaza etme yoluna gittiklerini belirtmektedir. Ayrıca makale içerisinde Atatürk Devrimlerinin zihniyet olarak öncekilerden farklı olduğunu belirtmektedir. Atatürk modernleşmesinin "topyekûn modernleşme" olduğunu ve sadece maddi-teknik alanda değil, hayat görüşünde de devrim yapmayı amaçladığını belirtmektedir. Bunu İncalcık şu şekilde özetlemektedir: "*Türk cemiyet düzenini, yani içtimai, maddi ve manevi medeniyetini Batı medeniyeti tipine çevirmektir.*" Bir diğer deyişle Mustafa Kemal Atatürk, her şeyi mistik olarak algılayan Doğulu insan kafasını, rasyonel düşünen Batı tarzına çevirmek istemiştir.

Kitapta yer alan dördüncü makalenin adı "Türkiye Cumhuriyeti ve Osmanlı" olup, altı bölümden oluşmaktadır. Bu makale içerisinde İncalcık, Türkiye Cumhuriyeti ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki bağlantıları, devamlılığı, Atatürk Devrimlerinin neleri getirdiğini ve bu konular hakkındaki düşünce ve tezleri derlemiştir. Özellikle Milliyetçi gruplar içerisinde görülen Türk-İslam Sentezine yazı içerisinde değinmiş ve konuyu irdelemiştir. Aradaki en önemli bağlantının, "bir imparatorluk mirası" olarak Anadolu'ya göçmek zorunda kalmış olan Osmanlı Tebaasının, Türkiye Cumhuriyeti'ni kendi devletleri ve Anadolu'yu kendi vatanları olarak görmeleri olduğunu söylemektedir.

Kitapta yer alan beşinci makalenin adı "Atatürk ve Atatürk Devrimi Üzerinde Yabancı Tarihçiler"dir. Bu makale içerisinde İncalcık, yabancı akademisyen ve yazarlar tarafından Atatürk hakkında yazılmış

kitapların bir kısmını derlemiş ve literatürü değerlendirmiştir.

Kitapta yer alan altıncı makalenin adı “Türkiye ve Japonya’nın Siyasi Modernleşmesi Üzerine Bir Konferans ”tır. Bu kısa içerisinde İncalcık 1962 yılında New York’ta düzenlenen bir konferansı bize raporlamaktadır. Buna göre eşit sayıda Japon ve Türk akademisyenler ülkelerinin modernleşmeleriyle ilgili raporlar kaleme almıştır. Daha sonra bu raporlar üzerinden Türk ve Japon modernleşmelerinin benzer yönleri ve farklı yönleri incelenmiştir. İncalcık öncelikle modernleşme kavramının üzerinde durulduğunu ve daha sonra iki cemiyet arasındaki benzerliklerin tespit edildiğini belirtmektedir. Örneğin iki cemiyette, eski zamanlardan itibaren başka kültürleri benimsemekte zorlanmamıştır. Aynı şekilde iki cemiyette modernleşme askeri alanda başlamış ve böylelikle merkezin gücü sağlama alınmıştır. Japonya’yı Türkiye’den ayırma en önemli husus, Japonlar da sistemleşmiş dini yapıların bulunmamasıdır. Bir bakıma, Türk modernleşmesinden başarılı olmalarının sebebi de budur. Ayrıca okuma-yazma oranı, dil-kültür birliğinin erkenden sağlanması da Japon modernleşmesinin daha başarılı olmasını sağlamıştır. Kitapta yer alan yedinci makalenin adı “Türk Tarihi ve Atatürk’te Tarih Şuuru ”dur. Bu makale genel olarak, “tarih yapan” Atatürk’ün nasıl bir tarih bilinci oluşturmak istediğini işlemektedir. Türk Tarih Kurumu’nun kuruluşu, çeşitli zaman ve tarihlerde toplanan Türk Tarih Kongreleri neticesinde, aklında bulunan tarih tasavvurunu yansıtmaya çalışmıştır. Dönemi için hayli meşhur bir tarih yazımı olan Türklerin İslamiyet’i kabulü ve Osmanlı tarihini biraz geri plana atarak, Orta Asya’da ki Türk tarihini ve Anadolu Medeniyetler tarihini öne çıkarmıştır.

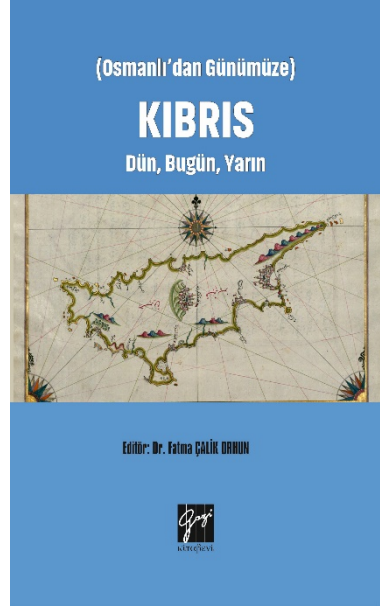
Kitapta yer alan sekizinci makalenin adı “Ziya Gökalp: Yüzyıla Damgasını Vuran Düşünür” olup, bu makale içerisinde Atatürk’ün manevi anlamda fikir babam dediği Ziya Gökalp’ın hayatı, düşünceleri ve etkilendiği şahsiyetler işlenmiştir.

Kitapta yer alan dokuzuncu makalenin adı “İkinci Bin ’de Türkler” olup, bu makale içerisinde İncalcık, genel hatlarıyla 1000-2000 yılları arasındaki Türk Tarihi’nin bir değerlendirmesini yapmış ve yazıldığı dönemi ilgilendiren tespitlerde bulunmuştur.

Kitapta yer alan onuncu ve son makalenin adı “Helenizm, Megali İdea ve Türkiye”dir. Bu makaleye bakıldığında ihtiyaca binaen yazıldığı söylenebilir. Çünkü makalenin içeriği daha çok Megali İdea’nın ne olduğunu ve nereden kaynaklandığını anlatmaktadır. Burada Türkiye’yi ve Türkleri ilgilendiren durum ise Megali İdea’nın Türk topraklarını ve vatanını kapsamasıdır. Yunanların bu düşünceyle yaklaşması Kıbrıs ve Ege’de sorunlar çıkarmaktadır. İncalcık, burada Yunan iddialarına karşılık, Türklerin farkında olması gereken hususlara dikkat çekmiştir.

Kitap hakkındaki değerlendirmelere geçecek olursak Halil İncalcık’ın 1916 yılında bir Osmanlı vatandaşı olarak doğması ve Atatürk Devrimlerini yaşayarak tecrübe etmesi, kendisinin tanıklığını önemli kılmaktadır. Bu tecrübenin üzerine, ciddi bir tarih metodolojisinin de eklenmesi kendisinin görüşlerini değerli hale getirmektedir. İncalcık’ın önsöz de bahsettiği, Atatürk konusunda Türk toplumunun ikiye ayrıldığı hususuna katılıyorum. Hem muhafazakâr kesim de hem de “Atatürkçü” kesim de Atatürk’ü anlamak üzerine yapılan faaliyetlerin gittikçe artması da bu ayrılığın daha da büyümüş olduğunu gösterdiğini düşünüyorum. Son on yıl içerisinde kaynakları kendi isteği doğrultusunda yorumlayan,

günün koşullarını düşünmeyen, anakronik bir tarih düşüncesine sahip, “sipariş üzerine” kendi kesim ve gruplarını tatmin etmek üzere kitap yazan “araştırmacı/yazar” sayısında ciddi bir artış bulunmaktadır. Ülkenin siyasi havasına göre, kaynak yorumlaması yapan Atatürk Devrimlerinin hiçbir tarihsel geçmişi yokmuşçasına bir anda gerçekleştiğini düşünen bu “düzmece müverrihlere” karşı, İncalcık’ın eserinin hayli kapsamlı, anlaşılabilir ve yeterli olduğunu düşünüyorum. Eser de derli toplu bir kaynakçanın bulunmamasının iyi olmadığını düşünüyorum, her ne kadar bazı makalelerin sonunda kaynaklar eklense de kitabın en sonuna eklenecek bir kaynakça kısmının daha yararlı olacağını düşünmekteyim. İncalcık Hoca, makalelerin çoğunda birinci el kaynaklardan alıntılar yaparak, kullandığı kaynağın görülmesini ve tanınmasını sağlamıştır. Eser dil açısından oldukça sadedir, genel okur kitlesinin rahatlıkla anlayabileceği bir dile sahiptir. Dipnot ve kaynak kullanımı açısından ise akademik bir yönü bulunmaktadır. İncalcık, çeşitli makalelerin içerisinde sosyologların konuyla ilgili görüşlerine de yer vererek, multi-disipliner bir çalışma ortaya koymuştur. Mustafa Kemal Atatürk’ün zihninden geçenleri ve ne kadar usta bir politikacı olduğunu anlamak açısından oldukça etkili bir kitap olduğunu düşünüyorum. Yukarıda adını zikretmeye tenezzül etmediğim düzmece müverrih okurlarının, muhakkak surette kitabı temin etmeleri ve istedikleri takdir de konuyu bir de İncalcık Hoca’nın kaleminden okumalarını tavsiye ediyorum.

(Osmanlı'dan Günümüze) KIBRIS Dün, Bugün, Yarın

Fatma Çalık Orhun

Gazi Kitabevi, Ankara 2020, 686 sayfa, ISBN 978-625-7216-94-4.

Murat DERİN*

Fatma Çalık Orhun, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih bölümü mezunudur. Yüksek lisans eğitimini aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda bitirmiştir. 2018 yılında "K.K.T.C Cumhurbaşkanı Rauf R. Denktaş'ın Annan Planı Sürecindeki Mücadelesi" başlıklı doktora tezini Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda tamamlamıştır. Fatma Çalık Orhun, özel bir üniversite bünyesinde serbest öğretim elemanı olarak tarih dersleri vermektedir.

Dr. Fatma Çalık Orhun doktora çalışmasında "Kıbrıs" üzerine uzmanlaşmıştır. Bu eser alanlarında uzman akademisyenler tarafından kaleme alınan "Kıbrıs" konulu makalelerin bulunduğu editöryal bir çalışmadır. Eserde Kıbrıs'ın sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel açıdan daha önce ele alınmamış ve alandaki boşluğu dolduracak birçok özgün makaleye yer verilmiştir. Daha önce Kıbrıs ve Doğu Akdeniz üzerine ulusal ve uluslararası dergilerde birçok makaleleri bulunan editörün özenle inceleyip gözden geçirdiği ve kendisinin de bir makale ile katkıda bulunduğu bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. 1. Bölüm "*Lokal ve Bölgesel Boyutlarıyla Kıbrıs ve Kıbrıs Meselesi*" başlığı altında 19 makaleden, 2. Bölüm ise "*Uluslararası İlişkiler Boyutuyla Kıbrıs ve Kıbrıs Sorunu*" başlığı altında 12 makaleden oluşmuştur.

1. Bölümdeki ilk makale Dr. Öğretim Üyesi Emre Baysoy tarafından "*Klasik Jeopolitik Teoriler Açısından Kıbrıs'ın Önemi*" başlıklı çalışmadır. (S. 3-14) Baysoy çalışmasında jeopolitiği ve temel

* Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, Edirne, ORCID: orcid.org/0000-0001-7367-4223, E-posta: muratderin22@gmail.com

kavramlarını tanımladıktan sonra jeopolitik temelli teorik bir analiz yapmıştır. Ayrıca günümüzde Dünya’da bir jeopolitik kayma yaşandığına ve Kıbrıs özelinde Doğu Akdeniz’in sözü edilen jeopolitik kaymanın merkezi olduğuna da vurgu yapmıştır.

Dr. Öğretim Üyesi Burak Kocaoğlu, “*Osmanlı Devleti’nde Bir Sürgün Bölgesi: Kıbrıs (1789-1821)*” başlıklı çalışması ile (S. 15-36) öncelikle Osmanlı Devleti’nde fetihler sonrasında elde edilen bölgelerin Türkleştirilmesi, şenlendirilmesi ve sistemli iskân politikasına değinmiştir. Daha sonra bu bölgelere gönüllü ya da zorunlu sürgünlerin gerçekleştiğini ve bu sürgün yerlerinden birinin de Kıbrıs adasının olduğunu belirtmiştir. Ayrıca sürgün edilenlerin adadaki yaşam koşullarını ve devletin kaçmamaları için aldığı tedbirleri ayrıntılarıyla açıklamıştır.

Dr. Metin Menekşe, “*Kuraklık ve Kıtık Nedeniyle Meydana Gelen Göçler: Kıbrıs Örneği (1838-1903)*” başlıklı çalışmasında (S. 37-58) Kıbrıs’ın siyasi tarihine ayrıntılı bir giriş yapmıştır. Daha sonra Kıbrıs Adasının tarihin farklı dönemlerinde kuraklık, kıtlık, deprem gibi doğal afetlere, veba ve sıtma gibi salgın hastalıklara çekirge ve fare istilalarına maruz kaldığına vurgu yapmıştır. Sözü edilen sorunlar nedeniyle özellikle tarımsal alanda yaşayanların buldukları yeri terk etmek zorunda kaldıklarını ve göç hareketlerini de derinlemesine incelemiştir.

Doç. Dr. Bengül Bolat, “*İngiliz İdaresinden Kıbrıs Cumhuriyeti’ne Kıbrıs’ta Eğitim Politikaları ve Türkiye’nin Katkıları (1878-1960)*”, başlıklı çalışmasında (S. 59-76) Osmanlı ve İngiliz dönemlerinde Kıbrıs adasındaki eğitimi ele almıştır. Bolat, özellikle Osmanlı döneminde adadaki Türklere din temelli eğitim verildiği, Rum olan Hristiyanlara ise Osmanlı millet sistemi çerçevesinde serbestlik sağlandığı belirtmiştir. Dolayısıyla çağdaş eğitim alan Hristiyan Rumların adadaki Türklerin önüne geçmesi, eğitim ve kültür alanlarındaki üstünlüklerini politik alana da yansıtarak adada egemen güç olmalarına da değinmiştir.

Dr. Öğretim Üyesi Ramazan Sonat, “*Kıbrıs’ın Jeopolitik ve Jeostratejik Konumun Doğu Akdeniz’de Meydana Gelen Kaçakçılık Olaylarına Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme*”, başlıklı çalışmasında (S. 77-90) Kıbrıs adasının jeopolitik ve jeostratejik öneminden kaynaklı bir takım kaçakçılık olayları üzerinde durmuştur. Bu kaçakçılık faaliyetlerinin Doğu Akdeniz’i sıcak çatışma alanına çevirdiğine de vurgu yapılmıştır. Sonat, kaçakçılık yapan yapı ya da kişilerin bazen bir devlet bünyesine dâhil olduklarını bazen de bağımsız şekilde devlet dışı aktörler olarak Doğu Akdeniz’deki güç dengelerini etkilediklerinin altını çizmiştir.

Prof. Dr. Saliha Koday ve Dr. Öğretim Üyesi Ferdi Akbaş’ın ortaklaşa kaleme aldıkları “*Osmanlı Devleti ve İngilizler Döneminde Kıbrıs’ın Siyasi Coğrafya Perspektifinden Değerlendirilmesi*”, başlıklı çalışmada (S. 91-104) tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapan Kıbrıs’ın jeopolitik ve jeostratejik konumu nedeniyle her zaman sahip olunmak istenen bir ada olduğunun altı çizilmiştir. Ayrıca Osmanlı dönemi ile İngiliz dönemi ayrı ayrı ele alınarak, Kıbrıs’ın Osmanlı döneminde huzur ve barışın hâkim olduğu tespiti de yapılmıştır. Değerlendirmeler siyasi coğrafya perspektifinde yapılmıştır.

Dr. Öğretim Üyesi Hüseyin Hilmi Aladağ, “*Kıbrıs’ın 19. Yüzyılda İdari, Sosyal ve Ekonomik Genel*

Durumu”, başlıklı çalışmada (S.105-124) Kıbrıs’ın 19. Yüzyılda idari yapısını, hukuk anlayışını, siyasal, sosyal ve ekonomik açıdan derinlemesine ele almıştır. Son olarak Kıbrıs’ın İngiliz yönetimine geçiş sürecine de yer vermiştir.

Prof. Dr. Zeki Koday ve Dr. Öğretim Üyesi Ferdi Akbaş’ın birlikte hazırladığı “*Kıbrıs Sorununun Coğrafi Analizi*”, başlıklı çalışmada (S. 125-138) Kıbrıs sorunu coğrafi açıdan ele alınarak analiz edilmiştir. Her ne kadar coğrafi açıdan ele alınsa da siyasi tarih perspektifinden Zürih ve Londra Anlaşmaları ile Türk Barış Harekâtı da incelenmiştir.

Dr. Öğretim Üyesi Mahmut Bolat, “*Basın Penceresinden 1931 Kıbrıs İsyanı*”, başlıklı çalışmasında (S. 139-162) Kıbrıs’ın İngiliz idaresine geçiş sürecini aktarmıştır. Bu geçiş sürecinde İngilizlerin Kıbrıs Adasındaki hâkimiyetini perçinlemek için Türk etkinliğini kırmak amacıyla Rum yanlısı politikalar uyguladığını, dolayısıyla Rumların Enosis inancının arttığına da değinmiştir. Rumların Lefkoşa’da vali konağı yakmaları ile başlayan isyan da bu politikalar bağlamında analiz edilmiştir. Bolat bu bilgileri Akşam, Cumhuriyet, Hâkimiyeti Milliye, Milliyet, Son Posta ve Vakit gazetelerinden alıntılanmıştır.

Dr. Öğretim Üyesi Orhan Turan, “*Kıbrıs Türk Tarihinde İki Miting ve 15 Ocak 1950 Enosis Plesibiti*”, başlıklı çalışmada (S. 163-182) Kıbrıs Türk Milli mücadelesinin en önemli mihenk taşları arasında yer alan Ayasofya mitinglerini ayrıntılarıyla incelemiştir. Kıbrıslı Türkler 28 Kasım 1948 ve 11 Aralık 1949 tarihlerinde iki önemli miting gerçekleştirerek Enosis karşı olduklarını net bir şekilde ortaya koymuşlardır. Turan, Rumların ilhak girişimleri karşısında Türkiye basınının önemli sorumluluk üstlendiğine vurgu yapmıştır.

Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Balyemez, “*İngiliz Arşiv Belgeleri Işığında 1954 Yılı Kıbrıs’taki Siyasi Gelişmeler*”, başlıklı çalışmada (S. 183-218) Kıbrıs Adasının İngiliz yönetimine geçme sürecini ve 1954 yılındaki siyasi gelişmeleri İngiliz belge ve arşivlerine dayanarak anlatmaktadır. Balyemez, İngiliz arşiv belgelerinden ilk kez gün yüzüne çıkan bilgileri çalışmada kullanmıştır. Örneğin İngiltere’nin 19. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti’nin dağılma sürecine destek vermesi, Akel’in Enosis kapsamındaki girişimlere karşı direnç gösteren Kıbrıslı Türkleri aralarındaki dayanışmayı kırmak amacıyla komünist ideolojiye inanmış Kıbrıs Türklerinden bazılarını kendi tarafına çekmek için Türk Bürosu isimli teşkilatı hayata geçirmesi, Türkiye’nin Enosis girişimlerine karşı 1954 yılında harekete geçmesi ve Rumların BM’ de 16 Aralık 1954 tarihinde alınan karara tepki olarak Kıbrıs’ta ikinci kez isyan girişiminde bulunmaları gibi özgün bilgiler çalışmada yer almıştır.

Dr. Çağdaş Yüksel, “*Zürih Antlaşması Sonrasında İngiltere Parlamentosu’nda Yapılan Kıbrıs Oturumu Hakkında Bir İnceleme*”, başlıklı çalışmada (S. 219-230) İngiliz Avam Kamarasında Londra ve Zürih Anlaşmaları kapmasında gerçekleşen bir oturumu irdelemiştir. Yüksel, İngiliz politikacılarının Kıbrıs meselesine nasıl baktığını ve söz konusu anlaşmaları nasıl değerlendirdiklerini analiz etmiştir. Ayrıca Kıbrıs Devleti kurulmadan önce İngiltere’nin adada İngiliz üssü kurma girişimlerini de ele almıştır.

Dr. Öğretim Üyesi Ayhan Cankut’un, “*Kıbrıs’ta Erenköy Savunması ve Alınacak Dersler*”, başlıklı çalışmasında (S. 231-250) Kıbrıslı Türklerin varoluş mücadelesinde Erenköy savunmasının Rumlara

karşı hayatta kalma mücadelesinde bir sembol ve itici güç olduğuna değinmiştir. Erenköy'ün Kıbrıs'a Türkiye'den yapılacak yardımlar için köprübaşı konumunda olduğu da vurgulanmıştır. Ayrıca Türkiye'de üniversite okuyan gençlerin vatan savunması için eğitimlerini yarıda bırakarak adaya gitmeleri de çalışmada anlatılmıştır.

Prof. Dr. Ulvi Keser, “*Kıbrıs Türk Mücadele Tarihinin Bilinmeyen Bir Sayfası; Askeri Haberleşme, İletişim ve Muhaberat; 1963-1974*”, başlıklı çalışmada (S. 251-280) Kıbrıslı Türklerin baskılar altındayken iletişimlerinin de kesilmesi derinlemesine resmi belgeler ve TMT üyeleriyle mülakatlarla anlatılmıştır. Keser, Kıbrıslı Türklerin askeri ve sivil haberleşme bağlamında çaresizliklerin içinde kendilerine çıkış yolu bulma gayretlerine vurgu yapmıştır. Bu kapsamda H/M'den Kızılay postasına, Taksi postası çabalarından İskenderun ve Mersin üzerinden yapılan haberleşmeye kadar uygulanan bütün yollara değinmiş, bu yolların iletişim tarihi açısından Dünya'da eşi benzeri olmadığını altını çizmiştir.

Dr. Öğretim Üyesi Ferdi Akbaş, “*Kıbrıs Sorununa Karşı Geliştirilen Çözüm Önerilerinin Siyasi Coğrafya Bakımından Değerlendirilmesi*”, başlıklı çalışmada (S. 281-294) Kıbrıs sorununu çözmek amacıyla geliştirilen ve öne sürülen önerileri Siyasi Coğrafya açısından değerlendirmiştir. Akbaş, Annan Planı'na da çalışmada yer vermiştir.

Dr. Müjdat Karagülmez, “*1974 Kıbrıs Krizi ve Türk Hava Kuvvetleri'nin Gerçekleştirmiş Olduğu Faaliyetler*”, başlıklı çalışmada (S. 295-310) 1975 yılında gerçekleşen Kıbrıs Barış Harekâtı öncesinde yapılan askeri hazırlıklar, askeri harekât planının hazırlanması ve harekâta Türk Hava Kuvvetlerinin faaliyetleri ele alınmıştır. Ayrıca Rum tarafının Hava Kuvvetlerinin bulunmaması nedeniyle harekâtın kolay icra edildiğini, bu yönüyle de Hava Kuvvetlerinin kurtarıcı bir rol üstlendiğine dikkat çekilmiştir.

Dr. (E) Hv. Svn. Alb. Emin Kurt, “*Kıbrıs Cumhuriyeti'nden Barış Harekâtına Kıbrıs Türkünün Hayatta Kalma Mücadelesinde Türk Hava Kuvvetleri*”, başlıklı çalışmayı (S. 311-328) “*Kıbrıs Şehidi Hava Pilot Yüzbaşı Cengiz Topel ve 1964 Kıbrıs Hava Harekâtı*” isimli kitaptan özetlemiştir. Çalışmada Türk Hava Kuvvetlerinin önemine, 1963 Kanlı Noel olaylarında Türk Hava Kuvvetlerinin faaliyetlerine, Erenköy Savaşına, Türk Hava Kuvvetlerinin 7-9 Ağustos 1963 Kıbrıs Hava Harekâtına ve Kıbrıs'a yapılan Yunan Hava Harekâtlarını yer verilmiştir.

Dr. Fatma Çalik Orhun, “*Kıbrıs Sorununun Çözumsuzlüğünde Birleşmiş Milletlerin Rolü*”, başlıklı çalışmada (S. 329-348) BM'nin kuruluş amaçlarından biri olan ulusların hak ve eşitlik prensibine aykırı ve tarafgir bir şekilde davranması, adadaki Barış Gücünün görev süresinin 6 ayda bir uzatılması sırasında Güney Kıbrıs'ın “Kıbrıs Cumhuriyeti” olarak yasallaştırılıp onay alınması gibi yaklaşımlar nedeniyle çözümden ziyade çözumsuzlükler oluşturduğuna dikkat çekmiştir. Diğer yandan adadaki BM Barış Gücünün Kıbrıslı Rumlar tarafından Kıbrıslı Türklere uygulanan soykırıma varan saldırıları engelle(ye)mediğine dolayısıyla barışa herhangi bir katkı sunmadığına da değinmiştir.

Şamil Can, “*Edebiyat ve Sanat Eserlerinde Kıbrıs Sorunu*”, başlıklı çalışmada (S. 349-374) Kıbrıs Adası edebiyat perspektifinden değerlendirilmiştir. *Şiirlerde Kıbrıs Sorunu, Aşıkların Dilinde Kıbrıs Sorunu, Öykü ve Romanlarda Kıbrıs Sorunu, Sinemada Kıbrıs Sorunu ve Şarkılarda Kıbrıs Sorunu* başlıkları

altında edebi yorumlara yer verilmiştir.

1. Bölümdeki ilk makale Dr. Burak Ercoşkun ve Dr. Öğretim Üyesi Emrah Konuralp, “*Çatışma Analizi Perspektifinde Kıbrıs*”, başlıklı çalışma (S. 377-400) “*Stratejik Diyalog Plan Çerçevesinde Kıbrıs Sorunu: Çatışma Analizi mi Çözüm Önerisi mi?*” konulu doktora tezinden üretilmiştir. Çalışmada esas olarak Kıbrıs Adasında geçmişten günümüze birçok topluluğun yaşaması nedeniyle etnik çeşitlilik olduğu, bu çeşitliliğin sonucunda da birbirini dışlayan etnik-milliyetçi ideolojilerin doğduğu ve çatışan kimliklerin oluştuğunun altı çizilmiştir.

Dr. Öğretim Üyesi Ömer Gökel, “*Osmanlı’dan Günümüze Kıbrıs Sorunu ve Doğu Akdeniz’deki Gelişmeler*”, başlıklı çalışmasında (S. 401-414) geçmişten günümüze Kıbrıs sorununun siyasi tarihini ve dönemler halinde gelişimini ele almıştır. Gökel, özellikle Kıbrıs Adasının Jeostratejik Konumunun ve öneminin üzerinde durmuştur. Doğu Akdeniz’de meydana gelen olaylar ve yeni enerji kaynaklarının bulunmasını Türkiye ve Kıbrıs üzerinde baskı ve girişimlerin arttıracağına da vurgu yapmıştır.

Dr. Öğretim Üyesi İlksoy Aslım, “*Amerika Birleşik Devletleri’nin Dış Politikasında Kıbrıs Sorunu 1955-1975*”, başlıklı çalışmasında (S. 415-450) Amerika Birleşik Devletlerinin dış politikasında Kıbrıs sorununu derinlemesine incelemiştir. Bu amaçla her dönemi ayrı başlıklar altında incelerken, özellikle Türkiye’nin Kıbrıs Adasına müdahalesinin ABD tarafından engellenemediğine dikkat çekmiştir.

Dr. Cafer Talha Şeker, “*Doğu Akdeniz’deki Jeopolitik Rekabetin Tarihi Analizi: Türkiye’nin Politikaları ve İngiltere ile Fransa’nın Bölge Stratejileri*”, başlıklı çalışmasında (S. 451-478) Doğu Akdeniz’deki güç mücadelesi ele almıştır. Çalışmada Türkiye’nin bölgedeki politikaları, Ortadoğu’daki güç değişiminin Akdeniz’e yansması ve ihtilaflar, Akdeniz Birliği Projesi, Fransa ve İngiltere’nin politikaları derinlemesine analiz edilmiştir.

Dr. Peter Kacziba ve Dr. Zoltan Egeresi, “*The Visegrad Countries and Cyprus: Historical Ties and Contemporary Relations*”, (*Vişegrad Ülkeleri ve Kıbrıs: Tarihi Bağlar ve Çağdaş İlişkiler*) başlıklı çalışmalarında (S.479-500) Çekya, Macaristan, Polonya ve Slovakya tarafından oluşturulan platform V4’ün siyasi tarihine yer verdikten sonra sözü edilen ülkelerin Kıbrıs ile ilişkilerine ayrıntılarıyla yer verilmiştir. Çalışmada birçok ülkenin KKTC’yi tanımamasına karşın Macaristan’ın KKTC ile ilişkilerini devlet düzeyinde yürüttüğü bu kapsamda Budapeşte’de bir temsilcilik ofisinin açıldığına da değinilmiştir. Ayrıca turizm alanında artan işbirliğinin de altı çizilmiştir.

Dr. Öğretim Üyesi Erengül Ayaz Avan, “*Kıbrıs Sorununun Gölgesinde Türkiye – AB İlişkileri*”, başlıklı çalışmada (S. 501-528) Türkiye ve Avrupa Birliği ilişkileri Kıbrıs meselesi bağlamında ayrıntılı şekilde incelenmiştir. Çalışmada Kıbrıs sorununun Türkiye’nin AB üyeliğine engel olarak çıkartılmasına ve meselenin çok boyutlu yansımalarına dikkat çekilmiştir.

Prof. Dr. Ulvi Keser, “*Uluslararası Konjonktürde Başat Güç Odaklarının Dönüşümü Çerçevesinde Doğu Akdeniz ve Kıbrıs’ın Değişen Jeostratejik Pozisyonu*”, başlıklı çalışmada (S. 529-560) Batı Asya’nın anahtarı konumundaki Kıbrıs adasının enerji kaynakları, ticari yollar ve askeri strateji açısından

önemi büyük bir üstünlük sahibi olduğunun altı çizilmiştir. Ayrıca İngiltere, ABD, Fransa ve Avrupa Birliği'nin yaklaşımları da derinlemesine incelenmiştir.

Dr. Öğretim Üyesi Seven Erdoğan, “*Kıbrıs Sorunundan Doğu Akdeniz'deki Enerji Rekabetine Geçişin Türkiye – Avrupa Birliği İlişkilerine Yansımaları*”, başlıklı çalışmada (S. 561-584) son zamanlarda Doğu Akdeniz'de bulunan enerji kaynaklarından dolayı bölgede yaşanan rekabeti ele almıştır. Özellikle Yunanistan'ın kışkırtmalarıyla Türkiye ile Avrupa Birliği arasında bazı sorunlar çıktığının da altı çizilmiştir.

Dr. Öğretim Üyesi Ergenekon Savrun, “*Suriye ve Libya İç Savaşının Doğu Akdeniz ve Kıbrıs'a Jeopolitik ve Jeostratejik Etkileri: Türkiye'nin Bölgedeki Rolü*”, başlıklı çalışmasında (S. 585-620) genişçe bir siyasi tarih bilgisi vermiştir. Önceki dönemlerden sonra Soğuk Savaş dönemi de ele almıştır. Ayrıca Arap Baharı, Suriye jeopolitiği ve Libya jeopolitiğine değinildikten sonra Mühürsür Ekonomik Bölge açısından Kıbrıs analiz edilmiştir.

Prof. Dr. Uğur Özgöker, Dr. Musa Karademir ve Öğr. Gör. Güney Ferhat Batı, “*Akdeniz'in Mavi Amiral Gemisi Kıbrıs ve Mavi İnci'de Enerji*”, başlıklı ortak çalışmada (S. 621-630) Kıbrıs adasının Akdeniz üzerindeki ticaret yollarının denetimini sağlama ve Doğu Batı arasında yapılan deniz ticaretinin yedi ana durağı olması sebebiyle jeostratejik açıdan oldukça önemli olduğuna dikkat çekmiştir. Ada tarihin belli dönemlerinde lojistik ve askeri üs olarak kullanılması nedeniyle yüzen uçak gemisine benzetilmiştir. Ayrıca Mavi Vatan doktrini, enerji kaynakları ve mühürsür hakların korunması noktasında bazı öngörülerde bulunulmuştur.

Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Hişyar Korkusuz, “*Doğu Akdeniz'in ve Kıbrıs Adası'nın Geleceğine İlişkin Belirsizlik ve Güvensizlik Osilasyonlarını Aşabilecek Algoritma Arayışı*”, başlıklı çalışmasında (S. 631-666) uluslararası ilişkiler bağlamında teorik bazı kavramlar tanımladıktan sonra birtakım öngörülerde bulunmuştur.

Dr. Öğretim Üyesi Gökhan Ak, “*Bıçak Kemiğe Dayandı: KKTC'nin Tanınması ve Yapılması Gerekenler*”, başlıklı çalışmasında (S. 667-686) KKTC'nin tanınırlığı ele alınmıştır. Çalışmada T.C. Milli Savunma ve Adalet eski Bakanı Prof. Dr. Hikmet Sami Türk'ün: “*KKTC'nin Türkiye dışında başka devletlerce de tanınması zamanı çoktan geçmiştir.*” sözüne yer verilmiştir. Ayrıca KKTC'nin tanınması için Türkiye'nin dost ve müttefik ülkeler nezdinde proaktif akılcı ve tutarlı siyaset sergilemesi gerektiğinin altı çizilmiştir.

Doğu Akdeniz'in en büyük üçüncü adası “Kıbrıs” başta tarih ve uluslararası ilişkiler olmak üzere, coğrafya, ekonomi, hukuk, edebiyat vb. birçok disiplinde araştırma konusu olarak ön sıralarda gelmektedir. Bu editöryal eserde de alanında uzman birçok akademisyen farklı alanlarda, farklı bakış açılarıyla özgün makaleler üretmişlerdir. Çalışma, konuya hâkim bir editörün akademik süzgecinden geçmesiyle literatüre katkı sunan kıymetli bir eser olarak ortaya çıkmıştır. Eserin sözü edilen konulara ilgi duyan araştırmacılara faydalı olacağı düşünülmektedir.

KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIM ESASLARI/ GUIDELINE FOR REVIEW

KİTAP İNCELEME VE KİTAP TANITIMI ESASLARI

1. Tarih Kritik Dergisi (TKD) tarih sahasında genel kaide olarak son iki yılda yayımlanmış eserlerin Türkçe ve İngilizce tanıtım ve incelemelerini yayımlar. Başka bir yayın organında yayımlanmış yazıların çevirileri yayımlanabilir. Çevirilerin özgün metni de gönderilmelidir.

2. TKD'ye gönderilen yazılar editör tarafından derginin yayın kriterleri açısından incelenir. Editör kuşkuya düşüğü hususlarda yayın kurulundan görüş talep alır. Uygun bulunan yazı ilgili hakeme gönderilir. Hakemin uygun bulduğu yazı yayımlanır. Editör yazılarda yazım şekli ile ilgili değişiklik yapabilir.

3. Yazarlara herhangi bir telif ücreti ödenmez.

4. Kitap tanıtımı bir eserin sırf özeti değil, eleştirel olarak değerlendirmesi olmalıdır. Kitap tanıtımı yapan yazar kitapla aynı fikirde olabilir veya kitabın fikirlerine karşı çıkabilir veya kitabın sunduğu bilgilerde, yargılarda veya yapıda örnek teşkil eden veya eksik kalan yönleri belirtebilir. Kitap tanıtımı yapan yazar ayrıca kitapla ilgili düşüncelerini de açık bir şekilde ifade etmelidir.

5. Kitap incelemesi, bir kitaptan ortaya konulan en önemli noktalara ışık tutularak bunların eleştirel olarak tartışılmasıdır. Kitap incelemesi giriş, kitabın özeti, eleştirel tartışma ve sonuç gibi genel bir yapıyı takip etmelidir. Kitap incelemesi yazarı,

a. Giriş kısmında ana tez ve yaklaşımını ifade etmeli,

b. Özet kısmında kitabın esas argüman ve iddiaları üzerine odaklanmalı ve çalıştığı disipline getirdiği katkı ve itirazları sıralamalı,

c. Eleştirel tartışma kısmında kitap yazarının alanında yaptığı katkıların önemini değerlendirmeli, argümanlarının dayandığı veriler ve bunların bağlama uygun kullanılıp kullanılmadığını incelemeli ve

ç. Sonuç kısmında kitaba ilişkin ulaştığı sonuçları ifade etmelidir.

Başlık bilgilerinde tanıtım veya inceleme yapılan eserin adı, yazarı, yayımlandığı şehir ve yayınevi, yayım yılı, kaç sayfa olduğu ve ISBN numarası yazılmalıdır. Başlık bilgilerinin bir satır altına tanıtım veya incelemeyi sonuna yazanın adı SOYADI sağa dayalı olarak açıklama işareti konularak yazılır:

6. Başlık bilgilerinde tanıtım veya inceleme yapılan eserin adı, yazarı, yayımlandığı şehir ve yayınevi, yayım yılı, kaç sayfa olduğu ve ISBN numarası yazılmalıdır. Başlık bilgilerinin bir satır altına tanıtım veya incelemeyi sonuna yazanın adı SOYADI sağa dayalı olarak açıklama işareti konularak yazılır:

Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım

Yücel Öztürk (ed.)

İstanbul, Çamlıca Basım Yayın, 2015, 432 sayfa, ISBN: 978-605-9964-38-8.

Fatih ORTA*

7. Sayfa altında özel işarete karşılık olarak yazarın akademik unvanı, mensup olduğu kurum ve e- posta adresi yazılır (□ Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Konya, forta@selcuk.edu.tr).

8. Kitap tanıtımı metinleri 800-1500 kelime arasında, kitap inceleme metinleri ise 2500-4000 kelime arasında olması tercih edilir.

9. Tanıtım veya incelemenin yapıldığı eserin kapak sayfası resmi metnin başlık bilgilerinin hemen üstüne ortalanarak konulur.

10. Yazı karakteri Times New Roman, 11 punto, satırlar bir buçuk aralıklı, dipnotlar 9 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır. Paragraflar arası önceki 3 nk, sonra 3 nk, iki yanadaya olmalıdır.

11. Metin içinde vurgulanması istenen kısımlar *italik* olarak yazılmalıdır. Alıntılar ise *italik* harflerle ve tırnak içinde verilmelidir. Üç satırdan az olan alıntılar satır arasında, üç satırdan fazla olan alıntılar ise satırbaşı yapılarak satırın iki yanından 1 cm içeride blok halinde, 9 punto ve 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.

12. Dipnotlar klasik yöntemde sayfa altında numaralandırılarak verilir.

GUIDELINES FOR BOOK REVIEWS AND REVIEW ESSAYS

1. The Journal of History Critique (JHC) publishes book reviews and review essays in Turkish and English of works in the fields of history, published in the past two years, as a general rule. Translations of previews and essays published in other chronicles and/or journals may also be published. In that case, the original texts of the translations should also be forwarded to JHC.

2. All reviews sent to JHC is subject to examination of the Editor who will conduct an appraisal of the work to establish its conformity with the Journal's publishing *criteria*. The Editor may ask for the opinion of the Editorial Board in case it is so required. Convenient review is sent to the referee. Upon approval of the referee, review is publish. The Editor may make changes regarding the layoutformat.

3. No *honorarium* will be paid to the authors/researchers.

4. Book reviews should not merely be a summary of the work but should include a critical assesment of the work as well. Book Reviewer shall offer agreement or disagreement with the author and identify where he/she finds the work exemplary or deficient in its contents of knowledge, judgments, or structure. Reviewer shall also clearly state his/her opinion of the work which is discussed.

5. Review essay shall offer an insight into the most important points of the book and discuss these points within a critical approach. Review essays shall follow a general pattern of introduction, summary of the book, critical discussion and conclusion. Author of the review essay shall

- a. Express the fundamentals of his/her thesis and basic approach intheintroduction,
- b. Focus on main arguments and assertions of the book and list its contributions and objections in its field in the summary,
- c. Evaluate the contributions of the author of the book to his/her field and examine the data on which his/her arguments have been based and the way in which he/she has used these data within the context of the critical assessment.
- d. Express in the conclusion part he/she has inferred about thebook

6. Title information vis-a vis the review shall include name of the book or essay, author of the book, publication place and printing house, publication year, number of pages, and ISBN number. One line below the title, name and family name of reviewer should be written with asterisk right aligned. See anexamplebelow;

Cross and Crescent in the Balkans: The Ottoman Conquest of South Eastern Europe

David Nicolle

Barnsley, Pen & Sword Books, 2010, Pp. xvi, 256, ISBN: 978-184415-954-3.

Mesut UYAR*

7. In footnote section, academic title, institution and e-mail address of reviewer are required to be written with asterisk (□ Associate Professor, University of New South Wales, Canberra, m.uyar@adfa.edu.au).

8. It is preferred that book reviews should be between 800-1500 words and review essays 2500 to 4000 words.
9. Cover page picture of the reviewed work is set in the center aligned above the title of review oressay.
10. The typeface must be written in Times New Roman, font size 11, line spacing 1,5, footnotes font size 9 and with single line spacing. Spacing of paragraphs must be 3 pts with the previous one, and 3 pts. with the following one and justified.
11. The important points which need to be emphasized in the text should be written in italics. Citations/quotations should be in *italics* and inverted commas. Citations/quotations less than three lines should be written between lines. If it is more than three lines it must be placed as block 1 cm inside equally from the beginning and the end of the line with font size 9 and 1linespacing.
12. Footnotes will be given in classical manner i.e bottom of the page withnumbers.

History Critique

Tarih Kritik Dergisi / Journal of History Critique

TARİH KRİTİK DERGİSİ
Journal of History Critique

*Hakemli Kitap Tanıtımı ve İncelemeleri Dergisi /Peer Reviewed Journal for Book Review
and Review Essays Yıl/Year 7 • Sayı/Issue 3 • Temmuz/July 2021• e-ISSN 2149-8733*

SAHİBİ/Owner
Oğuzhan SAYGILI

EDİTÖR/Editor
Prof. Dr. Hasip SAYGILI

EDİTÖR YARDIMCISI/Assistant Editor
Yasemin KALENDER
Funda TEKİN
Büşra MURATOĞLU

YAYIN KURULU/Editorial Board

Prof.Dr. İskender ÖKSÜZ
Büyükelçi (E)/Ambassador (R) H. Kemal GÜR
Prof.Dr. Mahir AYDIN
Prof.Dr. Alfina SIBGATULLINA
Prof.Dr. Fatma ÜREKLİ

REDAKTÖR/Redactor
Ömer KARABAYIR

tarihkritik@gmail.com